

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE

IURIDICA 3

OBSAH

<i>Jindřich Hrdlička</i> : Obnova v soustavě mimořádných opravných prostředků v občanském soudním řízení	119
<i>Václav Mandák</i> : Důvody vazby v československém trestním řízení	141

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Индрих Грдличка</i> : Возобновление производства в системе чрезвычайных средств обжалования в гражданском судебном производстве	119
<i>Вацлав Мандак</i> : Основания ареста в чехословацком уголовном производстве	141

INHALT

<i>Jindřich Hrdlička</i> : Die Wiederaufnahme im System der ausserordentlichen Rechtsmittel im Zivilprozessverfahren	119
<i>Václav Mandák</i> : Die Haftgründe im tschechoslowakischen Strafverfahren	141

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

JURIDICA 3

OBŠAH

119	Juridický Hrdlička: Obnova v soustavě národních orgánůch prostředků
141	Věstaňský: Dávky v soustavě národních orgánůch prostředků

CODEX IURIS

119	Juridický Hrdlička: Obnova v soustavě národních orgánůch prostředků
141	Věstaňský: Dávky v soustavě národních orgánůch prostředků

INHALT

119	Juridický Hrdlička: Die Wiedergeburt im System der außerordentlichen
141	Věstaňský: Die Wiedergeburt im System der außerordentlichen

Obnova v soustavě mimořádných opravných prostředků v občanském soudním řízení

JINDŘICH HRDLIČKA

Obnova řízení v občanském procesu je právním institutem mimořádným nejen svou povahou, ale i podle svého výskytu v praxi, takže nechybějí ani hlasy pochybující o oprávněnosti existence tohoto institutu v socialistickém civilním soudním procesu. Nedůvodnost těchto pochybností pokusíme se dolíčit v jiné souvislosti. Již na tomto místě je však možno poukázat na skutečnost, že institut obnovy má nejen své hluboké historické kořeny u nás i jinde — v procesu civilním i trestním, nýbrž že se uplatňuje i v procesu, jehož historie je relativně velmi krátká a povaha podstatně odlišná od procesů právě jmenovaných, zejména vzhledem k různorodosti hmotněprávních vztahů, jež jsou předmětem tohoto procesu. Máme na mysli proces správní, kde sice správní řád z r. 1928 v českých zemích a zák. čl. XX/1901 na Slovensku obnovu správního řízení připouštěly, kde však správní řád z r. 1955 institut obnovy již nepřevzal (nahradil jej přezkoumáním rozhodnutí mimo odvolací řízení) a ani vládní nařízení č. 91/1960 Sb. o správním řízení obnovu řízení neuznalo. Ale již po sedmi letech nový správní řád (zák. č. 71/1967 Sb.) obnovu správního řízení znovu zavádí a upravuje ji způsobem připomínajícím v mnohém směru obnovu v občanském soudním řízení (což je jen speciálním případem obecnějšího jevu, který bývá nazýván judicializací správního procesu a který ovšem ne vždy je kladně posuzován. Za zmínku stojí, že i v řízení v pracovních sporech, které skončilo pravomocným rozhodnutím komise pro pracovní spory nebo smírem touto komisí schváleným, je možno docílit obnovy, i když zákon (§ 215 zákoníku práce ve znění zák. č. 153/1969 Sb.) tohoto označení nepoužívá. Nebude snad proto bez užitku podrobit tento institut hlubšímu rozboru, zejména se zřetelem na jeho postavení a funkci v soustavě mimořádných opravných prostředků, tedy především v poměru ke stížnosti pro porušení zákona jako druhému mimořádnému opravnému prostředku našeho občanského soudního řízení.

KRITÉRIA PRO ROZLIŠOVÁNÍ ŘÁDNÝCH A MIMOŘÁDNÝCH OPRAVNÝCH PROSTŘEDKŮ

Mimořádnými opravnými prostředky v našem občanském soudním řízení se rozumějí takové opravné prostředky, které směřují proti rozhodnutí pravomocnému.¹⁾ Stejně je tomu v některých socialistických právních rádech, např. podle Základů občanského soudního řízení Svazu SSR a svazových republik, pokud jde o přezkoumání v cestě soudního dozoru (čl. 49) nebo pro nově objevivší se skutečnosti (čl. 53), nebo podle polského kodexu soudního řízení, pokud jde o obnovu řízení (čl. 399—416) a mimořádnou revizi (čl. 417—424). Také podle německého civilního soudního řádu z r. 1877 (§ 578) a švýcarského civilního procesního práva je jak žaloba o zmatečnost tak žaloba o obnovu připuštěna jen do pravomocného rozsudku. Zmiňujeme se o tom proto, že právní prostředky plnící stejnou či podobnou funkci jako u nás obnova jsou v některých právních rádech připuštěny i proti rozhodnutí nepravomocným (např. v rakouském civilním soudním řádu z r. 1895 žaloba o obnovu — § 530). Důvodem je skutečnost, že v řízení o opravném prostředku proti nepravomocnému rozhodnutí je tam vyloučeno uplatňování „novot“, tj. skutečností a důkazů v řízení před soudem prvé stolice nepřednesených, takže potřeba nápravy nedostatečnosti skutkového základu rozhodnutí mimořádným opravným prostředkem může být aktuální již v době, kdy rozhodnutí není ještě pravomocné. I když tedy obecně není skutečnost, že se napadá rozhodnutí již pravomocné výlučně příznačnou pro mimořádnost takové situace, přece pro většinu právních úprav a speciálně pro naši, která nás v první řadě zajímá, je základním diferencujícím znakem mezi opravnými prostředky řádnými a mimořádnými to, zda jsou připuštěny proti rozhodnutí, které ještě není v právní moci či proti rozhodnutí již pravomocnému.

II.

ROZPOR MEZI POŽADAVKEM STABILITY SOUDNÍHO ROZHODNUTÍ A JEHO SPRÁVNOSTÍ?

Proto je potřebí vzpomenout nejprve — byť i jen několika slovy vzhledem k tomu, že této otázce bylo věnováno mnoho a často velmi pozoruhodných úvah — podstaty a významu právní moci. I když nelze pochybovat o tom, že cílem procesu je docílení správného rozhodnutí, tj. rozhodnutí vycházejícího ze správného zjištění skutečného stavu a opřené o správně

¹⁾ Občanský soudní řád z r. 1963 — na rozdíl od obč. soudního řádu z r. 1950 — sice tohoto označení nepoužívá, důvodová zpráva však o stížnosti pro porušení mluví jako o mimořádném opravném prostředku. Stejně je tomu v případě trestního řádu z r. 1961 i důvodové zprávy k němu, která jak stížnost pro porušení zákona, tak obnovu označuje jako mimořádné opravné prostředky.

aplikované a vyložené zákonné ustanovení, nelze na druhé straně ani dobře připustit, aby o dosažení tohoto cíle bylo usilováno i za cenu neomezené napadatelnosti rozhodnutí ať již skutečně či jen potencionálně nesprávného. Bez stanovení určité hranice, jež znamená zásadní nezměnitelnost a závaznost rozhodnutí — a tou je jeho právní moc — by byl požadavek po usilování o dosažení správného rozhodnutí zcela neúnosný, neboť by ve svých důsledcích znamenal podkopání vlastního cíle procesu — poskytnutí ochrany porušenému nebo ohroženému subjektivnímu právu.²⁾

Ocítají se tedy právní moc rozhodnutí na jedné straně a jeho správnost na straně druhé v rozporu, který je nutno uspokojivě řešit. Jediné správné východisko je koncepce, podle níž nezměnitelnost a závaznost pravomocného rozhodnutí je pravidlem, kdežto přípustnost změny (zrušení) rozhodnutí a tím i zrušení jeho závaznosti výjimkou. Významným dokladem správnosti takového pojetí je skutečnost, že tímto způsobem je řečený konflikt řešen snad ve všech moderních právních rádech, socialistických i kapitalistických.³⁾

Uvedená koncepce — nezměnitelnost pravomocného rozhodnutí jako zásada (pravidlo) a prolomení nezměnitelnosti jako výjimka — zajišťuje jednak právní bezpečnost nezbytnou v právních vztazích a stejně nezbytnou autoritu orgánů státní moci o nich rozhodujících, jednak dovoluje nápravu v takových případech, kde důsledné respektování právní moci by vzhledem k závaznosti zběhlých nesprávností se ocitlo v křiklavém rozporu s povinností státu poskytovat ochranu porušeným nebo ohroženým subjektivním právům a tím ovšem podkopávalo i autoritu státu a jeho orgánů.

Je ne právě snadným úkolem konkrétní právní úpravy, sladit oba divergující zájmy co nejoptimálněji, konkrétně upravit mimořádné opravné prostředky tak, aby tomuto požadavku co nejlépe sloužily.

²⁾ Správně se uvádí v učebnici Sovětskij graždanskij proces pod red. A. F. Klejnmanna, Moskva 1964, str. 217, že správné rozřešení sporu je jen jednou stránkou soudní ochrany práva. Neméně důležité je uvést v život vydané soudní rozhodnutí. Tomu slouží zákonný institut právní moci rozhodnutí. Zdůrazňuje také (str. 290), že v zájmu stability rozhodnutí vstoupivších v právní moc je, aby jejich přezkoumání mělo výjimečný charakter. Podobně se uvádí v učebnici Občanský proces pod red. N. A. Čečinové a D. M. Čečota, Moskva 1968, str. 322, že nenapadatelnost pravomocných rozhodnutí zaručuje stálost, stabilitu soudních aktů, což je mimořádně důležité pro splnění úkolů, před nimiž stojí sovětský soud.

³⁾ Není tedy jistě správné spatřovat v možnosti prolomení právní moci kontradikci, jak vytýkají buržoazní teorii Nathan a Püschel (Weitere Probleme der Rechtskraft der gerichtlichen Entscheidung in Zivilsachen, Staat u. Recht 4/63, str. 677), neboť při dialektickém přístupu k řešení problémů lze bez obtíží dospět k uspokojivému výsledku. Na druhé straně ovšem nelze věc zjednodušovat ani tím způsobem, jak to činí uvedení autoři, když uvádějí (pro zdůvodnění odstranění časového omezení mimořádné kasace), že v socialistické společnosti nelze spatřovat právní jistotu v tom, že i nesprávné rozsudky zůstanou v právní moci (in Kraft bleiben), nýbrž že pravá právní jistota záleží v jistotě, že každý rozsudek odpovídá socialistické zákonnosti, tj. je správný, tedy že nesprávné rozsudky budou nahrazeny správnými. Nehledě k tomu, že tvrzení, že každý rozsudek je správný, je iluzionistické, je i v logickém rozporu s tím, že autoři současně připouštějí existenci nesprávných rozsudků.

JINÉ PŘÍPADY PRŮLOMU DO ZÁVAZNOSTI PRAVOMOCNÉHO SOUDNÍHO ROZHODNUTÍ

Nežli podrobíme z tohoto hlediska zkoumání obnovu řízení zejména ve vztahu ke stížnosti pro porušení zákona, všimněme si i toho, že mimořádné opravné prostředky, jež jsou známy našemu civilnímu procesu — stížnost pro porušení zákona a obnova řízení — nejsou jedinými případy, kdy zákon připouští průlom do závaznosti pravomocného rozhodnutí.

V některých případech dovoluje zákon změnit či zrušit pravomocné rozhodnutí bez jakýchkoliv formálních podmínek a obmezení. Důvody pro stanovení těchto výjimek jsou v jednotlivých případech různé. Tak v případě § 163 o. s. ř., který připouští změnu rozsudku odsuzujícího k plnění v budoucnu splatných dávek nebo plnění ve splátkách, jestliže se podstatně změnila okolnosti, které jsou rozhodující pro výši a další trvání dávek, je důvodem skutečnost, že i zde soud rozhoduje podle stavu v době vyhlášení rozsudku, ačkoliv (z důvodů procesní ekonomie) tu podle § 160 odst. 2 o. s. ř. přisuzuje i plnění splatné teprve v budoucnu, tedy v době, kdy může dojít ke změně okolností, jež byly pro výši a trvání plnění rozhodné.

Důvodem výjimky stanovené v § 190 o. s. ř., podle něhož soud zruší rozsudek, jestliže se později ukáže, že pro rozsudkem vyslovené zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům nebyly podmínky, je potřeba napravit co nejrychleji bezpráví, které někdo utrpěl na svých základních osobních právech rozhodnutím, které bylo vydáno v rozporu se skutečným stavem. Ještě evidentnější je nutnost zrušení rozhodnutí o prohlášení za mrtvého nebo oprava údaje o dni smrti v případě, že soud zjistí, že ten, kdo byl prohlášen za mrtvého, je na živu nebo žil v den, od kterého neuplynula doba přiměřená k tomu, aby nezvěstný mohl být prohlášen za mrtvého, nebo (pokud se týče uvedeného data smrti) že zemřel jiného dne nebo že se uvedeného dne nemohl dožít anebo jej přežil (§ 199 o. s. ř.). Stejnými úvahami je motivováno ustanovení § 46 notářského řádu připouštějící zrušení rozhodnutí o dědictví v případě, že se dodatečně zjistí, že zůstavitel žije, nebo bylo-li zrušeno jeho prohlášení za mrtvého.

Co do podobnosti předpokladů jak formálních (časové omezení, význam zavinění) tak věcných (ohrožení materiální pravdy) i pokud jde o stejný výsledek (zrušení a změna vydaného rozhodnutí) se obnově blíží ustanovení § 217 o. s. ř., podle něhož může odvolací soud zrušit svůj i pravomocný rozsudek a rozhodnout znovu, jestliže účastník zmeškal z omluvitelných důvodů jednání u odvolacího soudu, při němž byl vynesena rozsudek a byl-li proto vyloučen z důležitého přednesu o věci.

Zcela zvláštní povahu má žaloba o neplatnost smíru podle ustanovení § 99 odst. 3 věta 2 o. s. ř., podle něhož může soud zrušit rozsudkem usnesení o schválení smíru, je-li smír podle hmotného práva neplatný. Poněvadž podle téhož ustanovení (1. věta odst. 3) má schválený smír účinky

pravomocného rozsudku, lze i tímto právním prostředkem odstranit právní moc rozsudku.^{4.5)}

Třeba dodat, že právní moc rozhodnutí není nijak dotčena návrhy v řízení o výkon rozhodnutí (dřívější opoziční a impugnační žaloby), které mají za následek zastavení výkonu rozhodnutí, neboť ty se nedotýkají základu, na němž rozhodnutí spočívá, nýbrž směřují jen proti realizaci jedné vlastnosti rozhodnutí — jeho vykonatelnosti.⁶⁾

IV.

HLEDISKA PRO STANOVENÍ VÝJIMEK ZE ZÁVAZNOSTI PRAVOMOCNÉHO ROZHODNUTÍ

Vycházíme-li z toho, že vztah nezměnitelnosti a spolu s tím i závaznosti pravomocného soudního rozhodnutí a možnosti jeho změny či zrušení má být upraven jako vztah pravidla (zásady) a výjimky z něho, tu je třeba si ujasnit, jakými zřetely by se mělo stanovení výjimek řídit. Přicházejí v úvahu (a také ve většině právních úprav se uplatňují) tato hlediska: a) Úprava legitimace k podání návrhu na zrušení či změnu pravomocného rozhodnutí, b) stanovení výlučných důvodů napadatelnosti, c) stanovení okruhu napadatelných rozhodnutí, d) časové omezení napadatelnosti.

Otázkou legitimace k podání toho i onoho mimořádného prostředku se zabýváme na prvním místě, poněvadž její rozbor nám pomůže osvětlit a zodpovědět i otázku, zda je správné, že náš právní řád upravuje dva mimořádné opravné prostředky sledující v podstatě shodný cíl a zda by se nevystačilo s jedním.⁷⁾

Rozdíl v povaze obou druhů mimořádných prostředků poměrně dobře vystihuje sovětské procesní zákonodárství, když opravný prostředek korespondující s naší stížností pro porušení zákona označuje jako přezkoumání v cestě soudního dozoru (perěsmotr v porjadke sudebnogo nadzora), kdežto prostředek odpovídající naší obnově prostě jako přezkoumání z dů-

⁴⁾ O problematice tohoto institutu pojednal autor podrobně v člancích Žaloba o neplatnost smíru, Socialistická zákonost, 1966, str. 139, a Promlčení žaloby o neplatnost smíru, Socialistická zákonost, 1966, str. 208, proto zde od jeho rozboru upouští.

⁵⁾ Vybočovalo by z mezí tohoto článku zabývat se velmi složitou problematikou tzv. actio doli, zvláště když podle mínění autora nemá tato žaloba přímý vliv na materiální právní moc rozhodnutí, ledaže zákon lstivé vylákání rozhodnutí uznává za důvod napadání pravomocného rozsudku, jak je tomu např. v některých kantonálních úpravách švýcarských (srov. M. G u l d e n e r, Schweizerisches Zivilprozessrecht, Zürich 1958, str. 548).

⁶⁾ K této otázce poznamenává P e t s c h e k - S t a g e l (Der österreichische Zivilprozess, Wien 1963, str. 402): Poněvadž žaloby o zmatečnost a obnovu směřují k odstranění účinků dříve vydaných rozhodnutí výrokem soudním, jde o konstitutivní žaloby. Jejich skutkový podklad nemůže tudíž sloužit jako námitka v exekuci.

⁷⁾ V ten smysl vyznívají např. úvahy N a t h a n a a P ü s c h l a v čl. cit. v pozn. 3 (str. 681), a sice ve prospěch opravného prostředku odpovídajícího naší stížnosti pro porušení zákona.

vodu nově se objevivších okolností (po vnov otkryvšimsja obstojaťelstvám). Také o polských mimořádných opravných prostředcích říká W. Siedlecki v článku System środków zaskarżenia według nowego kodeksu postępowania cywilnego, Państwo i prawo 5—6/1965, s. 693: Ačkoli mimořádná revize směřuje k témuž cíli jako obnova tj. zrušení nebo změně napadeného rozhodnutí, má především charakter prostředku soudního dozoru příslušejícího Nejvyššímu soudu. Úkolem soudního dozoru je podle sovětské teorie „odstranění soudních chyb a zabezpečení jednotného chápání zákona a správné jeho používání“.⁸⁾ Vedle toho má sloužit upevňování socialistické zákonnosti, předcházení porušování práva a výchově občanů v duchu neochvějného zachovávání sovětských zákonů.⁹⁾ Takto vymezeným obsahem pojmu soudního dozoru nevystačíme ovšem pro výstižnou charakteristiku funkce a účelu, jaký má plnit přezkoumání v cestě soudního dozoru, neboť úkol nápravy soudních chyb a úkol správného používání zákona plní nejen v Sovětském svazu, ale i u nás řádné opravné prostředky (srov. § 19 org. zák. o dozoru krajských soudů, § 21b a § 27 téhož o dozoru nejvyšších soudů republik a Nejvyššího soudu ČSSR), a zajišťování jednotnosti judikatury slouží i jiné prostředky (v SSSR směrnice pléna, u nás nyní stanoviska pléna nebo senátů nejvyšších soudů). Upevňovat socialistickou zákonnost, předcházet porušování práva a vychovávat občany k zachovávání zákonů je pak obecným úkolem všech soudů nejen při prováděním řízení, ale i mimo ně (srov. čl. 2 Základů občanského soudního řízení Svazu SSR a Svazových republik a §§ 2 a 3 našeho org. zák.).

Výstižnější se zdá charakteristika polské mimořádné revize, jak je podána W. Siedlecki (Zarys postępowanie cywilnego, Warszawa 1968, str. 379, který v první řadě zdůrazňuje, že tento mimořádný opravný prostředek nepřísluší stranám (účastníkům řízení), nýbrž jen určitým státním orgánům popř. úředním osobám za tím účelem, aby byla Nejvyššímu soudu umožněna kontrola nad zákonností všech soudních rozhodnutí, která mu přísluší.

Tato skutečnost je i podle našeho názoru příznačnou právě pro mimořádný opravný prostředek typu naší stížnosti pro porušení zákona, neboť je projevem péče státu o to, aby byla zjednána náprava soudního rozhodnutí, které není ve shodě se zákonem v těch případech, kde požadavek správnosti rozhodnutí není již jen věcí zájmu účastníků, nýbrž se stává věcí zájmu společnosti, a to buď výlučně, nebo alespoň převážně (neboť zájem společnosti na nápravě nesprávného rozhodnutí je tu vždy, intenzita tohoto zájmu může však být v jednotlivých případech různá). Posoudit, kdy tomu tak je, nemůže být dobře svěřeno úvaze účastníků, kteří přirozeně posuzují věc z hlediska svého individuálního zájmu, nýbrž jen orgánům státu, když pravomocné rozhodnutí je zaštitěno jeho autoritou. Proto nepovažuji za správné náměty i u nás se vyskytnuvší,

⁸⁾ Viz A. F. Klej n m a n, Sovětskij graždanskij process, Moskva 1964, str. 291.

⁹⁾ Č e č i n a — Č e č o t, Graždanskij process, Moskva 1968, str. 323.

podle nichž by legitimace k podání tohoto mimořádného opravného prostředku měla být dána i účastníkům řízení. Nepovažuji takové řešení za vhodné a to bez zřetele na to, setrvá-li se i při budoucí úpravě při soustavě dvouinstanční či přejde-li se na soustavu tří stolic. Tím se totiž podstata a funkce stížnosti pro porušení zákona nezmění ani její potřeba nevytloučí, nýbrž nejvýš se zúží rozsah její použitelnosti a upotřebitelnosti.¹⁰⁾

Klade se nyní stejně závažná jako obtížná otázka, jak zákonem vymezit přípustnost tohoto mimořádného prostředku svěřeného výlučně do rukou státních orgánů a odepřeného účastníkům, aby byl omezen jen na takové případy, kdy nápravy nesprávného rozhodnutí si skutečně vyžaduje zájem společnosti výlučně nebo alespoň převážně. Je jasné, že je to v první řadě otázkou stanovení výlučných důvodů napadatelnosti pravomocného rozhodnutí. Třeba otevřeně říci, že v tomto ohledu není naše úprava (právě tak jako sovětská) šťastná. Formulace ustanovení § 236 o. s. ř. („z toho důvodu, že v řízení nebo při rozhodování byl porušen zákon“) a formulace čl. 49 Základů (zkoumání zákonnosti a opodstatněnosti), v podstatě shodná s důvody řádného opravného prostředku — kasace (odvolání), jsou tak široké, že v podstatě dovolují uplatňovat jakoukoli věcnou vadu rozhodnutí popř. řízení (tuto s výjimkou případů, kdy vady řízení nemohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci). Oproti zcela obecné formulaci našeho obč. soudního řádu znamená ustanovení čl. 51 Základů, které pojednává o důvodech ke zrušení rozhodnutí (tedy nikoliv ke změně) v cestě dozoru, přece jen určité zúžení, když vedle neodůvodněnosti (neobosnovannosti) rozhodnutí uvádí jako důvod zrušení závažné porušení norem materiálního nebo procesního práva.

V tomto směru je nesporně dokonalejší úprava polského civilního procesu, který jako důvod mimořádné revize stanoví (čl. 417 § 1) křiklavé (rażąco) porušení práva nebo zájmu Polské lidové republiky.

Domnívám se, že užší vymezení důvodů stížnosti pro porušení zákona ve smyslu shora naznačeném by bylo nejen z teoretického hlediska správnější, ale usnadnilo by i práci se zvládnutím docházejících podnětů k podání stížnosti, jimiž jsou orgány ke stížnosti legitimované zahrnovány.¹¹⁾

V.

PLATNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA VE SVĚTLE ZÁSAD FORMULOVANÝCH POD IV.

Zkoumejme nyní, jak dalece odpovídá současná úprava obnovy řízení zásadám, jež považujeme podle předchozích úvah za potřebná východiska pro stanovení mezí přípustnosti napadat pravomocná rozhodnutí. Tu si

¹⁰⁾ Srov. B. J. R u b e š, Dovolání a stížnost pro porušení zákona, Socialistická zákonnost č. 1/1969, str. 29; A. W i n t r o v á, Třetí instance v civilním řízení, ano či ne?, tamtéž, str. 37.

¹¹⁾ Za omezení přípustnosti stížností pro porušení zákona na případy těžkého porušení zákona se přimlouvají i autoři článku citovaného v pozn. 3.

třeba především uvědomit, že pod názvem obnova řízení jsou v našem občanském soudním řádu upraveny vlastně dva rozdílné právní instituty, jež v některých právních řádech (např. podle rakouského a německého civilního řádu) tvoří instituty dva a sice obnovu řízení v užším slova smyslu a žalobu o zmatečnost. I když tuto skutečnost nelze považovat za nedostatek naší úpravy, neboť i v případech, kde máme co činit se dvěma právními instituty, mají oba společný cíl tj. obnovení řízení, které bylo skončeno pravomocným rozhodnutím, nelze na druhé straně ani přehlížet, že tu skutečná dvojíť je, neboť to má své závažné důsledky.¹²⁾

Rozdílnost tkví v důvodech, o něž lze — a to jako o důvody výlučné — návrh na obnovu řízení opřít. První skupina důvodů tj. důvody uvedené v § 228 odst. 1 o. s. ř. pod písm. a), b), míří na případy, kdy nesprávnost napadeného rozsudku má podle názoru navrhovatele svůj původ v tom, že skutkový podklad rozhodnutí nemohl být náležitě zjištěn. Naproti tomu druhou skupinu tvoří zvlášť závažné nedostatky — dříve nazývané zmatečnostmi — jimiž trpí řízení popř. samo rozhodnutí (písm. c, d, e). Z této (ne zcela přesné ale pro náš účel postačující) charakteristicky je zřejmé, že zatímco u důvodů skupiny první nelze tvrzené nedostatky řízení klásti na vrub soudu, takže zde není možno mluvit o porušení zákona, jde ve skupině druhé o vady řízení, jdoucí k tíži soudu a představují vážné porušení jak jednotlivých procesních ustanovení, tak základních zásad, na nichž je civilní proces vybudován.

Skutečnosti tvořící podle zákona podklad této druhé skupiny důvodů zakládají nepochybně i důvod pro podání stížnosti pro porušení zákona. Vzhledem k mimořádné jejich závažnosti lze je však charakterizovat i jako případy, kdy na nápravě rozhodnutí je eminentní zájem společnosti, který by měl býti respektován bez ohledu na to, zda tu je či není také zájem účastníků řízení. Vnucuje se pak otázka, zda v těchto případech obnova řízení je vedle druhého mimořádného opravného prostředku nutná, ba dokonce zde její připuštění je tu vůbec na místě. Pro její zodpovězení je ovšem třeba uvážit, zda její nepřipuštění v těchto případech (tj. z důvodů § 228 odst. 1, písm. c, d, e, o. s. ř.) by neznamenal pro účastníka řízení zbavení, popř. oslabení právní ochrany, jež mu těmito ustanoveními je zaručena.

Je nepochybné, že z hlediska účastníka samého se jeví jako účinnější taková ochrana, při níž je mu přímo propůjčena legitimace k právnímu prostředku, jímž má být docíleno změny či zrušení pravomocného rozhodnutí, kterým bylo rozhodnuto v jeho neprospěch, nežli úprava, při níž je v tom směru odkázán na úvahu orgánu výlučně oprávněného k podání opravného prostředku, jak je tomu u stížnosti pro porušení zákona, kterou

¹²⁾ V polském kodexu civilního řízení, který upravuje oba instituty rovněž pod jedním označením (wznowienie postępowania), se uvádějí důvody pro ten a onen odděleně (čl. 401 důvody zmatečnosti a čl. 403 důvody obnovy v užším smyslu), s výjimkou případu § 1 č. 2 (rozsudku bylo dosaženo pomocí trestného činu), který by povahou patřil spíše do skupiny první.

může účastník ovlivnit jen svým podnětem k podání této stížnosti. Na druhé straně nelze přehlížet, že vzhledem k závažnosti nedostatků, jež zakládají uvedené důvody návrhu na obnovu řízení, nutno předpokládat, že důvodný podnět k podání stížnosti pro porušení zákona nezůstane bez výsledku, když podle § 12 odst. 1 a 2 zákona a prokuratury (č. 60/1965 Sb.) je prokurátor povinen každý podnět přezkoumat a učinit opatření k odstranění porušené zákonnosti. Pokud jde o důvod podle písm. c) (byla-li účastníku postupem soudu odňata možnost jednat před soudem), který se jeví z této skupiny nejzávažnějším, není bez významu ani ta skutečnost, že nedoručení rozsudku účastníkovi pod toto ustanovení nespadá, neboť podle našeho občanského soudního řádu jen doručený rozsudek, který již nelze napadnout odvoláním, může nabýt právní moci (§ 159 odst. 1), takže nelze-li rozsudek řádně doručit, nemůže z toho účastníkovi vzejít újma.¹³⁾

Není konečně bez významu, že do našeho občanského soudního řádu se dostalo ustanovení o přípustnosti obnovy opřené o důvody představující vážné vady řízení z rakouského civilního soudního řádu u nás předtím platného, kde ovšem tato ustanovení — pod názvem žaloby o zmatečnost (§ 529 o. s. ř.) — byla pro ochranu práv, účastníků nezbytná, ježto rakouský civilní proces (podobně jako německý) neznal institut podobné povahy a funkce jako je naše stížnost pro porušení zákona nebo obdobné instituty v socialistických právních řádech.¹⁴⁾

Třeba však uvážit i toto: Jestliže bychom považovali za správné, aby každé vážné pochybení soudu mělo opravňovat účastníky k napadání pravomocného rozhodnutí návrhem na obnovu, pak bychom mohli důsledně reklamovat její přípustnost i pro jasné porušení zákona při použití hmotného práva, které může nepochybně znamenat pro účastníka řízení stejně citelnou újmu jako ve svém výsledku „zmatečnost řízení“. Že by to byl požadavek neúnosný, není snad třeba blíže zdůvodňovat a pokud je mi známo, není v žádném právním řádě realizován.

Domnívám se, že shrneme-li předešlé úvahy, vyplyne jako nezbytný závěr, že za existence stížnosti pro porušení zákona (a to i za toho předpokladu, že by její důvody byly zpřísněny ve smyslu shora naznačeném) není de lege ferenda důvodů pro připuštění obnovy i pro důvody uvedené v § 228 odst. 1 písm. c, d, e, o. s. ř.

¹³⁾ Jinak je tomu např. podle německého civilního soudního řádu, podle něhož nepočne sice od doručení rozsudku běžet lhůta k odvolání v případě, že rozsudek byl doručen straně procesně nezpůsobilé, tato lhůta však počne automaticky běžet, jakmile uplyne 5 měsíců od prohlášení rozsudku, takže i přes vadné doručení může takový rozsudek nabýt právní moci (§ 516 CPO).

¹⁴⁾ Ustanovení § 42 rak. jurisdikční normy, připouštějící, aby na návrh nejvyššího správního úřadu vyslovil Nejvyšší soud zmatečnost právoplatně skončeného soudního řízení, jestliže v něm byla projednávána věc odňatá tuzemskému soudnictví nebo alespoň soudům řádným, nelze jako zcela mimořádný prostředek s velmi úzce vymezeným dopadem přirozeně vůbec srovnávat s tímto institutem socialistických právních řádů, vycházejícím ze zcela odlišného pojetí poměru zájmu státu a zájmu jednotlivých účastníků.

Leč i kdyby z jakýchkoli důvodů bylo považováno za nutné dát účastníkům právo napadat pravomocné rozhodnutí i z těchto důvodů, domnívám se, že podmínky, za nichž to platná úprava dovoluje, stejně nejsou v souladu s účelem, který má institut obnovy řízení plnit.

Uvedené důvody jsou formulovány s výjimkou posledního (bylo-li rozhodnuto v neprospěch navrhovatele v důsledku trestného činu soudu) jako důvody absolutní, to znamená, že byla-li jejich skutková podstata zjištěna, soud musí obnovu povolit (a po právní moci usnesení obnovu povolujícího věc znovu projednat), aniž smí zkoumat, zda vady, jimiž řízení bylo stíženo, byly v příčinné souvislosti s tím, že rozhodnutí vyznělo nepříznivě pro navrhovatele. To snad možno považovat za správné, neboť lze vycházeti z domněnky, že vady takové závažnosti, jaké jsou ony uvedené v ustanoveních, jež analyzujeme, zpravidla mají nepříznivý vliv na správnost rozhodnutí a u některých (účast soudce vyloučeného pro předpojatost, nebo trestný čin soudce) je zrušení takto stigmatizovaného rozhodnutí zcela kategorickým požadavkem v zájmu napravení narušené autority soudního rozhodnutí jako aktu státní vůle. (Přitom je právě důvod z tohoto hlediska nejzávažnější — trestný čin soudce — formulován jako důvod relativní: „rozhodnuto v důsledku trestného činu soudce“)!

Nelze však souhlasit s tím, že u žádného z těchto důvodů není přípustnost jejich uplatnění učiněna závislou na podmínce, že účastník nemohl nyní vytýkaný nedostatek uplatnit v původním řízení. S povahou tohoto opravného prostředku jako mimořádného a s nutností respektovat požadavek nezměnitelnosti pravomocného rozhodnutí jako pravidlo a připuštění průlomu do právní moci jako výjimku se dobře nesnáší, aby účastník si tak říkajíc nechával v záloze námitku uplatňující některý z uvedených nedostatků až pro mimořádný opravný prostředek, ač se mohl pokusit o jeho nápravu již v řízení původním. Stojí za zmínku, že podle čl. 401 č. 1 polského kodexu civilního řízení zakládá účast soudce podle zákona vyloučeného důvod obnovy jen za podmínky, že strana se nemohla domáhat jeho vyloučení před právní mocí rozsudku. Podobné ustanovení, avšak obecněji formulované se vztahem na všechny důvody obnovy má např. i § 582 něm. civil. procesního řádu. Ostatně stojí za úvahu, zda by neměla obnova — alespoň u některých z těchto důvodů — být vyloučena v těch případech, kdy nedostatek zakládající důvod obnovy, byl v původním řízení uplatněn bez úspěchu, takže by tvořil důvod obnovy jen v případě, že soudy se ho dopustily nikoliv vědomě. Při možnosti nápravy stížnosti pro porušení zákona by taková úprava z důvodů dříve vyložených neznamenal žádná vážná ohrožení právní ochrany účastníků.

Jestliže by byla přijata koncepce o omezení obnovy na případy důvodů § 228 odst. 1 písm. a) a b) o. s. ř., pak by se ovšem zmenšil i okruh napadatelých rozhodnutí a sice o platební rozkazy, jež mohou být podle výslovného ustanovení zákona (§ 231 o. s. ř.) napadány návrhem na obnovu, jen je-li tu důvod podle § 228 odst. 1 písm. c) až e) o. s. ř. Třeba však se domnívat, že pak by nebylo možno napadat ani usnesení, jímž byl schválen smír. Ustanovení § 231 o. s. ř. sice mluví obecně o důvodech obnovy, když

napadatelnost tohoto usnesení váže na podmínku, že důvody obnovy lze vztahovat i na předpoklady, za nichž byl smír schvalován, neomezuje se tedy na důvody c) až e). Z povahy věci však plyne, že schválení smíru by nemohlo a nemělo být nějak ovlivněno skutečnostmi či důkazy, které nemohl účastník v řízení skončeném smírem použít. Ty mohly ovlivnit jen účastníkově rozhodnutí smír uzavřít, nemohou však mít za následek možnost docílení nezávaznosti smíru. Vždyť ten se zpravidla uzavírá proto, že výsledek sporu je nejistý a to obvykle právě vzhledem k tomu, že nelze bezpečně předvídat, jak dopadne zjištění skutkového základu sporu.

VI.

JE OBNOVA POSTRADATELNÁ PŘI EXISTENCI STÍŽNOSTI PRO PORUŠENÍ ZÁKONA?

Jestliže bychom takto omezili přípustnost obnovy vyloučením důvodů podle § 228 odst. 1, písm. c, d, e, o. s. ř. — na důvody podle písm. a) a b), tedy na obnovu v užším slova smyslu, kdy důvodem je objevení nových skutečností a důkazů nebo odpadnutí překážky, která bránila provedení důkazů v původním řízení, pak podle našeho názoru je zachování takto upraveného institutu naprostou nezbytností a jeho odstranění by znamenalo citelné oslabení právní ochrany účastníků.

Máme-li na mysli konečný cíl každého procesu — spravedlivé rozhodnutí konfliktu v právních vztazích účastníků, pak je zcela na místě, že právní řád dává účastníku možnost domáhat se nápravy i pravomocného rozhodnutí, které vyznělo v jeho neprospěch jen proto, že bez jeho viny nebyl skutkový základ věci zjištěn úplně, když pak dodatečně se ukáže možnost tento nedostatek napravit. Svědčí o to existence právního institutu tento cíl sledujícího snad ve všech moderních právních řádech i jeho mnohaletá tradice. Ani názor shora zmíněný¹⁵⁾ neplaiduje pro odstranění právního prostředku, jehož by bylo možno za vylicené situace použít, předpokládá pouze, že jeho účel může plnit i prostředek soudního dozoru typu naší stížnosti pro porušení zákona.

S tím však podle mého názoru nelze souhlasit. Nedostatky řízení, které odůvodňují zákrok návrhem na obnovu řízení z důvodů § 228 odst. 1 písm. a, b, o. s. ř. (pro noviter reperta), nelze odstraňovat opravným prostředkem typu stížnosti pro porušení zákona, nemá-li být základní charakter tohoto prostředku narušen a teoretické zdůvodnění jeho potřeby popřeno. Za tyto nedostatky nemůže totiž být činěn odpovědným státní orgán — soud, který rozhodnutí vydal, neboť zabránit jim nebylo v jeho moci. Schází tudíž i důvod pro to, aby státu vznikla povinnost postarat se o nápravu takto vadného rozhodnutí. Zde již nejde o výlučný nebo převažující zájem společnosti, nýbrž v první řadě — ne-li výlučně o zájem postiženého účastníka,

¹⁵⁾ Viz poznámku 3.

takže je správné ponechat jeho úvaze a dát do jeho dispozice, zda podle výsledku zvážení svého individuálního zájmu zakročí u soudu o nápravu nesprávného rozhodnutí či zda zůstane v tom směru pasivním. Neškodí připomenout, jakou důležitost přikládal Lenin¹⁶⁾ tomu, aby občan byl subjektivně zainteresován na obnově porušeného práva, neboť její uplatnění je důležitým faktorem v boji za realizaci zákonnosti (Lenin v dopise Adoratskému říká: „... veškerá pomoc, kterou můžeme poskytnout žadatelům, musí spočívat v poskytnutí jim „právnícké“ pomoci, tj. naučit je (a pomoci jim) bojovat za své právo podle všech pravidel v RSFSR zákonné války za práva“.)

Je ovšem třeba zdůraznit nezbytnost podmínky, že navrhovatel nemá viny na tom, že skutečnosti a důkazy, jež mohly přivodit pro něho příznivější rozhodnutí, v původním řízení nepoužil, jak to platná úprava stanoví, neboť jinak by byl podlamován nezbytný pocit odpovědnosti za vedení procesu a otevřena cesta i případnému zneužívání.

VII.

PROBLÉM STANOVENÍ OKRUHU ROZHODNUTÍ NAPADATELNÝCH OBNOVOU

Když jsme si takto zodpověděli otázku o potřebě zachování obnovy jako druhého mimořádného opravného prostředku vedle stížnosti pro porušení zákona a přitom jsme provedli i porovnání platné úpravy důvodů obou těchto institutů, je třeba se vrátit ke zkoumání dalších hledisek, která jsme označili (sub IV) za taková, jimiž by se měla právní úprava řídit, má-li splňovat důvodný požadavek, aby nezměnitelnost a závaznost pravomocného rozhodnutí byly pravidlem, kdežto možnost jeho zrušení či změny jen výjimkou. Jde tu především o vymezení okruhu napadatelých pravomocných rozhodnutí.

Srovnáme-li, jak jsme si v úvodu této studie vytkli, úpravu obnovy řízení a druhého mimořádného opravného prostředku z hlediska způsobilosti plnit jim svěřenou funkci, zjišťujeme v tomto směru toto: Zatímco stížnost pro porušení zákona je podle § 236 odst. 3 o. s. ř. nepřipustná jen proti rozsudkům, jímž bylo vysloveno, že manželství se rozvádí, že je neplatné nebo že není a proti rozsudkům, jimiž Nejvyšší soud (nyní nejvyšší soudy čl. IV č. 4 zákona č. 158/1969 Sb.) rozhodl o stížnosti pro porušení zákona, tu u obnovy řízení je omezení její přípustnosti daleko pronikavější. Je totiž připuštěna jen proti rozsudkům (§ 228 odst. 1 o. s. ř.) a to s výjimkou rozsudků, kterými bylo vysloveno, že se manželství rozvádí, že je neplatné nebo že zde není a dále rozsudků, jejichž zrušení nebo změny lze dosáhnout jinak, nepočítaje v to stížnost pro porušení zákona (§ 229 o. s. ř.) a z někte-

¹⁶⁾ Viz článek K. a S. S v o b o d o v ý c h, V. I. Lenin a revoluční zákonnost v Acta Universitatis Carolinae — Iuridica 1970, č. 1, str. 82.

rých důvodů i proti platebním rozkazům (§ 231 o. s. ř.), kdežto z usnesení lze napadat jen usnesení, kterým byl schválen smír (§ 231 o. s. ř.), takže proti jakémukoli jinému usnesení je obnova nepřípustná.

Toto vymezení okruhu obnovou napadatelných rozhodnutí zaslouží z hlediska funkce tohoto mimořádného opravného prostředku bližšího rozboru. Nežli k němu přistoupíme, neuškodí rozhlédnout se po jiných zákonných úpravách.

Podle čl. 53 Základů občanského soudního řízení Svazu SSR a Svazových republik a čl. 333 GPK RSFSR je obnova (peresmotr děl po vnov odkrytysja obstojaťelstvam) přípustná nejen proti rozsudkům, ale i proti usnesením a nařízením (řešenija, opredělenija i postanovlenija). Rakouský civilní soudní řád připouští (§ 529) žalobu o zmatečnost, jejíž důvody jsou v podstatě totožné s důvody naší obnovy uvedenými v § 229 o. s. ř. pod písmeny c, d, e, proti rozhodnutím, jímž je věc vyřízena, což mohou být i rozhodnutí vydaná ve formě usnesení. Naproti tomu podle znění německého civilního řádu (§ 578) je obnova připuštěna jen proti rozsudkům, teorie však rozšiřuje per analogiam ustanovení o obnově i na usnesení, jimiž se věc v instanci končí.¹⁷⁾ Pro úplnost třeba dodat, že i v socialistických právních rádech lze nalézt úpravu shodnou s naší např. v polském civilním procesním kodexu, kde obnova je připuštěna jen proti rozsudkům (čl. 339 kod. postęp. cywil. Stejně § 260 maďarského občanského soudního řádu).

Je tedy třeba položit si otázku, zda naše úprava v tomto směru je dostačující z hlediska požadavku ochrany subjektivních práv, jíž má soudní proces sloužit a to zejména se zřetelem na to, že druhý mimořádný opravný prostředek, stížnost pro porušení zákona, připuštěný i proti usnesením, není dán do dispozice účastníkům řízení, nýbrž jen určitým státním orgánům, jímž zákon dává oprávnění stížnost podat. Záměr zákonodárcův omezující podání návrhu na obnovu jen na rozsudky, usnesení, jímž byl schválen smír a platební rozkazy, je jasný: Omezit napadání pravomocného rozhodnutí jen na případy takových rozhodnutí, jimiž se podle platné úpravy rozhoduje o věci samé, tj. o věci, jež byla předmětem řízení. Tak je tomu nejen u rozsudku (§ 152 odst. 1 o. s. ř.) ale i u usnesení schvalujícího smír, jímž se řeší věc sama a který, byl-li soudem schválen, má (§ 99 odst. 3 o. s. ř.) účinky pravomocného rozsudku a rovněž u platebního rozkazu (§ 172 odst. 1 o. s. ř.). Třeba však zkoumat, zda stejnou újmu pro účastníkovu subjektivní hmotné právo, o něž v řízení jde, neznamená rozhodnutí, jímž soud neprávem odmítá o jeho právu vůbec jednat a řízení proto třeba pro domnělý nedostatek procesních podmínek zastavuje (§ 104 o. s. ř.) což se děje usnesením (§ 167 odst. 1 o. s. ř.).

Nežli zaujmeme k otázce dostatečnosti platné úpravy stanovisko, třeba se vypořádat ještě s jednou možností, jež by se mohla zdát východiskem

¹⁷⁾ Srov. L. Rosenberg, Lehrbuch des Deutschen Zivilprozessrechts, Berlin 1929, str. 509.

nabízejícím vyhovující řešení. Jde o to, zda rozhodnutí, jímž se řízení končí bez věcného rozhodnutí, má účinky materiálněprávní moci a zda tudíž zakládá překážku rozsouzené věci (§ 159 odst. 3 o. s. ř.). Lze totiž namítat, že takové čisté procesní rozhodnutí nemá žádný vliv ve sféře hmotného práva, že se jím nevytváří judikátní obligace a že tudíž nemá materiální právní moc a nezakládá se jím *exceptio rei iudicatae*.¹⁸⁾

Ustanovení § 197 obč. soudního řádu z r. 1950 připouštělo návrh na obnovu řízení proti pravomocnému rozhodnutí (tedy i usnesení) ve věci samé, zřejmě proto, že i o věci samé se v některých případech rozhodovalo usnesením (§ 148) např. v ostatních věcech týkajících se manželů (tj. mimo rozvod, neplatnost manželství a určení jeho existence či neexistence). Podle názoru zastávaného v komentáři k tomuto soudnímu řádu z r. 1958 (str. 758) nejsou však rozhodnutí čisté procesní povahy rozhodnutími ve věci samé a to ani tehdy, kdy se jimi celá věc pravomocně vyřizuje např. rozhodnutím, že věc nepatří do pravomoci soudů, neboť ani v těchto případech se soud nezabýval vlastním předmětem řízení (shodně Štajgr), K obnově řízení podle o. s. ř., Socialistická zákonost 1954, str. 143). Důsledně se pak u § 57 (str. 295) v komentáři zastává, že takováto rozhodnutí o čisté procesních otázkách nezakládají překážku věci rozsouzené pro řízení ve věci samé. Třeba si položit otázku, zda s tímto názorem lze — alespoň při naší právní úpravě — souhlasit. Ustanovení § 159 odst. 3 o. s. ř. normující překážku věci rozsouzené, platí podle § 167 odst. 2 o. s. ř. i o usneseních, neboť v obč. soudním řádu není v tom směru stanovena výjimka (§ 170 stanoví z vázanosti soudu vydaným usnesením výjimku, jen pokud jde o usnesení, kterým se upravuje řízení). Nelze přehlédnout ani to, že ani rozsudkem se nerozhoduje vždy o hmotněprávním vztahu (např. o žalobě excidační, již se uplatňuje podle § 267 o. s. ř. ve výkonu rozhodnutí právo k věci, které nepřipouští výkon rozhodnutí) a přece sotva kdo bude pochybovat o tom, že i takovým rozsudkem se zakládá překážka věci rozsouzené. Ostatně se zdá dosti neúnosné, aby soud byl nucen vždy znovu rozhodovat např. o nepřipustnosti žaloby pro nedostatek soudní pravomoci a zastavovat řízení teprve po novém zkoumání existence této procesní podmínky a nesměl zastavení řízení odůvodnit prostě ustanovením § 159 odst. 3 o. s. ř.

Přesto však při zákonné úpravě, která připouští obnovu (s výjimkou usnesení o schválení smíru) jen proti rozsudkům, bude patrně třeba spíše dáti přednost názoru, podle něhož usnesení čisté procesní povahy, nezakládají překážku věci rozsouzené, i když se jimi řízení končí. Lze argumentovat tak, že použití ustanovení o překážce věci rozsouzené, které platí podle § 159 odst. 3 o. s. ř. pro rozsudek, na usnesení, by nebylo podle

¹⁸⁾ Takto věc vykládá I. T r u t t e r, Das österreichische Zivilprozessrecht, Wien 1897, str. 576 a sl. Skutečnost, že § 529 rak. civil. soudního řádu připouští přesto proti takovýmto rozhodnutím žalobu o zmatečnost, vysvětluje jako zvýšení zákonné ochrany (podle způsobu *actiones utiles*), jímž se má zvrátit rozhodnutí neprávem vyslovující právní neexistenci procesního právního vztahu.

§ 167 odst. 2 o. s. ř. přiměřené. Když totiž toto ustanovení mluví o pravomocném rozhodnutí o věci, přičemž pojednává o rozsudku, má na mysli věc samu, neboť jen o té se podle § 152 odst. 1 rozhoduje rozsudkem. To je zásadní kritérium pro použití formy rozsudku či usnesení, není tu tudíž přiměřenosti vyžadované cit. ustanovením. Usnesením, jímž bylo řízení ukončeno, aniž bylo rozhodnuto o věci samé, nebylo o požadované právní ochraně věcně rozhodnuto, naopak bylo odepráno o poskytnutí této ochrany vůbec jednat. Nebrání tedy takové rozhodnutí projednání věci samé, když o této věci vůbec jednáno nebylo (takže o nové projednání věci, jemuž chce ustanovení § 159 odst. 3 o. s. ř. zabránit, tu vůbec nejde). Při takovémto výkladu nelze doporučit legislativní řešení po vzoru rakouského civilního soudního řádu, jímž by se obnova připustila i proti řečeným usnesením, neboť by se tím jen zatemnila otázka, zda tato usnesení zakládají překážku věci rozsouzené či nikoliv. Mohlo by se totiž na základě takové úpravy argumentovat pro názor, že zmíněná usnesení překážku věci rozsouzené zakládají. Praktické potíže hrozící z toho, že tvrdošíjný navrhovatel se bude moci opětovně obracet na soud a ten bude nucen o nepřipustnosti jeho žaloby vždy znovu rozhodovat, lze snadno překonat tím, že soud odkáže na důvody předchozího rozhodnutí.

VIII.

LEGITIMACE K PODÁNÍ NÁVRHU NA OBNOVU

Pokud jde o otázku legitimace k podání mimořádných opravných prostředků, zaujali a odůvodnili jsme své stanovisko, pokud jde o stížnost pro porušení zákona, a sice ve smyslu vyloučení účastníků z tohoto oprávnění, již v jiné souvislosti, totiž při zkoumání oprávněnosti existence dvou mimořádných opravných prostředků (pod IV). Zbývá tedy analyzovat otázku legitimace k návrhu na obnovu řízení, a to nejprve de lege lata. V názorech na tuto otázku není jednotnosti. Pro oprávnění prokurátora k podání návrhu na obnovu řízení,¹⁹⁾ vedle účastníků řízení je argumentováno ustanovením § 35 o. s. ř., který dává prokurátorovi právo, aby podal návrh na zahájení řízení, má-li za to, že to vyžaduje zájem společnosti nebo ochrana práv občanů. Tato argumentace však podle našeho názoru neobstojí. Vždyť podáním návrhu na obnovu se přece řízení nezahajuje, nýbrž děje se tak za tím účelem, aby se dosáhlo obnovení řízení již pravomocně ukončeného. Proto také ustanovení o obnově jsou v občanském soudním řádu správně zařazena do části jednající o opravných prostředcích.²⁰⁾ I kdybychom chtěli

¹⁹⁾ Tento názor je zastáván zejména prokuraturou a je uváděn (bez bližšího odůvodnění) i v učebnici občanského procesu z r. 1968.

²⁰⁾ Že se návrhem (žalobou) na obnovu řízení nezahajuje nové řízení, se v teorii procesu obecně uznává (např. K r a j e w s k i, Wznowienie postępowania według nowego kodeksu postępowania cywilnego, Państwo i prawo č. 7/1967, str. 66; J. T r u t t e r v práci cit. v pozn. 18 na str. 579; K o n r a d H e l l w i g, System des deutschen Zivil-

použít analogie nedospějeme k závěru připouštějícímu oprávnění prokurátora k podání návrhu na obnovu. Ustanovení § 203 o. s. ř. výslovně stanoví, že odvolání může podat i prokurátor, ačkoliv takové jeho oprávnění plyne již z ustanovení § 35, odst. 3 o. s. ř., které mu dává oprávnění — bez rozdílu zda řízení bylo zahájeno na jeho návrh či zda vstoupil do řízení již zahájeného — ke všem úkonům, které může vykonat účastník řízení (s výjimkou úkonů, jimiž se disponuje předmětem řízení), tedy i k podání odvolání. Jestliže naopak zákon dává v § 228 odst. 1 oprávnění napadnout pravomocný rozsudek návrhem na obnovu řízení účastníkovi, aniž se zmiňuje o prokurátorovi, nutno z toho usuzovat na zákonodárcův úmysl prokurátora z tohoto oprávnění vyloučit,²¹⁾ když podle pojetí platného obč. soudního řádu prokurátor, který zahajuje řízení nebo do něho vstoupil podle § 35 o. s. ř., není účastníkem řízení ani nemá jeho postavení. Skutečnost, že zákonodárce pomlčel o legitimaci prokurátora, je zvlášť významná, uvážíme-li, že občanský soudní řád z r. 1950 prokurátorovi tuto legitimaci v § 204 výslovně přiznával.

Nelze přehlédnout, že kdybychom chtěli zdůvodňovat prokurátorovo oprávnění k návrhu na obnovu ustanovením § 35 o. s. ř., musili bychom stejným postupem dát tuto legitimaci i národnímu výboru podle § 32 o. s. ř., což by asi sotva bylo přijatelné.

Když však jsme si u jiných ustanovení kladli otázku, zda by bylo možno doporučit jinou úpravu jako vhodnější než je úprava platná, pokusíme se o to i v tomto případě. Nejprve se opět porozhlédneme po úpravách jiných.

Podle ustanovení občanských procesních kodexů Svazových republik SSSR (na něž Základy občanského soudního řízení Svazu SSR a svazových republik v čl. 53 odkazují) je oprávněn k podání návrhu vedle stran i prokurátor a to dokonce bez omezení lhůtou, na níž je jinak návrh vázán (např. čl. 335 GPK RSFSR). Zákonodárství některých svazových republik, např. Estonské a Litevské dávají právo zahájit řízení o obnovu i předsedovi nejvyššího soudu republiky nebo (Lotyšská) i jeho náměstkovi.

Polský kodex civilního řízení nemá ustanovení o legitimaci prokurátora k návrhu na obnovu, v teorii prý však nebyla tato legitimace sporná, pokud měl účast v dřívějším řízení.²²⁾

Maďarský občanský soudní řád z r. 1952 stanoví (§ 261 odst. 2), že prokurátor, který se nezúčastnil v původním řízení, může podat návrh na obnovu řízení jen ve lhůtě příslušející straně.

Z buržoazních právních řádů dávají např. legitimaci k obnově (jakož i jiným opravným prostředkům) státnímu zástupci německý civilní procesní

prozessrechts, Leipzig 1912, I. díl, str. 864). Také v sovětské teorii se řízení o obnovu označuje jako zvláštní stadium původního procesu (srov. Č e č i n a — Č e č o t, Гражданский процесс, Москва 1968, str. 336).

²¹⁾ Tak také připravovaný nový komentář k obč. soudnímu řádu, díl II., zatím v tisku.

²²⁾ Tak K r a j e w s k i v článku cit. v pozn. 20, na str. 68.

řád (§ 634) a prováděcí nařízení k rakouskému rodinnému zákonu z roku 1938 (§ 74), avšak jen pokud jde o žalobu o neplatnost manželství.

Jak vidět z těchto příkladů, možno přistupovat k řešení této otázky de lege ferenda různě. Sám se domnívám, že řešení uskutečněné naší úpravou při jejím výkladu shora zastávaném je správné, neboť vychází ze zásady, že tam, kde zásah státního orgánu do řízení ovládaného v souladu s povahou projednávaných právních vztahů zásadou dispoziční, není opravdu nezbytný, není vhodné ho připouštět. Ovšem lze poukazovat i na to, že je-li takový zásah připuštěn v řízení obecně, není zcela důsledné vylučovat jej ani pokud jde o obnovu.

V žádném případě nelze ani podle platného stavu bránit prokurátorovi, aby vstoupil do řízení obnoveného (*iudicium rescissorium* — § 235 odst. 1 o. s. ř.) a ustanovení § 35 odst. 1 o. s. ř. — pokud jde o vstup do řízení — by bylo patrně možno vztáhnout i na řízení o povolení obnovy (*indicium rescindens* — § 232 o. s. ř.).

Třeba dodat, že prostředek k dosažení stejného cíle, jaký sleduje obnova, má prokurátor (s jediným obmezením, o němž bude řeč v následující kapitole), pokud jde o důvody § 228 odst. 1 písm. c až e, o. s. ř., ve stížnosti pro porušení zákona.

IX.

ČASOVÉ OMEZENÍ PŘÍPUSTNOSTI MIMOŘÁDNÝCH OPRAVNÝCH PROSTŘEDKŮ

Bez problémů není ani zákonná úprava časového omezení přípustnosti mimořádných opravných prostředků.

Návrh na obnovu řízení je u nás vázán lhůtou jednak subjektivní, která činí 3 měsíce a počítá se ode dne, kdy se navrhovatel dozvěděl o důvodu obnovy nebo kdy jej mohl uplatnit, jednak objektivní, která je tříletá a běží od právní moci rozsudku. V případech, že navrhovateli byla postupem soudu odňata možnost jednat před soudem nebo že bylo rozhodnuto v jeho neprospěch v důsledku trestního činu soudce (§ 228 odst. 1 písm. c) a e) (o. s. ř.) nebo jestliže trestní rozsudek, na jehož podkladě bylo v občanském soudním řízení přiznáno právo, byl později podle trestně právních předpisů zrušen (§ 230 odst. 2 o. s. ř. ve znění zákona č. 158/1969 Sb.) není návrh na obnovu řízení omezen vůbec žádnou objektivní lhůtou.²³⁾

²³⁾ S časovým omezením právního prostředku, plněního stejný úkol jako naše obnova řízení, se setkáváme i v jiných právních rádech. Tak podle občanského procesního kodexu RSFSR (čl. 334) činí lhůta k návrhu na přezkoumání pro nově se objevivší okolnosti 3 měsíce od nabytí vědomosti o důvodu, může však být soudem prominuta a prokurátor není vázán vůbec žádnou lhůtou (srov. Čečina — Čečot v pozn. 9, str. 340).

Podle § 261 maďarského občanského soudního řízení činí lhůta 6 měsíců a počítá se od právní moci rozsudku. Jestliže se strana o důvodu obnovy dozvěděla později

Srovnáme-li ustanovení naší platné úpravy o časovém omezení návrhu na obnovu řízení s korespondujícím ustanovením o stížnosti pro porušení zákona, podle něhož (§ 238 o. s. ř.) je třeba stížnost podat do tří let od právní moci rozhodnutí, zjistíme, že důsledky, které z toho vyplývají, jsou málo uspokojivé.²⁴⁾

Jestliže totiž je tu některý z důvodů obnovy, pro něž lze obnovu podat i po uplynutí 3leté objektivní lhůty, může sice být rozhodnutí stížené takovou vadou napadáno účastníky návrhem na obnovu, stížnost pro porušení zákona je však již vyloučena. Poněvadž — jak jsme v předešlé kapitole dovodili — prokurátor není k podání návrhu na obnovu řízení oprávněn, spočívá výhradně na vůli účastníka, zda zůstane v účinnosti se všemi materiálně i procesněprávními účinky rozhodnutí, které třeba je poznamenáno tak závažným nedostatkem, jakým je skutečnost, že bylo vydáno v důsledku trestného činu soudce.²⁵⁾

Zdálo by se nasnadě řešit tuto nesrovnatelnost přiznáním legitimace k podání návrhu na obnovu i prokurátorovi. Leč tím není řešen problém celý, neboť bychom se tak dostali do rozporu s názorem shora zdůvodněným, že případy tzv. zmatečností teoreticky do obnovy nepatří a že by měly být důvodem napadatelnosti pravomocného rozhodnutí jen u druhého mimořádného opravného prostředku, stížnosti pro porušení zákona. Náš problém by však přestal jím být, kdyby stížnost pro porušení zákona nebyla vázána žádnou lhůtou.

V tom směru je třeba dát plně za pravdu autorům článku citovaného nebo teprve později nabyta možnost jej uplatnit, počítá se tato lhůta ode dne vědomostí nebo nabytí možnosti, po uplynutí 5 let od právní moci je však obnova vyloučena.

V polském kodexu civilního řízení je stanovena (čl. 407) měsíční lhůta, která se počítá ode dne, kdy se strana dověděla o důvodu obnovy a jestliže důvodem je zbavení možnosti jednání nebo nedostatek řádného zastoupení — ode dne, kdy se o rozsudku dověděla strana, její orgán nebo zákonný zástupce. S výjimkou důvodu posléze uvedeného je obnova vyloučena po uplynutí 5 let od právní moci rozsudku (čl. 408).

Podobnou úpravu (1 měsíc, 10 let, bez omezení) má např. rakouský civilní soudní řád (§ 53) a německý civilní soudní řád (1 měsíc, 5 let — § 586).

²⁴⁾ Pro tuto otázku je vhodné si připomenout, že podle výslovného ustanovení občanského soudního řádu z r. 1950 (§ 211 odst. 1) nebyla stížnost pro porušení zákona vázána lhůtou a že i vládní návrh platného občanského soudního řádu měl ustanovení, podle něhož je sice třeba stížnost podat do jednoho roku od právní moci rozhodnutí, tato lhůta však mohla být soudem výjimečně prominuta, šlo-li o stížnost generálního prokurátora nebo předsedy Nejvyššího soudu a byl-li tu se zřetelem na mimořádné okolnosti případu důležitý zájem společnosti na zrušení rozhodnutí.

²⁵⁾ Jako jiné procesní řády vychází i náš občanský soudní řád z toho, že pravomocnému soudnímu rozhodnutí jakožto aktu státní moci nelze odpírat účinnost, byť by trpělo jakkoli těžkým nedostatkem, a že vadné rozhodnutí lze toliko napadat zákonem připuštěnými prostředky a za podmínek zákonem stanovených. To přirozeně se netýká tzv. paaktů, v našem případě parozhodnutí, které neprojevují žádné právní účinky a jež také není proto třeba odstraňovat. O jejich podstatě se zde nelze šířit; srov. však literaturu cit. v mé práci Stížnost pro porušení zákona v občanskoprávních věcech, Praha 1965, str. 26.

v pozn. 3 (str. 678), že s povahou tohoto opravného prostředku daného státnímu orgánu pověřenému dozorem nad správností se nesrovnává, jestliže tento orgán je omezován jakoukoliv lhůtou při provádění tohoto úkolu. Podle nich je ustanovení § 13 zákona o zřízení Nejvyššího soudu a Nejvyššího státního zastupitelství DDR z r. 1949, které váže podání kasačního návrhu (Kassationsantrag) na lhůtu 1 roku od právní moci rozhodnutí, poplatné nesprávným představám o nebezpečí dlouhodobé nebo časově vůbec neomezené přípustnosti průlomu do právní moci rozhodnutí, který by znamenal ohrožení právní bezpečnosti.

Kdyby přípustnost stížnosti byla omezena jen na případy skutečně vážného porušení zákona, které vedlo k nesprávnému rozhodnutí, opodstatněnost kteréhož omezení byla vyložena v kapitole IV. — nehrozí z upuštění od časového omezení žádné nebezpečí, čemuž ostatně nasvědčují i zkušenosti z doby působnosti občanského soudního řádu z r. 1950 i současných sovětských občanských procesních kodexů.²⁶⁾

Lze očekávat, že samo uplynutí delší doby od právní moci rozhodnutí by bylo oprávněnému orgánu pobídkou k tomu, aby zvážil nutnost popř. potřebnost zásahu do právních vztahů upravených pravomocným rozhodnutím. Na druhé straně by se předešlo tomu, aby společnost zůstala bezradná, nemajíc v právním řádě prostředku, jímž by napravila křiklavé bezpráví opírající se o pravomocné rozhodnutí. Zájem společnosti, přesněji zvláště vážné jeho porušení by při tom měl v zákonném ustanovení nalézt (po vzoru polského kodexu) výraz jako předpoklad přípustnosti stížnosti.

X.

ZÁVĚRY

Předchozí rozbor a úvahy lze shrnout v tyto závěry:

1. V zájmu zabezpečení náležité ochrany účastníků řízení je nezbytné zachovat tento mimořádný opravný prostředek — obnovu řízení — vedle stížností pro porušení zákona.

2. Bylo by však vhodné vrátit mu povahu a funkci obnovy řízení v užším slova smyslu, tj. omezit jeho přípustnost jen na důvody podle § 228 odst. 1 písm. a) a b) o. s. ř.

3. Není nutné a nebylo by ani vhodné rozšiřovat okruh rozhodnutí obnovou napadatelných na usnesení ryze procesní povahy ukončující řízení bez vyřízení věci samé.

²⁶⁾ Také podle polského kodexu civilního řízení je mimořádná revize, jinak vázaná na šestiměsíční lhůtu od právní moci rozhodnutí, připuštěna bez časového omezení v případě, že rozhodnutí porušuje zájem Polské lidové republiky, nebo věc nespadá do pravomoci obecných soudů (čl. 421, §§ 2 a 3). Zvláštní úpravu má maďarský občanský soudní řád, podle něhož protest pro zachování zákona není časově zásadně omezen, avšak účinek na právní vztahy účastníků projevuje rozhodnutí o protestu vydané jen tehdy, jestliže protest byl podán do 1 roku od právní moci rozhodnutí; jinak se Nejvyšší soud omezí na akademický výrok, konstatující porušení zákona.

4. Bylo by třeba zúžit (zprísnit) důvody stížnosti pro porušení zákona.
5. Přípustnost stížnosti pro porušení zákona by neměla být časově omezo-
vována.
6. Výlučná legitimace státních orgánů (jejich představitelů) k podání
stížnosti pro porušení zákona (s vyloučením účastníků řízení) by měla být
zachována.
7. Mělo by být jasně vyjádřeno, že legitimaci k podání návrhu na obnovu
mají výhradně účastníci řízení.

Stačí jen ještě dodat, že navrženou úpravou obou mimořádných opravných prostředků by se zabránilo kolizím obou a jejich nežádoucímu překrývání, jež může působit obtíže při jejich řešení, jak o tom svědčí některé zmínky v literatuře i ustanovení některých zákonných úprav. Jestliže totiž některé důvody jsou, jak bylo vyloženo, společné oběma, může se stát, že budou podány oba tyto prostředky a vzniká problém, v jakém poměru navzájem jsou řízení o nich zahájena. Posuzovat je z hlediska překážky litispendence,²⁷⁾ je podle mého názoru nesprávné proto, že — jak bylo dříve vyloženo — ani žalobou obnovu, natož podáním mimořádné revize (naší stížnosti pro porušení zákona) se nezahajuje nový proces, neboť jde jen o další stadium dřívějšího řízení. Patrně by nezbylo, než přerušit to z obou řízení, pro něž by byla otázka řešena ve druhém řízení otázkou předurčující; a kdyby se s tímto kritériem nevystačilo, pak by bylo třeba přerušit řízení o obnově a vyčkat výsledku řízení zahájeného na návrh orgánu výlučně oprávněného k podání stížnosti pro porušení zákona, kterému vzhledem k předpokládanému vyššímu právnímu zájmu — zájmu společnosti by bylo třeba dát přednost.²⁸⁾

Totožnost důvodů by však mohla být pokládána za překážku pro podání jednoho z mimořádných opravných prostředků, jak se s tímto názorem, byť výjimečně setkáváme v sovětské literatuře,²⁹⁾ kde se uvádí, že za existence odlišného institutu obnovy, je třeba uznat, že nelze použít institutu přezkoumání v cestě soudního dozoru, jsou-li dány důvody obnovy. (Ovšem třeba připomenout, že to lze tvrdit jen tam, kde — jako v sovětském civilním procesu — má prokurátor legitimaci i k návrhu na obnovu řízení.)

Daly by se uvést i jiné obtíže a nesrovnalosti vyplývající u platné úpravy mimořádných opravných prostředků z toho, že v některých směrech se překrývají (např. možnost obcházení lhůt aj.). To však je než jedna z příčin, proč jsme si položili otázku naznačenou v nadpise článku, která spolu s ostatními nedostatky naší úpravy mimořádných prostředků nás vedla k jeho napsání.

²⁷⁾ Jak to činí M. Sawczuk v monografii *Wznowienie postępowania cywilnego*, Lublin 1963, str. 116.

²⁸⁾ Hellwig v díle cit. v pozn. 20, str. 872, řeší kolizi mezi žalobou o zmatečnost a žalobou o obnovu přerušením řízení o žalobě o obnovu a podobně Rosenberg v učebnici cit. v pozn. 17 v případě, že v téže žalobě byly uplatněny jak důvody zmatečnosti, tak důvody obnovy.

²⁹⁾ Viz Klejman v práci cit. v pozn. 2, str. 315.

Die Wiederaufnahme im System der ausserordentlichen Rechtsmittel im Zivilprozessverfahren

ZUSAMMENFASSUNG

J. Hrdlíčkas Studie untersucht die Funktion und die Position der Wiederaufnahme im System der ausserordentlichen Rechtsmittel im Zivilgerichtsverfahren und zwar besonders im Verhältnis zur Beschwerde wegen Verletzung des Gesetzes als zweitem ausserordentlichen Rechtsmittel im tschechoslowakischen Zivilprozessverfahren.

In der Einleitung erinnert er an die langjährige Tradition dieses Rechtsinstituts im Zivil- und im Strafprozessverfahren, weist jedoch auch auf seine zwar keineswegs lange, aber interessante Entwicklung im Verwaltungsprozess und im Verfahren vor den Kommissionen für Arbeitsstritte hin.

Im ersten Kapitel beschäftigt er sich mit den Kriterien, nach denen man zwischen ordentlichen und ausserordentlichen Rechtsmitteln unterscheidet und macht auf einige diesbezügliche Verschiedenheiten in den diversen Rechtsordnungen aufmerksam.

Im zweiten Kapitel behandelt der Autor das Problem des Widerspruchs zwischen der Forderung nach Stabilität einer rechtskräftigen gerichtlichen Entscheidung und der Forderung ihrer Richtigkeit und sucht die Grundsätze für eine optimale Überwindung dieses Widerspruchs aufzufinden.

Im dritten Kapitel führt er andere Fälle von Ausnahmen von der Verbindlichkeit rechtskräftiger Entscheidungen an als jene, die ausserordentliche Rechtsmittel darstellen, und untersucht die Gründe, die diese Ausnahmen rechtfertigen.

Das vierte Kapitel ist der kritischen Analyse der Gesichtspunkte gewidmet, die für die Festsetzung von Ausnahmen von der Verbindlichkeit rechtskräftiger Entscheidungen massgebend sind, nämlich die Festsetzung der Legitimation zur Überreichung des ausserordentlichen Rechtsmittels, die Umgrenzung des Bereichs der anfechtbaren Entscheidungen, die Festsetzung der Gründe der Anfechtbarkeit, wobei in diesem Kapitel in erster Linie der Frage der Legitimation zur Überreichung der Beschwerde wegen Verletzung des Gesetzes Aufmerksamkeit geschenkt wird.

Im fünften Kapitel untersucht der Autor kritisch die rechtliche Regelung der Wiederaufnahme des Verfahrens vom Gesichtspunkt der Grundsätze aus, die bei der optimalen Lösung des Konflikts zwischen der Forderung nach Stabilität der rechtskräftigen gerichtlichen Entscheidungen und der Forderung nach ihrer Richtigkeit respektiert werden sollten und soweit dies besonders die gesetzlichen Gründe der Wiederaufnahme betrifft, kommt er zum Schluss, dass angesichts der Existenz eines zweiten ausserordentlichen Rechtsmittels, nämlich der Beschwerde wegen Verletzung des Gesetzes, und unter der Voraussetzung einer richtigen theoretischen Umschreibung der besonderen Funktion eines jeden dieser beiden Rechtsmittel die Festsetzung der Gründe für die Wiederaufnahme allzu weit geht und dass sie auf die Gründe für die Wiederaufnahme im eigentlichen Sinn des Wortes beschränkt werden sollte, d. h. unter Weglassung der sog. Nichtigkeitsgründe.

Im sechsten Kapitel wird der negative Standpunkt des Autors gegenüber den Ansichten begründet, nach denen mit Hinblick auf das Bestehen der Beschwerde wegen Verletzung des Gesetzes in der sozialistischen Rechtsordnung die Klage um Wiederaufnahme des Verfahrens entbehrlich ist.

Im siebenten Kapitel wird die Problematik der Festsetzung des Bereichs der durch Wiederaufnahme anfechtbaren Entscheidungen einer Untersuchung unterzogen. Besondere Aufmerksamkeit wird hierbei den Entscheidungen gewidmet, mit denen das Verfahren ohne sachliche Entscheidung über den Gegenstand des Verfahrens endet, und im Zusammenhang damit auch der Frage der materiellen Rechtskraft solcher Entscheidungen.

Im achten Kapitel wird einerseits die anerkannte (in der Theorie jedoch

bestrittene) Frage der Legitimation zur Überreichung des Antrags auf Wiederaufnahme, besonders soweit sie die Berechtigung des Prokurators betrifft, analysiert, andererseits werden über diese Frage auch Überlegungen de lege ferenda angestellt.

Im neunten Kapitel, das der Problematik der zeitlichen Beschränkung für die Zulässigkeit der ausserordentlichen Rechtsmittel gewidmet ist, gelangt der Autor zum Schluss, dass die Beschwerde wegen Verletzung des Gesetzes zeitlich überhaupt nicht beschränkt werden sollte, allerdings unter der Voraussetzung, dass die Gründe für ihre Überreichung so verschärft werden, dass sie lediglich in wirklich aussergewöhnlichen Fällen mit Erfolg geltend gemacht werden kann.

Důvody vazby v čs. trestním řízení

VÁCLAV MANDÁK

ÚVOD

Bez procesní vazby se dosud neobešel žádný typ trestního řízení. Rozsah a podmínky jejího použití, formy, jejichž prostřednictvím se vazební právo realizovalo, i vazební režim, jsou však poznamenány dlouhodobým vývojem, na který mělo vždy vliv i politické a filosofické myšlení a do značné míry též panující třídní vztahy. Dokonce v podstatně týchž společenských podmínkách, ve státech téhož historického typu i formy, nacházíme v předpisech o vazbě někdy i výrazné rozdíly. Je to nejen proto, že povaha tohoto institutu připouští i jen z úzce procesního hlediska různé varianty řešení, ale především z toho důvodu, že bezprostředněji než u jiných prostředků používaných v trestním řízení se zde odráží aktuální stav společnosti, množství a složení kriminality, úspěšnost jejího potírání, vnitropolitické poměry apod.

Jak na pozitivních úpravách, tak i při každodenní aplikační praxi se tak projevuje neustálé napětí při hledání optimálních proporcí mezi zájmem na účinném zajištění účelu řízení a neméně oprávněným zájmem na tom, aby — dříve než bude pravomocně rozhodnuto o vině a trestu — byly zásahy do osobní svobody obviněného omezeny jen na potřebnou míru.

V rozvinuté socialistické společnosti se značně rozšiřuje v právní sféře prvek přesvědčování jako metoda činnosti státních orgánů. Avšak trestní právo je typickou oblastí, kde se bez státního donucení obejít nelze. Ze samotné jeho podstaty vyplývá často potřeba zásahů do ústavou chráněných práv a svobod. Tato potřeba vyvstává nikoliv jen ve formě sankce jako právního následku trestného činu, ale někdy již i v průběhu trestního stíhání v podobě *procesních zajišťovacích opatření*, především vazby.

Účelem této práce není zabývat se problematikou vazby *v celém rozsahu*. Po úvodních poznámkách, nezbytných k náležitému pochopení funkce vazby v trestním řízení, následuje výklad jednotlivých vazebních důvodů podle platné československé úpravy. Závěrečná část obsahuje náměty *de lege ferenda*. Ani okrajově se nezabývám neméně důležitými tzv. formálními otázkami vazebního práva, (oprávnění rozhodovat o vazbě, náležitosti rozhodnutí, opravné prostředky a jiné otázky procedurální povahy). Ty tvoří relativně samostatnou oblast, která se již vymyká pojetí i rozsahu práce.

Jde o první pokus souhrnného zpracování látky, která v sobě skrývá řadu problémů. Mnohé z nich v naší literatuře nebyly dosud ani nastoleny, tím méně řešeny. Práce má proto do značné míry diskusní ráz.

I. K pojetí a účelu vazby

Literatura. Čs. procesualistika nedisponuje dosud systematickou prací, věnovanou problematice procesní vazby. Jediná domácí, avšak německy psaná monografie *Zuckero*va pochází z poslední čtvrtiny 19. století (Alois *Zucker*: Untersuchungs-haft I.—III., Praha 1873—1879, dále cit. zkráceně jako: *Zucker*). *Storch*ova rozsáhlejší práce, věnovaná dílčí otázce použití majetkového ručení namísto vazby, byla napsána v devadesátých letech minulého století (František *Storch*, Vyručení obviněného z vazby, Praha 1895). Podrobně zpracovaná kapitola o vazbě téhož autora v jeho dvoudílném systému rakouského procesního práva je ještě staršího data (František *Storch*, Trestní řízení rakouské, I.—II., Praha 1887, 1897 — citováno jako: *Storch*). Zajímavé úvahy, avšak jen dílčí povahy, vzešly též z I. sjezdu českých právníků v r. 1904 (viz Publikace I. sjezdu českých právníků, Praha 1904). A tak tvůrčími pracemi trvalé hodnoty zůstávají v tomto oboru pouze uvedené dílo *Zuckero*vo a *Storch*ovo.

Za buržoazní ČSR nebyla publikována žádná samostatná práce o vazbě — v literatuře nacházíme jen po časopisech roztroušená dílčí pojednání. V domácí bibliografii¹⁾ najdeme sotva 20 titulů, které se otázkami vazby zabývají. Sotva však třetina pochází z doby po založení ČSR. A tak v novější době nacházíme systematické zpracování této látky pouze ve vysokoškolských učebnicích (Kallab, Miřička, Prušák, Solnař, na Slovensku Ráliš), jejichž autoři se ovšem omezují jen na základní výklady, zaměřené pro pedagogické potřeby. I publikovaná judikatura je velmi skrovná.

Nejinak je tomu s literaturou a judikaturou *socialistického Československa*. V poválečném období za více než 20 let nevyšla u nás významnější práce, byť i jen dílčí povahy, věnovaná této problematice, přestože došlo k několikeré změně procesních předpisů, které se výrazně dotkly i práva vazebního. Teprve v posledních 3—4 letech zájem o tyto otázky poněkud oživil. Podnětem k širší diskusi, která našla zčásti svůj výraz i na stránkách odborného tisku, bylo především zasedání trestní sekce býv. Právníckého ústavu ministerstva spravedlnosti v prosinci r. 1966, které se zabývalo komplexně otázkami zajištění osoby obviněného (viz Zprávy PÚMS č. 3/1968, obsahující přednesené referáty a podstatnou část diskuse). Souhrnné zpracování problematiky zajištění osoby obviněného však dosud stále postrádáme.

V *sovětské literatuře* nacházíme systematické zpracování tzv. „měr presečenija“, mezi něž náleží i vazba (predvaritelnoje zaključenije) v práci J. D. *Livšice*: Měry presečenija v sovětskom ugovnom processe, Moskva 1964, 137 str., dále citováno jako: *Livšic*. Rozsáhlejší je práce *polského* procesualisty *Murzynowského* (A. *Murzynowski*: Areszt tymczasowy oraz inne srodki zapobiegajace uchylaniu od sądu, Warszawa 1963, 290 stran, dále citováno jako: *Murzynowski*), která je zkráceným zněním autorovy habilitační práce, obhájené v r. 1960. Konečně v *literatuře NDR* nacházíme dosud neotištěné dílo doc. *Hartische* z Lipska (H. *Hartisch*: Anwendung der Untersuchungshaft in der DDR unter den Bedingungen der gegenwärtigen gesellschaftlichen Entwicklung, Leipzig, strojopis, 373 stran, 64 stran poznámkového aparátu, dále citováno jako: *Hartisch*).

Terminologická poznámka: Termín „vazba“, který obsahuje platný čs. tr. řád, se u nás vžil. Stejného výrazu bylo použito i v tr. ř. z r. 1950 a 1956. Rovněž osnova čs. tr. řádu z r. 1928 použila stejného označení. Naproti tomu dříve v Čechách a na Mo-

¹⁾ Viz *Kallab*, Učebnice trestního řízení, Brno 1930; viz též Čs. tr. řád a vedlejší předpisy..., Praha 1948.

ravě platný tr. řád rakouský z r. 1873 obsahoval v originále termín „Untersuchungshaft“, resp. „ordentliche Untersuchungshaft“. České úřední znění i praxe převzaly doslovný překlad tohoto termínu, tj. „(řádná) vyšetřovací vazba“. Termínu „Haft“ — bez přívlastku „Untersuchungs-“ bylo v rakouském trestním řádu použito jako společného názvu pro prozatímní zajištění — „vorläufige Verwahrung“ a pro řádnou vyšetřovací vazbu. Termín „vyšetřovací vazba“ byl použit i v uherském tr. řádu z r. 1896 ve slovenském znění. S označením „vazba“ bez přívlastku počítala osnova tr. z á k o n í k u zpracovaná za buržoazní ČSR. V tomto pojetí nešlo ovšem o zajišťovací procesní opatření, ale o institut trestního práva hmotného, o jeden ze tří druhů odnětí svobody (vedle žaláře a vězení). Teorie u nás užívala termínů procesní vazba a trestní vazba. Prvým označovala zajištění osoby pro účely trestního řízení, druhým tresty odnětí svobody.²⁾

Pro označení jednotlivých čs. právu známých zákonných důvodů vazby používám termínů: vazba *útěková*, vazba *koluzní*, vazba *předstižná*. Výraz koluzní vazba je běžný. Označení „předstižná vazba“ se vyskytuje ve starší české literatuře, zejména u S t o r c h a. Termínu „útěková“ vazba dosud použito nebylo. Volím jej ve snaze po stručném vyjádření k označení vazby pro obavu z útěku nebo skrývání se obviněného. Z hlediska jazykového může tento výraz jako každé nové označení působit z počátku nezvykle. Je však tvořen ústrojným a gramaticky nezávadným způsobem, což konstatuji po konzultaci s terminologickým oddělením ministerstva kultury ČSR. Úskalím takto tvořených slov je obecně pouze možnost jejich širokého významového obsahu. Toto nebezpečí však nehrozí a pochybnosti o významu slova domnívám se vznikat nebudou.

a) Vazba je institut trestního řízení, s jehož použitím je obviněný na základě rozhodnutí oprávněného orgánu (soudu a v přípravném řízení též prokurátora — čl. 31 odst. 1 čs. ústavy, § 68 tr. řádu³⁾) dočasně zbaven osobní svobody, aby mu bylo zabráněno vyhýbat se trestnímu stíhání tím, že by uprchl nebo se skrýval, mařit či ztěžovat objasnění věci nepřípustným působením na prameny důkazů, nebo konečně pokračovat v další trestné činnosti (§ 67).

Podstatným znakem vazby je dočasná ztráta osobní svobody obviněného. Jde o újmu vyvolanou zásahem do jedné ze základních občanských svobod. Tato újma není však *účelem*, který by byl vazbou sledován, ale jen nezbytným *průvodním znakem*, prostředkem k dosažení cíle, nikoliv samotným cílem.⁴⁾

²⁾ Srov. k tomu V. S o l n a ř, Učebnice čs. trestního řízení, Praha 1947, str. 88.

³⁾ V textu dále uváděné paragrafy bez bližšího označení jsou ustanovení čs. trestního řádu (zák. č. 141/1961 Sb. zák. ve znění novely z r. 1969 — zák. č. 149/1969 Sb. zák.).

⁴⁾ V literatuře NDR podává H a r t i s c h tuto definici vazby na podkladě pozitivní úpravy trestního řízení NDR: „Vazba je zajištěním občana v zařízení k tomu určeném — v ústavu pro výkon vazby. Nastupuje jako důsledek soudního příkazu a není výkonem trestu na svobodě, ale opatřením, jehož se užije proti obviněnému, který je naléhavě podezřelý ze spáchání trestného činu, aby byl zajištěn cíl trestního řízení“ (H a r t i s c h, str. 24). V jiných monografických pracích socialistických autorů, zabývajících se problematikou vazby, definici tohoto institutu nenacházíme. Autoři definují pouze souhrnně systém opatření určených k zajištění osoby obviněného, jejichž součástí je i vazba. M u r z y n o w s k i uvádí, že jde o „donucovací prostředky předvídané polským právem procesním, které mohou být použity jen soudem nebo prokurátorem vůči obviněnému (obžalovanému) v případech a za podmínek stanovených zákonem, s cílem zamezit obviněnému, aby se vyhnul výkonu spravedlnosti, tj. vyhledávání,

Ve starší literatuře se setkáváme s pojetím, které rozeznává vazbu v širším a v užším slova smyslu. Takové dělení činil v literatuře německé např. H e t z e l,⁵⁾ který pod vazbou v š i r š í m smyslu rozuměl vedle tzv. řádné vyšetřovací vazby, tj. vazby v našem pojetí, též předběžné zajištění (v podstatě zadržení ve smyslu současné terminologie) a předvedení. Za vazbu v u ž š í m smyslu označoval pak „řádnou“ vyšetřovací vazbu.⁶⁾

P ř e d v e d e n í může být „předstupněm“ řádné vazby, pokud je jeho účelem zajistit osobu obviněného pro účely výslechu, prováděného k prověření existence vazebního důvodu. Tento cíl může plnit předvedení za široce formulovaných podmínek § 90 odst. 2, podle něhož lze obviněného předvést, „jestliže je to nutné k úspěšnému provedení trestního řízení...“. Předvedení má však převážně jiný cíl, totiž zajištění osoby obviněného k výslechu b e z s o u v i s l o s t i s dalším předpokládaným omezením jeho osobní svobody. Sem míří ust. § 90 odst. 1, které připouští předvedení obviněného, který — ač řádně předvolán — se bez dostatečné omluvy k výslechu nedostavil, přestože na následky nedostavení byl v předvolání upozorněn. Předvedení může kromě toho sloužit i jako prostředek zajištění jiných osob než obviněného, zejména svědků, což, pokud jde o vazbu, nepřichází nikdy v úvahu.⁷⁾

Rovněž z a d r ž e n í je prostředkem, jehož použití — a to mnohem častěji než předvedení — může znamenat „předstupeň“ vazby. Důvody zadržení o b v i n ě n ě h o jsou totiž totožné s důvody vazby (§ 75). U zadržené osoby, proti níž dosud nebylo vzneseno obvinění, jsou tyto důvody zčásti odlišné (§ 76), avšak i tehdy zadržení může přejít bezprostředně ve vazbu (ovšem po předchozím vznesení obvinění). Na rozdíl od vazby je však zadržení vždy jen zcela provizorním procesním prostředkem potud, že *má dočasnou, zákonem na krátkou dobu omezenou povahu*. Nejpozději do uplynutí předepsané lhůty musí být zadržený propuštěn na svobodu nebo předán orgánu, který je oprávněn rozhodovat o vazbě. Za podstatný rozdíl mezi zadržením a vazbou považují však to, že jde nejen o provizorní, ale současně i pouze o f a k t i c k é opatření, které musí být v krátké době legalizováno r o z h o d n u t í m k tomu oprávněného orgánu,

vyšetřování, soudnímu řízení a výkonu trestu. Ve zvláštních, zákonem předvídaných případech... jsou tyto prostředky v současné době používány též pro účely mimoprocení: a) ke generálnímu působení na společnost, b) k zamezení nového deliktu obviněného“ (M u r z y n o w s k i, str. 59–60). Podle L i v š i c e „prostředky k zajištění osoby obviněného jsou prostředky státního donucení preventivní povahy, používané jen v případech skutečné nezbytnosti k zajištění úkolů socialistického soudnictví orgány vyšetřování, prokuratury a soudu vůči obviněnému (ve výjimečných případech i podezřelému), s cílem zabránit mu, aby se vyhnul vyšetřování a soudnímu řízení, zamezit mu maření objasnění pravdy v trestním řízení, v pokračování v trestné činnosti, a k zabezpečení výkonu rozsudku. Tyto prostředky se používají v přísném souladu s trestním řádem a za šetření zákonných práv a zájmů obviněného (podezřelého), obžalovaného, odsouzeného“ (L i v š i c, str. 14).

⁵⁾ W. H e t z e l, Die Untersuchungshaft nach deutschem, österreichischem, französischem und englischem Rechte, Breslau 1899, str. 1.

⁶⁾ K dalším terminologickým zvláštnostem, jimiž se vyznačovala starší literatura, zejména německá a rakouská, které však ani z teoretického, ani z praktického hlediska nemají větší význam, viz S t o r c h II, str. 8, pozn. 6.

⁷⁾ Předvedení a obdobná jen zcela přechodně svobodu omezující opatření jsou ve všech právních rádech přípustná i mimo trestní proces na základě jiných zákonných předpisů, zejména administrativních, policejních apod. Předvedení je obvyklým prostředkem i v řízení civilním, které použití *vazby* vůbec nepřipouští. K otázkám omezení osobní svobody z mimoproceních důvodů srov. zejména Z. L u k e š, Obecné a speciální zmocnění ve správě na úseku ochrany veřejného pořádku, AUC — Iuridica Monographia IX, 1968, zejm. str. 94–95.

odlišného od toho, který je oprávněn provést zadržení (pokud ovšem zadržená osoba nebude propuštěna na svobodu).

Výrazu *v a z b a* je v této práci používáno výlučně v pojetí čs. tr. řádu, tj. ve zmíněném Hetzelově užším podání.

Při úvahách o povaze vazby je třeba mít na zřeteli, že použití každého vazebního důvodu je podmíněno specifickými hledisky. Jednotlivými druhy vazby jsou sledovány odlišné dílčí cíle — ochrana před specifickými škodlivými důsledky, které by podle všech okolností mohly nastat, jestliže by byl obviněný ponechán na svobodě: jednou je to nebezpečí, že se obviněný stane alespoň přechodně fyzicky nedostižitelným, tj. že uprchne nebo se bude skrývat, jindy obava, že bude nepřipustným způsobem narušovat zjišťování objektivní pravdy, potřetí hrozba, že spáchá další trestný čin.

b) Vazba je institut, vyznačující se řadou protikladů, jež ztěžují poznání jeho pravé podstaty. Příléhavě bylo napsáno: „Vazba není trestem, ale znamená zbavení osobní svobody a má tedy znaky nejostřejší sankce (s výjimkou trestu smrti). Není trestem, ale započítává se do trestu. Postihne člověka, ohledně něhož není dosud jisto, zda obvinění je opodstatněné, ale dolehne na něho a poznamená jej.“⁸⁾

Socialistická nauka pohlíží na vazbu a obdobné instituty v souladu s jejich zajišťovací povahou nikoliv jako na opatření se sankčními prvky, ale jako na nezbytné *omezení občanských práv*, protože až do vynesení odsuzujícího rozsudku nelze v souladu s domněnkou nevinoty považovat obviněného za pachatele trestného činu.⁹⁾

Toto pojetí zastává jednoznačně i čs. socialistická věda trestního práva procesního a čs. judikatura.¹⁰⁾

Způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti, je takto chápáno poslání vazby i pozitivní čs. úpravou. Ta nezná žádný vazební důvod, který by byť i jen vzdáleně připouštěl vazbu jako opatření odplatné či jinak sankční povahy.

V některých cizích úpravách však vazební důvody tohoto druhu dosud nacházíme, resp. v jejich formulaci zaznívají více či méně zřetelné prvky, které nebrání praxi, aby používala vazby i jako institutu zahrnujícího přinejmenším náznaky anticipované sankce (bez ohledu na to, že trestní řízení teprve probíhá a nebylo tedy ani rozhodnuto o vině obviněného). Jde např. o důvod „rozhořčení veřejnosti“, skutečnost, že obviněný je recidivista, dále nikterak blíže nespecifikovaný „důležitý obecný zájem“, „závažné okolnosti případu“ apod.

⁸⁾ M. Szerer, Areszt tymczasowy w swietle humanizmu socjalistycznego i praworządności ludowej, Państwo i prawo č. 3/1969, str. 569.

⁹⁾ Srov. Čelcov, Sovětskij ugolovnyj process, Moskva 1951, str. 205—206. Podobně Strogovič zdůrazňuje, že zajišťovací opatření nejsou sankčními prostředky, ale že jejich smyslem je předcházení porušení povinností obviněného. Použití zajišťovacího opatření, stejně jako např. vznesení obvinění, nikterak neprejudikuje výsledek věci a uložení trestu. (Strogovič, Kurs sovětského ugolovného processa, Moskva 1958, str. 150.)

¹⁰⁾ Srov. Čs. trestní řízení, vysokoškolská učebnice, Praha 1963, str. 115, 117—118.

Vazební důvody tohoto druhu jsou mj. výrazem pozůstatků překonaného názoru na postavení obviněného, jak se projevovalo zvláště ve vrcholícím feudálním inkvizičním procesu.

V tomto řízení — pokud šlo o těžší kriminální delikty — byla vazba téměř nezbytnou rekvizitou. Bylo tomu tak mj. proto, že základní sloup celého dokazování tvořila výpověď obviněného. Vazba tak plnila — původně ve spojení s útrpným výslechem, později v kombinaci s tělesnými tresty i bez nich — kromě dnes běžných cílů i ten, *aby obviněný byl donucen sám proti sobě vypovídat.*¹¹⁾

V tom je třeba hledat hlavní důvod toho, že inkviziční proces se bez vazby jako pravidelného opatření neobešel. *Obviněný byl v řízení o kriminálních deliktech současně zásadně i věznem.* Funkce vazby byla tak předurčena bezprávným postavením obviněného, který byl nevolníkem i v procesu.¹²⁾

Okruh věcí, při nichž vazba obviněného byla obligatorní, se postupně zmenšoval, až v novější době vyústil v řadě zemí ve stav, kdy je vazba připuštěna pouze jako opatření fakultativní. Tyto změny jsou důsledkem stále se zdokonalujících způsobů boje se zločinem, ale vyplývají především ze zcela nových koncepcí, které do oblasti kontinentální Evropy vnesl ponejprv buržoazní reformovaný smíšený proces, v němž se obviněný z pouhého dosavadního objektu řízení stal jeho v podstatě plnoprávným subjektem. Ochrana osobní svobody je mladou buržoazií vítězí nad feudalismem proklamována jako ústavní princip, z něhož jsou přípustné výjimky jen na základě zákona a za splnění přísných formálních předpokladů.

V novějším zákonodárství se tak pojetí vazby mění postupně natolik, že *ve všech současných trestně procesních systémech je tento institut pojímán jako opatření výjimečné povahy.*

c) Oprávněnost použití vazby nelze spatřovat pouze v tom, že existuje určité podezření o spáchání trestného činu obviněným, byť bylo sebevětší a rovnalo se téměř jistotě. Tato oprávněnost nevyplývá již ze samotného práva státu na trestání (vazba není sankcí), tím méně pouze z té skutečnosti, že stát jakožto reprezentant společnosti v konkrétním řízení teprve zkoumá, zda obviněný je vinen a zda jej lze postihnout trestem. Proto také čs. trestní řád nezná žádnou formu obligatorní vazby. Ke kvalifikovanému podezření, vyjádřenému procesně tím, že vůči určité osobě bylo vzneseno obvinění, musí přistoupit ještě okolnosti, které v konkrétní podobě odůvodňují závěr, že bez fyzické izolace obviněného by řízení mohlo utrpět vážnou újmu nebo by mohlo být dokonce zcela zmařeno, resp. že by hrozilo bezprostředně nebezpečí další trestné činnosti obviněného.

Opodstatněnost vazby podle čs. trestního práva procesního nutno tedy spatřovat v její *procesní nezbytnosti* (§ 67 písm. a, b), resp. *v nezbytnosti zabránit akutně hrozícímu trestnému činu* ze strany osoby, proti které se již vede trestní řízení (§ 67 písm. c).

Proto se vazba označuje jako „ultima ratio“, proto se o vazbě mluví jako o nutném zlu trestního řízení. O zlo jde proto, že společnost zbavuje svobody občana, o němž teprve v budoucnu bude možno říci, zda se dopustil trestného činu, čímž současně nutně ztěžuje i jeho obhajobu, o nutné zlo

¹¹⁾ Srov. blíže pokud jde o české soudní řízení V. V a n ě ě k, Dějiny státu a práva v Československu, Praha 1970; viz též J. K l a b o u c h, Staré české soudnictví, Praha 1967.

¹²⁾ Viz A. R ů ž e k, Obžalovací zásada, Praha 1964, str. 10.

pak proto, že společnost — má-li náležitě plnit prostřednictvím státních orgánů své ochranné funkce, se bez tohoto opatření v některých případech neobejde.

Princip nezbytnosti je plně uznáván a zdůrazňován v socialistických zemích, kde je buď vyjádřen přímo v právních předpisech (např. v tr. řádu NDR z r. 1968), nebo je jako důsledek socialistického pojetí trestního práva dovozován v literatuře a v judikatuře.

Zásadou, že vazba má být používána vždy jen v nezbytných případech, se řídil již od svých počátků prvý socialistický trestní proces, tj. trestní řízení s o v ě t s k é. Současná úprava z r. 1960 obsahuje „celý systém zajišťovacích prostředků, který dovo-luje... maximální individualizaci s ohledem na závažnost činu, osobu obviněného a na řadu jiných objektivních a subjektivních hledisek.¹³⁾ Patří sem: prohlášení o nevzdálení se z místa pobytu, záruka společenských organizací, záruka fyzických osob, majetková jistota (zalog), dohled nad mladistvými, velitelský dohled nad vojenskými osobami a vazba. Vazba představuje opatření, jehož má být v intencích zákona použito jen je-li to s ohledem na okolnosti případu skutečně nezbytné.¹⁴⁾ Žádné se zajišťovacích opatření, včetně vazby, není obligatorní. Procesní předpisy stanoví jako obecnou podmínku pro použití kteréhokoliv z nich dostatečně odůvodněnou obavu, že se obviněný bude skrývat před vyhledáváním, vyšetřováním nebo před soudem, nebo že bude mařit zjištění pravdy nebo páchat trestnou činnost. Tato opatření mohou kromě toho sloužit k zajištění výkonu rozsudku (čl. 89 tr. ř. RSFSR). Další okolnosti, k nimž je třeba přihlížet, jsou závažnost vzneseného obvinění, osoba obviněného, jeho zaměstnání, věk, zdravotní stav, rodinné poměry a jiné. Použité zajišťovací opatření se podle okolností nahradí přísnějším či mírnějším, nebo se zruší.

Přednosti tohoto pojetí jsou očividné: pružné aplikování mírnějších či přísnějších prostředků umožňuje lépe naplnit smysl zákona, tj. omezit vazbu skutečně jen na nejn-utnější míru. Tomu napomáhá i pojetí vazby v systému zajišťovacích opatření. So-větský proces nechápe vazbu jako prostředek, od něhož by bylo třeba odvozovat jiná, mírnější opatření, a to v tom smyslu, že mohou být s u r o g á t e m vazby. Při aplikaci zákona je naopak třeba postupovat zásadně opačně: zkoumá se nejprve možnost po-užití opatření mírnějších a vazba má být použito jen nelze-li očekávat, že jiné pro-středky nesplní spolehlivě sledovaný účel (zásada subsidiarity).^{14a)}

d) Vazba, jak již bylo zdůrazněno, je v čs. trestním řízení v ž d y fakulta-tivní. Ke zrušení obligatorní vazby došlo z podnětu celostátní konference KSČ v r. 1956, aby bylo zajištěno „ekonomické využívání tohoto těžkého zásahu do občanských svobod.“¹⁵⁾

Podle současné čs. úpravy existenci skutečností odůvodňujících vazbu nelze nikdy p r e s u m o v a t, ale vždy je třeba dovozovat je ze zvláštních okolností případu (viz návětí § 67: „... jsou-li tu skutečnosti, které odůvod-ňují obavu [...]“; smysl zákonného textu je ještě potvrzen zněním důvo-

¹³⁾ Ž o g i n — F a t k u l l i n, Predvaritelnoje sledstviye v sovětskom ugolovnom pro-cesse, Moskva 1965, str. 257.

¹⁴⁾ Srov. např. Kommentarij k Položeniju o prokuratorskom nadzore, Moskva 1968, str. 175.

^{14a)} Podrobněji viz V. M a n d á k, Zajištění osoby obviněného v sovětském trestním řízení, Soc. zákonost č. 5/1971.

¹⁵⁾ Viz V. S o l n a ř, Nová kodifikace trestního práva a úkoly vědy, Stát a právo č. III, str. 114.

dové zprávy, která výslovně uvádí, že je třeba, aby „... obava byla vždy podložena konkrétními skutečnostmi“).

Skutečnost, že vazba se připouští zásadně jen tehdy, jestliže obavě, pro kterou může být nařízena, nelze čelit jinak, je v čs. trestním řízení vyjádřena mj. tím, že tr. řád připouští i při zřejmé existenci vazebního důvodu za určitých okolností použití opatření m í r n ě j š í c h, nespojených se zbavením osobní svobody obviněného. Je to záruka společenské organizace za další chování obviněného (§ 73 odst. 1) a písemný slib obviněného, že se na vyzvání dostaví k příslušnému orgánu trestního řízení a že předem oznámí každou změnu pobytu (§ 73 odst. 2).

Jde v obou případech o prostředky psychického působení, od nichž se očekává, že budou mít na obviněného dostatečný vliv, aby upustil od jednání, které by opodstatňovalo jeho vzetí do vazby. V prvním případě má na chování obviněného spolupůsobit síla kolektivu, který záruku přebírá, v druhém se počítá pouze s uvědomělým jednáním obviněného bez současného společenského působení, přičemž význam slibu je zdůrazněn jeho písemnou formou.

Oběma institutům je společné to, že jich nelze použít při vazbě koluzní. Československý proces tedy nedisponuje žádným prostředkem, jehož by bylo možno jako mírnějšího použít tam, kde jsou splněny předpoklady pro vazbu dle § 67 b).¹⁶⁾ ¹⁷⁾

Malým množstvím prostředků, které jako mírnější mohou vazbu nahradit, je čs. úprava v rámci kontinentálních evropských zemí výjimkou. Současné procesní řády (viz uvedený příklad sovětské úpravy; bylo by možno uvést i jiné, např. francouzskou z r. 1970 či západoněmeckou z r. 1965) disponují převážně relativně širokým rejstříkem opatření, která tvoří s k l o u b e n ý s y s t é m, umožňující vhodněji, aby vazby bylo použito skutečně pouze zcela výjimečně.

U nás by bylo sotva možno mluvit o *systému*, když trestní řád zná pouze dva mírnější způsoby, navíc omezené jen na část zákonných vazebních důvodů. Kromě

¹⁶⁾ Koluzní vazbě lze však předejít jinak, např. tím, že se urychleně vyhledají, zajistí a procesně zafixují důkazní materiály, ohrožené koluzním jednáním obviněného, popř. že dojde k omezení osobní svobody obviněného pouze na krátkou dobu ve formě předvedení či zadržení, během něhož budou provedeny potřebné úkony směřující k vyloučení koluze.

¹⁷⁾ Toto východisko se však podle mého soudu nejeví být důvodné. Máme-li na mysli základní poslání procesu, pak náležité objasnění věci je jen prostředkem k získání podkladů pro rozhodnutí a tedy i pro použití sankce, ukáže-li se být její uložení důvodným. Je pravda, že v krajním případě by koluzní jednání mohlo přivodit i to, že by se obviněný zcela vymkl trestní odpovědnosti, ale stejně tak se sankčním důsledkům může vyhnout nebo je oddálit útekem či tím, že se bude skrývat. Proto se domnívám, že vyloučení záruky či slibu při koluzní vazbě není opodstatněné, a to tím spíše, že je přece vždy dáno úvaze příslušného orgánu, zda má namísto vazby použít mírnějšího prostředku či nikoliv. Jestliže tento orgán je povinen pečlivě uvážit, zda slib či záruka může být dostatečným prostředkem k zamezení útěku, popř. další trestné činnosti obviněného, pak stejně by mohl postupovat i při vazbě koluzní. Z toho dále vyplývá, že by bylo možno rozšířit použití slibu obviněného i na vazbu předstížnou a dát tak orgánu, který o vazbě rozhoduje, možnost, aby obou uvedených mírnějších opatření použil při kterémkoliv vazebním důvodu.

toho ani slib a zejména ani společenská záruka nejsou v praxi téměř používány a praxe k nim projevuje soustavnou nedůvěru.¹⁸⁾

Proto se jeví *de lege ferenda* jako naléhavý požadavek (který má být podle předpokladů uspokojen již při nejbližší novelizaci trestního řádu, s níž se v krátké době počítá) rozšířit počet mírnějších prostředků, a tak zajistit ještě uvážlivější používání vazby, než to umožňuje současný právní stav.

e) Pojetí vazby jako *ultima ratio* odpovídá dále zásada, podle níž vazby nemá být použito tehdy, jestliže by byla v disproporci k opatření z oblasti hmotného práva, které obviněného podle očekávání postihne, tj. jestliže by byla nepoměrně přísným procesním opatřením s ohledem na význam věci a očekávanou sankci (zásada úměrnosti, princip proportionality).

Zásada úměrnosti je převážně uznávána i tam, kde pozitivní úpravou výslovně vyjádřena není. V sovětské literatuře uvádí např. S a v i c k i j: „... podle všeobecných zásad našeho zákonodárství nemůže zajišťovací opatření způsobovat obviněnému větší omezení, než druh trestu uloženého soudem.“¹⁹⁾ V literatuře NDR autoři B e i n a L u t h e r rovněž považují za nepochybné, že zásadně není vazba namíste, lze-li počítat s trestem, který není spojen s odnětím svobody. Autoři zdůrazňují, že v takových případech by vazba byla v nepoměru k tíži trestu, přičemž „takové procesní donucovací opatření... by bylo namířeno proti v podstatě čestným, ojediněle pochybivším pracujícím, což není cílem politiky socialistického státu.“ Stejně zásady se podle mínění autorů mají uplatnit i při stíhání pro nedbalostní delikty bez ohledu na očekávaný druh a výši trestu, s výjimkou případů závažných pokusů o koluzi.²⁰⁾

Domnívám se, že přes nedostatek výslovné úpravy je třeba uplatnit zásadu úměrnosti i v našem trestním řízení. Vyplývá to z celkové koncepce našeho procesu ovládaného zásadami socialistického humanismu a připouštějícího zásahy do osobních práv občanů jen ve zcela nezbytných případech. Za takové nelze považovat stíhání pro trestné činy, které dosahují jen nízkého stupně nebezpečnosti pro společnost. Je proto třeba závěry, k nimž dochází citovaný autor sovětský a autoři NDR, přijmout za platné i pro náš trestní proces.

f) Bylo již řečeno, že vazba není sankcí a nelze ji tedy dávat do souvislosti s trestem odnětí svobody (s výjimkou započtení do tohoto trestu).

Nicméně v praxi se někdy projevují tendence používat vazby nikoliv výlučně k ochraně procesních zájmů (§ 67 písm. a, b) nebo k prevenci trestné činnosti (§ 67 písm. c), ale např. i jako okamžitého důrazného opatření a koneckonců tedy i jako

¹⁸⁾ Srov. A. R ů ž e k, K problematice účasti společenských organizací na trestním řízení (Sborník prací z trestního práva k 70. narozeninám prof. Solnaře, Praha 1969, str. 128).

¹⁹⁾ V. M. S a v i c k i j, Prokurátorský dozor nad dodržováním zákonnosti v činnosti orgánů vyhledávání a přípravného vyšetřování (česky vydala Generální prokuratura, Praha 1963, str. 161).

²⁰⁾ Viz H. B e i n, H. L u t h e r, Aufgaben und Voraussetzungen der Untersuchungshaft, Staat und Recht č. 2/1962, str. 242 a násl.

bezprostředně následující odplaty. Rovněž občas se vyskytující nápadná shoda délky uloženého trestu odnětí svobody a pobytu ve vazbě může mít za účel jen „pokrýt“ vazbu. Použitím vazby je někdy předurčena nejen délka, ale i druh a forma sankce: kdyby nebyla nařízena vazba, spíše by byl použit trest nespojený s odnětím svobody apod.

Vazba není ani institut, jehož použití by mělo jakkoliv prejudikovat rozhodnutí o v i n ě.²¹⁾

Důsledky, které má nést občan za spáchaný delikt, lze proti němu uplatnit až když je najisto postavena jeho vina. To vyplývá nejen z procesní domněnky neviny, ale i z toho, že trestní stíhání až do pravomocného rozhodnutí má p o z n á v a c í povahu a do té doby je třeba se zdržet jakýchkoli o d p l a t n ý c h momentů.²²⁾

I když vazba není trestem, je přesto důrazným zásahem do osobní svobody a tedy citelnou új m o u. V tomto ohledu má mnoho společného s tresty na svobodě, jejichž podstatným znakem je rovněž fyzická izolace. U těchto trestů je však odnětí svobody formou postihu, tj. sankcí, zatímco u vazby se jedná jen o nevyhnutelnou nutnost v zájmu zajištění účelu řízení.

Základní funkce trestu je o c h r a n n á — trest je obrannou reakcí společnosti.²³⁾ Z toho plyne požadavek po ú m ě r n o s t i trestu a po spravedlnosti, jako jeho základní atribut. Ochrana společnosti se realizuje tím, že se pachateli na jedné straně zabráňuje v další činnosti a na druhé straně se působí výchovně na pachatele i ostatní společnost. Máme tedy v této souvislosti co činit s pojmy jako: ochranná funkce, zabraňovací funkce, úměrnost, výchova.

Vazba plní ovšem rovněž ochrannou funkci. Jejím prostřednictvím poskytovaná ochrana cílí však jinak, než při výkonu trestů. Trest — zjednodušeně řečeno — má chránit společnost před další trestnou činností. Vazba má však funkci zásadně jen procesní. Chrání společnost buď před tím, aby se obviněný vyhnul trestní odpovědnosti útekem, nebo před tím, aby nenarušoval objasnění věci koluzním jednáním. Pouze jediný druh vazby, známý čs. právu, má do jisté míry ochrannou úlohu, která přísluší i trestu. Je to vazba předstižná. Ani zde však ochranná funkce není totožná s touto funkcí u trestu odnětí svobody. Ani tato vazba není totiž sankcí za již spáchaný čin, ale výlučně procesní prostředek k tomu, aby v budoucnu hrozící trestný čin byl odvrácen.

²¹⁾ To zdůrazňuje C í s a ř o v á, když s poukazem na § 67 uvádí, že vazbu lze použít jen s ohledem na určitou obavu z dalšího chování obviněného, nikoli na základě toho, že by se na něho hledělo, jako by byl vinen (D. C í s a ř o v á, Princip presumpce neviny, Stát a právo č. 10, str. 137).

²²⁾ Srov. k tomu např. E. H u s á r, K niektorým otázkám prezumpcie neviny vo vzťahu k obhajobe, Právny obzor č. 3/1967, str. 217 a násl.; J. M u s í l, Zákonost kriminalistických prostředků a metod, Prokuratura č. 3/1970, str. 94.

²³⁾ Viz O. N o v o t n ý, O trestu a vězeňství, Praha 1967, str. 11.

Požadavek úměrnosti ve smyslu adekvátnosti ve vztahu k intenzitě, již byly narušeny zájmy chráněné trestním právem, se u vazby zásadně neprojevuje. Přesto však je třeba brát tento požadavek v jednom směru v úvahu, a to uplatněním již zmíněné zásady úměrnosti mezi vazbou a očekávanou sankcí.

Na otázku, zda vazba má též výchovné poslání, nelze dát kladnou odpověď.

Při trestu na svobodě je převýchova jedním z podstatných znaků výkonu této sankce a prostředkem resocializace. Vazbou však tento účel sledován být nemůže. Nelze vychovávat a pokoušet se o resocializaci někoho, o němž dosud nevíme, zda převýchovu, jakožto jednu ze součástí výkonu trestní represe, vůbec potřebuje. Společnost nemá oprávnění na obviněného takto výchovně působit — bylo by to v rozporu s účelem vazby i s domněnkou nevinoty. Švýcarský penolog C l e r s přirovnával obrazně postavení obviněného ve vazbě k situaci pacienta umístěného v nemocnici na pozorování, jemuž by neměla být indikována terapie do té doby, než bude stanovena definitivní diagnóza.

Výchovné poslání vazby nelze dovozovat ani z obecné zásady výchovného poslání trestního řízení. Mluví-li se o výchovném působení trestního řízení, jde o obecnou direktivu pro postup orgánů v něm činných, kterou nutno chápat i v souvislosti s jinými podstatnými rysy socialistického procesu, zejména socialistickým demokratismem a socialistickým humanismem.²⁴⁾

Ostatně, kdyby výchovné působení mělo být jedním z úkolů vazby, pak by tomu musely i odpovídat důvody, pro něž lze vazbu uvalit. Tak tomu však není — z konstrukce vazebních důvodů výchovné poslání vazby zajisté dovozovat nelze. Proto ani vazební r e ž i m — na rozdíl od režimu výkonu trestu — není uzpůsoben tak, aby se na obviněného působilo výchovnými prostředky.

Vazba má ovšem určité účinky, které lze označit jako p r o f y l a k t i c k é, a to jak obecně vůči společnosti, tak i konkrétně vůči obviněnému. V souvislosti s vazbou je proto vhodnější hovořit o určitých zabraňujících resp. odstraňujících účincích. To jsou však jen vedlejší důsledky, nikoliv projevy, které by vyplývaly z účelu vazby.²⁵⁾

²⁴⁾ Srov. k tomu též D. C í s a ř o v á, Teoretické otázky výkonu vazby podle trestního řádu, Soc. zákonost č. 1/1968, str. 37. (Přesto může mít negativní dopad v rozporu se zásadou výchovného působení např. zřejmě neodůvodněně uvalená vazba, která u obviněného vyvolává oprávněný pocit křivdy a u veřejnosti pochybnosti o adekvátnosti použitého opatření.)

²⁵⁾ Srov. S. W a l t o š, Akcesorické funkce přípravného řízení, Právník č. 6/1967, str. 513 a násl.

V teorii se předpisy o vazbě (vazební právo) dělí zpravidla do dvou základních oblastí: formální předpoklady vazby (formální právo vazební) a materiální předpoklady vazby (materiální právo vazební).²⁶⁾

O obsahu „formálního“ vazebního práva byla zmínka již v úvodu práce. Zpravidla se sem řadí kompetence orgánu oprávněného rozhodovat o vazbě, formy přezkoumávání rozhodnutí o vazbě, předpisy upravující délku trvání vazby apod. Jde tedy o otázky spojené s procesněprávním postupem jak orgánů činných v trestním řízení, tak i s procesními úkony obviněného popř. jiných oprávněných osob. Prostřednictvím tohoto postupu se uskutečňuje vazební právo „materiální“, které tvoří především zákonem vymezené důvody vazby. Přitom ovšem toto „materiální“ vazební právo není součástí hmotněprávních předpisů, ale i ono náleží do oblasti procesní.

Za další součást materiálních předpokladů vazby bývá označováno dostatečně odůvodněné podezření obviněného ze spáchání trestného činu. Vychází se ze zásady, že k zásahům do osobní svobody má docházet jen tehdy, jestliže podezření z trestného činu je náležitě opodstatněné, tj. především skutkově podložené. Některé procesní úpravy vyžadují proto rozdílný stupeň podezření k samotnému trestnímu stíhání a k nařízení vazby. Pro použití vazby se v takových případech vyžaduje vyšší, určitější stupeň podezření.²⁷⁾

Čs. trestní řízení podmínku tohoto druhu nevyžaduje. Obecným předpokladem nařízení vazby je vznesení, resp. sdělení obvinění, k čemuž má dojít, je-li na podkladě zjištěných skutečností odůvodněn závěr, že trestný čin byl spáchán určitou osobou (§ 163 odst. 1). Otázka kvantifikace podezření postačujícího k tomu, aby bylo vzneseno obvinění, je v teorii i praxi velmi sporná. Tvoří však zcela samostatnou procesní problematiku a nelze se jí v této souvislosti blíže zabývat.

Platná úprava nezbavuje však prokurátora (resp. soud v rámci přezkumného řízení podle § 146 písm. a) povinnosti zkoumat, zda vznesené obvinění je důvodné. Při úvahách o použití vazby nemůže se tedy rozhodující orgán — byť i jen nepřímo — vyhnout odpovědi na otázku, zda skutkové podklady dostatečně odůvodňují trestní stíhání obviněného.

Čs. úprava náleží k těm, které stanoví důvody vazby výslovně a taxativně. Pozitivní význam tohoto legislativního řešení je v tom, že vylučuje, resp. na minimum omezuje použití vazby z důvodů, které se s její povahou neslučují.

²⁶⁾ Ke kategorizaci vazebního práva srov. ve starší literatuře zejména S. Meyer, *Commentar zur österr. Str. P. O.*..., Vídeň 1881, díl I., str. 664–665; H. Zachariae, *Handbuch des deutschen Strafprozesses*, Göttingen 1868, II., str. 140; Glaser, *Handbuch des Strafprozesses II*, Leipzig 1885, str. 299. V socialistické literatuře viz zejména Murzynowski, str. 71–72, 164.

²⁷⁾ Tak je tomu tradičně v trestním řízení německém včetně současné úpravy NDR z r. 1968 (§ 122). Rovněž nový tr. řád polský z r. 1969 vyžaduje pro nařízení vazby vyšší podezření než k prostému stíhání in personam (čl. 209 polského tr. ř.).

Úprava tohoto druhu je v současné době převažující. V některých zemích, zejména v oblasti práva anglo-saského, se však vazba podle zvláštních důvodů nerozlišuje. Tak tomu bylo na evropském kontinentě mimo jiné i ve Francii až do novely procesních předpisů v roce 1970.

Bylo již řečeno, že v čs. trestním řízení je vazba vždy *f a k u l t a t i v n í*. Je to vyjádřeno v návěti § 67: příslušný orgán obviněného za splnění zákonných podmínek do vazby vzít *s m í*, nikoliv musí. Z této dikce vyplývá, že je vždy třeba pečlivě vážit situaci i z hlediska povahy vazby jako výjimečného opatření a s dbáním principu proporcionality.

Použití vazby je oprávněním soudu a prokurátora, které je třeba vždy použít s ohledem na okolnosti případu. Neznamená to však, že zde lze uplatňovat libovůli. Dojde-li soud nebo prokurátor k závěru, že účel řízení vazby nezbytně vyžaduje, nemůže ji v jednom případě nařídít a v jiném nikoliv.

Při rozhodování o vazbě podle platného čs. práva musí si tedy rozhodující orgán položit vždy několik otázek:

- zda trestní stíhání je dostatečně odůvodněno,
- zda jsou tu okolnosti, které opodstatňují některou z obav uvedených v § 67,
- zda se použití vazby jeví jako nezbytné, zejména zda mu nelze předejít vhodnými procesními a kriminalistickými postupy nebo přijetím slibu či záruky podle § 73,
- zda použití vazby by nebylo v rozporu se zásadou úměrnosti.

Vedle důvodnosti podezření je z uvedených otázek nejvýznamnější existence okolností, které naplňují důvodnou obavu, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat (§ 67 písm. a), nebo bude mařit objasnění věci (§ 67 písm. b), či konečně že se dopustí další trestné činnosti (§ 67 písm. c).

Tyto okolnosti, které představují náplň zákonných vazebních důvodů, tvoří hlavní obsah následujících částí této práce.

2. ÚTĚKOVÁ VAZBA

a) Obecné poznámky

a a) Až na nepatrné výjimky se v literatuře všeobecně uznává, že stát musí mít po ruce prostředek, jehož lze použít v nezbytných případech v zájmu zajištění *p ř í t o m n o s t i* obviněného pro účely trestního stíhání a především k *r e a l i z a c i* trestní *s a n k c e*. Toto právo resp. povinnost, kterou v mnoha případech nelze uskutečnit jinak než fyzickou izolací obviněného, je nutným důsledkem vyplývajícím z úkolu státu zajistit jménem společnosti účinný postih pachatelů trestných činů.

I když názory odmítající důsledně útekovou vazbu byly vždy zcela ojedinělé a dnes se s nimi nesetkáváme, přece se vyskytly např. i na domácí půdě. Bylo to na počátku tohoto století na I. sjezdu českých právníků v r. 1904. Hlavním stoupencem tohoto názoru zde byl K. D r b o h l a v, který ve svém referátu použil těchto hlavních myšle-

nek: Trestní řízení předpokládá v mnoha směrech osobní účast obviněného. Rovněž některé tresty jsou bez přítomnosti obviněného nemyslitelné. Přesto však se lze bez vazby pro obavu z útěku obejít. Pokud jde o účast obviněného na řízení: fakultativní nebo i povinná účast na úkonech řízení je stanovena zásadně v e p r o s p ě c h obviněného, který však není povinen projevovat v řízení aktivní součinnost. Vina obviněného musí být prokázána i bez jeho účasti, což se děje vždy např. i v řízení proti uprchlému. V podstatě jiný smysl, než umožnit obviněnému obhajobu, jeho účast na řízení zásadně nemá. Uvalením vazby nelze proto logicky obviněného „nutit“, aby se hájil, nehledě k tomu, že ani ve vazbě nesmí být nucen k jakékoli aktivní součinnosti, zejména ke složení výpovědi a doznání. Z toho plyne, že ani odůvodněné podezření z útěku až do vynesení rozsudku nemůže vazbu odůvodnit. Totéž však platí i po vynesení rozsudku. Potřeba zpravit obviněného o rozsudku je dána rovněž v jeho prospěch. Ten však útekem nebo skrýváním se dává najevo, že se sdělení o rozsudku i opravného prostředku vzdává. Odvolání může podat a odůvodnit obhájce.

Pokud jde o výkon trestu smrti a trestů na svobodě, toto jsou podle autora jediné okolnosti, které odůvodňují vazbu. Uváží-li se však policejní prostředky, jichž možno použít k vypátrání odsouzeného a jeho dodání do trestu, shledáme, že tento způsob může být nahrazen jiným (např. rozesláním popisu, popř. podobizny na veřejné úřady s výzvou, aby oznámily dočasný pobyt odsouzeného a zabránily mu v odchodu do místa, kde by jeho dopadení nebo vydání nebylo možné).²⁸⁾

Autor — jak vidno — nepopírá opodstatněnost vazby k zabránění útěku před t r e s t e m, neuznává ji však za důvodnou k zajištění přítomnosti obviněného v rámci trestního s t í h á n í, tj. do právní moci meritorního rozhodnutí. Přesto se vyslovuje pro její úplné zrušení s ohledem na tvrzenou absenci n e z b y t n o s t i tohoto prostředku, který lze podle jeho názoru bezesbytku nahradit prostředky mírnějšími.

Obsáhleji byly názory K. Drbohlava uvedeny proto, že jde o ojedinělý domácí pokus o komplexní argumentaci k této otázce.

Podrobit širší kritice toto stanovisko na tomto místě nelze. Omezme se pouze na konstatování, že do jisté míry jsou přijatelné argumenty týkající se zajištění přítomnosti obviněného při úkonech trestního s t í h á n í, nelze je však uznat za opodstatněné, pokud se vztahují na zajištění obviněného pro v ý k o n t r e s t ů na svobodě. S autorem lze v podstatě souhlasit, že je-li odsouzený v době konečného rozhodnutí na svobodě, měl by stát k zajištění výkonu trestu volit jiné prostředky než vazbu, např. i ty, o nichž se zmiňujeme, ale i jiné, jevově ne nepodobné vazbě (např. procesními nebo administrativními předpisy stanovený způsob předvedení, resp. dodání odsouzeného do trestu).²⁹⁾

Autor však zapomíná, že snaha vyhnout se útekem nejen trestnímu stíhání, ale i trestu a především trestu, projevuje se zpravidla již mnohem dříve, než soud prvního stupně vynese rozsudek nebo než dokonce po případném opravném řízení nabude rozsudek právní moci. Potřeba „ujistit se“ osobou obviněného nejen pro úkony trestního řízení, ale především pro očekávaný budoucí t r e s t, nastává tedy již v průběhu trestního stíhání, nejčastěji dokonce již na samém jeho počátku. A tu — uznáme-li obecně opodstatněnost útekové vazby, což ostatně činí i autor — nelze sou-

²⁸⁾ Srov. Sborník z I. sjezdu českých právníků, referát K. D r b o h l a v a, str. 43—48.

²⁹⁾ Srov. k tomu V. M a n d á k, Vazba po skončení trestního stíhání, Socialistická zákonnost č. 8/1968.

hlasit s názorem, že vazba k zajištění výkonu trestu, pokud se její potřeba objeví už ve stadiu trestního stíhání, je prostředkem neadekvátním. Je sice pravda, že současné spojovací prostředky a moderní kriminalistické metody umožňují snáze předcházet útěku i vypátrat a dopadnout skrývající se osoby, avšak současně se zdokonaluje i technika jak zločinu, tak i úniku před odpovědností. Reálně si lze představit nejspíše nahrazení vazby v dosavadních společenských podmínkách detencí obviněného typu domácího vězení, což však vlastně je jen jiný, i když podstatně mírnější, způsob výkonu vazby, nikoliv tedy opatření, které by se od vazby kvalitativně lišilo. Naproti tomu např. systém permanentního střežení obviněného popř. kombinovaný s periodickou ohlašovací povinností, by byl prostředek neadekvátní, z hlediska zajištění zájmů společnosti ne dosti spolehlivý a v každém případě nepoměrně náročný a nákladný.

b b) Již starší teorie rozeznávala podezření z útěku „povšechné“ a „pozitivní“. ³⁰⁾

P o v š e c h n é podezření je budováno na závěru, že při stíhání pro některé trestné činy, které jsou ohrožovány nejprísnějšími tresty, je nebezpečí útěku obecně natolik naléhavé, že jeho existenci není třeba zvláště zjišťovat a dovozovat. Přitom je rozhodující zákonem stanovená trestní sazba, nikoliv sankce, kterou lze in concreto očekávat. Nebezpečí útěku zákon v těchto případech předpokládá — máme tedy co činit se zákonnou domněnkou útěku obviněného. Současně — pokud zákon vůbec nepřipouští možnost vyvrácení této domněnky — jedná se o základní formu obligatorní vazby. ³¹⁾ Jde tedy vlastně o nevyvratitelnou domněnku útěku obviněného.

Při respektování požadavku po pozitivním nebezpečí útěku může být vazba uvalena pouze za existence konkrétně zjištěných okolností, které v daném případě činí obavu z útěku odůvodněnou. Jako orientační vodítko uvádějí jednotlivé úpravy nejčastěji okolnost, že obviněnému hrozí vysoký trest nebo že jde o osobu bez stálého bydliště a někdy i bez stálého zaměstnání, o osobu, která nemůže vykázat svoji totožnost apod. Někdy je vazební důvod tohoto druhu formulován tak, že nesvědčí-li určité okolnosti o opaku, není třeba podezření z útěku blíže odůvodňovat. ³²⁾

Koncepčně vhodnější je zajisté konstrukce, při níž každá okolnost, která odůvodňuje obavu z útěku, má být přezkoumávána z toho hlediska, zda vazba jako nezbytné opatření je skutečně odůvodněna. Praxe však ukazuje, že jakákoliv orientační hlediska (např. nedostatek stálého bydliště, či zaměstnání) ať již formulovaná na způsob zákonných domněnek či ji-

³⁰⁾ Storch II, str. 9, 12.

³¹⁾ Srov. k tomu blíže Zucker III, str. 25.

³²⁾ Tak tr. řád německý z r. 1877 v původním znění formuloval takto vazební důvod pro podezření z útěku, pokud předmětem řízení byl zločin, dále byl-li stíhán bezdomovec či osoba, která se nemohla vykázat, a za určitých předpokladů též byl-li stíhánou osobou cizinec. Při této konstrukci jde o jakýsi druh vyvratitelných zákonných domněnek. — Viz k tomu Hetzel, dílo cit. v pozn. 5, str. 16.

nak, jsou nadbytečná a vedou spíše k nadužívání vazby, než k jejímu rozumnému omezování. Zdá se tedy, že účelnější je takové legislativní řešení, při němž odpadnou všechny domněnky a kdy zákon současně přikazuje přihlížet ke všem okolnostem případu, včetně poměrů obviněného. To činí zásadně např. současná úprava sovětská. (Srov. článek č. 89, 91 tr. řádu RSFSR, dle nichž při použití kteréhokoliv zajišťovacího opatření je nutno přihlídnout mimo jiné i k závažnosti obvinění, k osobě obviněného, způsobu jeho zaměstnání, věku, zdravotnímu stavu a rodinným poměrům. Obdobné ustanovení má též tr. řád polský z r. 1969 a tr. řád NDR z r. 1968.)

b) Platná úprava

a) *O b e c n ě*. Čs. tr. řád motivuje útěkovou vazbu obavou, že obviněný svou nepřítomností — ať dočasnou či trvalou — se bude vyhýbat buď trestnímu stíhání nebo trestu. Jen příkladmo (arg.: „zejména“) uvádí okolnosti, které na základě obecné zkušenosti takovou obavu nejčastěji vyvolávají: nelze ihned zjistit totožnost obviněného, obviněný nemá stálé bydliště či zaměstnání, obviněnému hrozí vysoký trest.³³⁾

Tr. řád používá alternativně termínu „uprchne nebo se bude skrývat“. Naproti tomu v předchozích tr. rádech z r. 1950 a 1956 bylo použito pouze výrazu „uprchne“. Jaký je smysl nynějšího dvojího alternativně řazeného označení? Důvodová zpráva odpověď na otázku neposkytuje. *K o m e n t á ř* k tr. řádu (Praha 1963, str. 182) uvádí, že uprchnutím se nemíní jen uprchnutí za hranice, ale i na jiné místo v tuzemsku. *Pojem „skrývání“* Komentář nevysvětluje.

Nepovažuji tuto interpretaci, která postrádá bližšího vysvětlení, za správnou. Mám zato, že uprchnutím třeba rozumět pouze útěk obviněného mimo území ČSSR, tedy do ciziny, zatímco pod pojem skrývání je nutno zahrnovat všechny případy, kdy se obviněný vyhýbá trestnímu stíhání tím, že se stává nedostižitelným — ať na kratší či delší dobu — u v n i t ř s t á t u. Může jít jak o případy, kdy obviněný změnil pobyt a nachází se pak na jednom místě, či místo pobytu střídá, tak i o případy, kdy zůstává v místě svého pobytu, ale ukrytě, tj. se snahou vyvolat dojem, že se s takového místa vzdálil (maskovaný úkryt ve vlastním bytě, na půdě, ve stodole, v opuštěných objektech apod.).

Proti tomuto výkladu nesvědčí — jak by se snad na první pohled zdálo — znění § 302. Toto ustanovení obsahuje zákonnou definici uprchlého. Za něho je považován ten, „kdo se vyhýbá trestnímu řízení pobytem v cizině nebo tím, že se skrývá“. Za uprchlého v tomto smyslu je tedy považována osoba nacházející se v cizině i v tuzemsku. Nutno však uvážit, že v §§ 67 a 302 nejde o tytéž souvislosti. § 302 a násl. vymezují procesní podmínky řízení proti obviněnému, který je nedostižitelný — bez ohledu na to, zda se nachází v cizině či v tuzemsku a zřejmě jen z legislativně technických důvodů zákonodárce používá jednotného označení „uprchl“. Kdyby i výraz „uprchne“, použitý v § 67, měl zahrnout případy fyzické nedostižitelnosti obviněného v cizině i v tuzemsku, pak by alternativní použití výrazu „bude se skrývat“ bylo zřejmě nadbytečné.

³³⁾ § 67: Obviněný smí být vzat do vazby jen tehdy, jsou-li tu skutečnosti, které odůvodňují obavu

a) že uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost hned zjistit, nemá-li stálé bydliště nebo zaměstnání, anebo hrozí-li mu vysoký trest, (...)

Mám zato, že výklad obsažený v Komentáři vznikl mechanickým převzetím textu poznámkového vydání tr. řádu z r. 1956 (str. 108: „Uprchnutím je míněno nejen uprchnutí za hranice, nýbrž i skrývání se v tuzemsku“), aniž autoři uvážili, že tr. řád z roku 1956 obsahoval pouze výraz „uprchne“ (§ 79 písm. a), zatímco tr. řád z r. 1960 obsahuje širší formulaci „uprchne nebo se bude skrývat“.

Smysl této dikční změny je, domnívám se, třeba spatřovat právě ve snaze odlišit případy nedostižitelnosti obviněného v cizině (uprchne) a v tuzemsku (bude se skrývat). Tento výklad také odpovídá duchu jazyka a je logičtější, než názor uplatněný Komentářem.

Z hlediska důvodnosti vazby je rozlišování mezi uprchnutím a skrýváním ovšem nerozhodné. Podstatná je skutečnost, zda je důvodná obava, že obviněný tím, že uprchne nebo se bude skrývat, se pro účely řízení stane obtížně dosažitelným nebo vůbec nedostižitelným.

Pro nařízení vazby stačí existence kterékoliv z příkladmo v § 67 a) tr. ř. uvedených okolností, pokud je opřena o konkrétní skutečnosti a vyvolává reálnou obavu z útěku. Mohou to být ovšem i okolnosti jiné, v § 67 a) neuvedené, z nichž rovněž může vyplývat obava, že obviněný se trestnímu stíhání či trestu vyhne, protože výpočet uvedený v § 67 a) je pouze příkladný.

Demonstrativně uvedené okolnosti představují *zobecněnou zkušenost* v tom smyslu, že zahrnují případy, kdy obava z útěku je nejobvyklejší. Výčet těchto okolností nelze však chápat jako úmysl zákonodárce, aby při jejich zjištění bylo vazby používáno paušálně bez bližšího zkoumání případu.³⁴⁾

Jinak totiž — kdyby obava z útěku nemusela být doložena zjištěnými skutečnostmi — by se požadavek pozitivního podezření změnil v praxi v podezření povšechné, tj. presumované, a obava z útěku by se vlastně přeměnila v obecný vazební důvod, jehož by bylo možno používat ve většině trestních věcí.

*Podmínky k útěkové vazbě dle § 67 písm. a) tr. ř. jsou dány jen tehdy, jestliže se lze důvodně tj. s rozumným stupněm pravděpodobnosti domnívat, že obviněný učiní pokus vyhnout se trestním důsledkům svého jednání, a to způsobem, který by jej učinil fyzicky nepostižitelným, ať už trvale či jen dočasně.*³⁵⁾

Povaha věci ovšem s sebou nese, že i při „objektivním úsudku“ (Zucker)

³⁴⁾ Na to již v podmínkách rakouské úpravy z r. 1873 u nás výstižně upozornil Storch, když při výkladu § 175 č. 2 tehdy platného tr. ř. uvedl: „Zmíněným okolnostem nelze však přičítati ten význam, že by se jimi zakládala nějaká zákonná domněnka útěku. Okolnosti ty mají být orgánu o vazbě rozhodujícímu jen vodítkem, dle něhož by zkoumal, zda-li podezření útěku v případě konkrétním je skutečně odůvodněno, ježto podezření takové jinými závažnými okolnostmi může být vyvráceno.“ Storch II, str. 10, pozn. 3; podobně ve starší literatuře i Hetzel, cit. dílo v pozn. 5, str. 13.

³⁵⁾ „Objektivní úsudek, z něhož vyplýne s ohledem na individualitu obviněného pravděpodobný závěr, zda se rozhodne... pro útěk nebo že zůstane, tento objektivní úsudek tvoří základ k oprávnění vzít obviněného do vazby pro naléhavé podezření z útěku.“ Zucker III, str. 95.

jde vždy o hodnocení okolností a vlastností obviněného, vzhledem k možným budoucím dějům, k tomu, co obviněný podle očekávání může učinit. Nelze tedy klást natolik náročný požadavek, aby rozhodující orgán, hodlá-li obviněného vzít do vazby, si byl přímo jist, že nebude-li vazba nařízena, obviněný uprchne nebo se bude skrývat. Požadavek jistoty nevzbuzující pochybnost je reálný a nutný při rozhodování o vině obviněného, tedy v meritu věci, není však v podstatné většině případů myslitelný při rozhodování o vazbě. Kdyby společnost měla vždy vyčkávat situace, kdy už je zřejmé, že obviněný uprchne, (např. sledovat jej na cestě s falešnými doklady ke státní hranici) nebo že se bude skrývat, (např. přihlížet nečinně jeho přípravám nasvědčujícím snaze vybavit se na dlouhodobý pobyt na skrytém místě apod.), pak by její zásahy byly mnohdy zcela neúčinné. Avšak i bez této prognózy by se jednalo o požadavek neadekvátní, přesahující přijatelné meze ochrany osobní svobody jednotlivce. I dnes platí to, co v této souvislosti u nás téměř již před stoletím napsal rovněž Zucker: „Jestliže obviněný podnikl pozitivní jednání, nasvědčující tomu, že se chce vyhnout řízení či trestu ... orgán stíhání nesmí uvažovat o tom, že vyčká, zda se podezření vyplní (...); přípravy k útěku jsou rovnocenné skutečnému útěku, stejně jako v nouzovém zákonodárství se hrozící útok rovná útoku skutečnému.“³⁶⁾

Je ovšem v praxi velmi obtížné odpovědět na otázku, z čeho je třeba pravděpodobnost záměru obviněného utéci dovozovat. Jednoznačnou odpověď dát nelze, stejně jako nelze matematicky proměřovat stupeň pravděpodobnosti útěku, dosahující hranici, kdy již je vazba jako nezbytný procesní prostředek odůvodněna. Pro obviněného je zlem jak případný útek, tak i sankce, která jej podle očekávání postihne. Obecně je třeba uvážit, které z těchto zel bude obviněný chtít s větší pravděpodobností podstoupit: zda u obviněného výrazně převažují důvody k útěku nad těmi, které lze důvodně považovat za brzdu takového záměru. Jen při převaze prvních bude možno považovat obavu z útěku za odůvodněnou.

Z toho, co bylo dosud uvedeno, je patrné, jak vysoký stupeň odpovědnosti leží na prokurátorovi či soudu, kteří o vazbě rozhodují. Jejich rozhodnutí musí být výslednicí nepředpojatého posouzení všech pro a proti za pečlivého přihlídnutí jak k zájmům sledovaných trestním řízením, tak i s respektováním ústavního práva osobní svobody.

Nejjednodušší situace nastává tehdy, jestliže jsou nepochybně zjištěny okolnosti, nasvědčující zřejmému úmyslu obviněného utéci: obviněný si pořídil falešné doklady pro cestu do ciziny, je zadržen poblíže hranic se zavazadlem, obsahujícím cenné části jeho majetku, je objeven v úkrytu auta přejíždějícího státní hranici, opustil místo bydliště i zaměstnání a byl spatřen v opuštěném zbořeništi v odlehlé oblasti, odešel z domova a zanechal svým blízkým dopis, z něhož je patrné, že na dlouhou dobu odchází neznámo kam atd.

³⁶⁾ Zucker III, str. 91.

Za útěk nebo záměr ukrýti se však zajisté nelze bez dalšího považovat každou snahu o legální cestu do ciziny nebo přestěhování z dosavadního bydliště a působiště, či jen dočasné vzdálení se z takového místa. Služební či soukromá cesta do ciziny může být např. již delší dobu plánována nebo může být jen důvodná obava, že se obviněný vyhne trestnímu stíhání nebo (svatba, úmrtí, aktivní účast na sportovním či kulturním podniku, dovolená, apod.). Přejícný či trvalý odchod z dosavadního bydliště může být motivován pracovními, osobními, zdravotními apod. důvody. Zvláště tehdy nelze dovozovat reálnou obavu z útěku, jestliže obviněný předem na trvalou či dočasnou změnu pobytu upozorní orgány trestního řízení a dá k dispozici svou adresu.

Vůbec je třeba mít stále na zřeteli, že podnětem k nařízení útěkové vazby může být jen důvodová obava, že se obviněný vyhne trestnímu stíhání nebo může být jen důvodná obava, že se obviněný vyhne trestnímu stíhání nebo třeba hodnotit vždy v souvislosti s touto zákonnou podmínkou.

Ani nedosažitelnost obviněného nebo jeho nezvěstnost není však bez dalšího důvodem k nařízení vazby, ale zpravidla pouze k příkazu, aby obviněný byl do vazby dodán (§ 69 tr. ř.). O vazbě je třeba rozhodnout teprve po jeho výslechu, tj. po tom, co byl dostižen.

Důvodem vazby není ani to, že obviněný se — ač řádně předvolán — nedostavil bez omluvy k procesnímu úkonu, jestliže se tč. zdržuje na známé adrese a jeho neúčast na úkonu je tak pouze projevem tendence zůstat v řízení pasivní, vyhnout se výslechu, účasti při hlavním líčení apod. Za takových okolností je dostatečně účinným prostředkem k zajištění osoby obviněného p ř e d v e d e n í.³⁷⁾

Důvodem útěkové vazby by však zajisté mohlo být, jestliže obviněný, který měl být předveden, znemožňuje předvedení např. opětovně tím, že se před výkonným orgánem určeným k realizaci předvedení nechá zapírat, že s použitím lsti se stane nedostižitelným apod. Tehdy už jde o zřejmé aktivní projevy snahy skrývat se před trestním stíháním a tedy o důvod vazby dle § 67 písm. a.

Dostatečně odůvodněnou obavou, že obviněný chce uprchnout, může být i jen projevená vůle, aniž byl tento projev již provázen nějakým jednáním. Musí však být zřejmé, že jde o projev vážně míněný a že s ohledem na okolnosti případu obviněný, nebude-li mu v tom zabráněno vazbou, svůj úmysl pravděpodobně uskuteční. Podle zkušeností je však třeba brát s velkou rezervou verbální projevy, učiněné např. v náhlém hnutí mysli pod dojmem vzneseného obvinění apod. Tyto projevy se mnohdy blíží afektivnímu jednání, přičemž po odeznění silného rozrušení obavu z útěku obviněného již odůvodněně dovozovat nelze.

Informační zdroje, z nichž příslušný orgán čerpá své poznatky, musí být spolehlivé. Z tohoto hlediska není bez významu ani vztah informátora

³⁷⁾ Na nesprávnou praxi, pokud v obdobných případech je obviněný brán do vazby, upozornil Nejvyšší soud v R IV/1967, str. 501 Sb. rozh.

k obviněnému. Zajisté bude třeba opatrněji posuzovat a prověřovat údaje osob vůči obviněnému jakkoli zaujatých — poškozeného, osobních nepřátel apod. Z povahy věci se ovšem podává, že nezřídka bude nebezpečí útěku osvědčeno nikoliv přímými důkazy, ale *i n d i c i e m i*. Avšak i tehdy musí se jednat o skutková zjištění, nikoliv jen o spekulativní dohady.

Při aplikaci tohoto vazebního důvodu *nutno brát v úvahu i reálné možnosti útěku*. Podstatně jiná byla situace v době, kdy tento vazební důvod vznikl, tj. v období nerozvinutých komunikací, nedostatečné ochrany hranic, nedokonalé evidence obyvatelstva a nevyvinuté techniky. V současných podmínkách zejména pravděpodobnost útěku do ciziny s ohledem na systém ostrahy státních hranic je obecně nižší. Totéž však v podstatě platí i o možnostech úkrytu na domácím území s ohledem na jeho zalidněnost, na moderní metody kriminalistické evidence a pátrání po osobách apod.

Kromě podmínek objektivní povahy je třeba vždy též pečlivě vážit *okolnosti týkající se osoby obviněného*. Nelze přehlížet zejména jeho poměry, zvláště rodinné, dále věk, postavení v místě, v zaměstnání apod.³⁸⁾ Všechny tyto okolnosti mohou naléhavost obavy z útěku buď zvyšovat, nebo naopak snižovat. Výčet okolností, které zvyšují či snižují obavu odůvodňující vazbu, nemůže být nikdy vyčerpávající. Některé cizí úpravy orientují praxi alespoň v obecné poloze výslovným příkazem, aby se přihlíželo při volbě zajišťovacího opatření komplexně k poměrům obviněného (viz výklady o úpravě sovětské). Čs. tr. řád žádná taková hlediska neobsahuje.

Obviněný, který by se rozhodl k útěku, musí počítat s tím, že natrvalo či přinejmenším na dlouhou dobu opustí příbuzné, známé, domov a vůbec prostředí, kde žije více let či dokonce od narození. Musí zpravidla počítat i se ztrátou majetku a s nejistou existencí a s dalšími obvyklými potížemi či útrapami života emigranta. V případě útěku se změní podstatně životní podmínky obviněného, dojde k výraznému narušení jeho dosavadního životního stereotypu apod. Vedle svazků rodinných, společenské prestiže, postavení v zaměstnání, ve veřejném životě apod. hrají nikoliv nepodstatnou roli zpravidla i majetkové poměry obviněného. Je třeba brát v úvahu i věk, duševní a fyzické dispozice, styky v tuzemsku a v zahraničí apod. Významnou roli by měly sehrát i zjištěné morální, občanské apod. vlastnosti obviněného. *Reálnost nebezpečí útěku nutno tedy posuzovat vždy na základě komplexního hodnocení případu.*

Při úvahách o použití útekové vazby má — jak vidno — značný vliv všestranné zhodnocení osoby obviněného, jeho předchozí život, případné dřívější tr. stíhání apod.

R á z okolností, odůvodňujících útekovou vazbu, není dán převážně jen povahou samotného činu, ale zejména vztahem obviněného k tomuto činu

³⁸⁾ Zdravotní stav obviněného podle platné čs. úpravy není hlediskem, k němuž by se při rozhodování o vazbě mělo přihlížet. Proto Nejvyšší soud vyslovil ve svém rozhodnutí uveřejněném pod č. 7/58 Sb. rozh. čs. soudů názor, že nemoc obviněného není důvodem jeho propuštění z vazby nebo přerušení vazby, jestliže důvody vazby trvají.

a k hrozícímu trestnímu postihu s přihlédnutím k celkové osobnosti obviněného. Proto je zřejmé, že při spáchání téhož činu, nebo činu obdobné povahy různými osobami musí být otázka nezbytnosti vazby posuzována diferencovaně, právě s ohledem na osobu každého obviněného.³⁹⁾

L i v š i c v této souvislosti poukazuje na značný význam *v ý s l e c h u* obviněného před rozhodnutím o vazbě. Pomocí tohoto výsledku si příslušný orgán „ujasní vztah obviněného k spáchanému činu, což . . . umožňuje rozhodnout o možném vyhýbání se vyšetřování a soudu“. Podle téhož autora pravděpodobnost, že obviněný se bude trestnímu stíhání vyhýbat útekem je minimální tehdy, jestliže se plně dozná, činu lituje, těžce nese jeho důsledky a jeho osobnost vyvolává důvěru (nejde o recidivistu, vykonává společensky důležitou práci, je osobou veřejně činnou apod.).

bb) K jednotlivým důvodům uvedeným v § 67 a) tr. ř.

aaa) Nemožnost zjistit hned totožnost obviněného

Ze skutečnosti, že do vazby lze vzít pouze osobu, proti níž bylo vzneseno obvinění (nebo jí ve vyhledávání bylo obvinění sděleno) vyplývá, že totožnost obviněného v době rozhodování o vazbě je téměř vždy známa. Naproti tomu velmi často je neznámá totožnost osob, které jako podezřelé byly zadrženy in flagranti ve smyslu § 76. Může se stát, že nebude možno zjistit totožnost zadržené osoby během 48 hodin, v nichž je prokurátor povinen o vazbě rozhodnout.⁴⁰⁾

Propustit zadrženého nelze proto, že bez spolehlivě zjištěné totožnosti je nasnadě, že by se snadno mohl vyhnout trestnímu stíhání. Nebyla-li jeho totožnost zjištěna, je to totiž převážně proto, že zadržený odmítl uvést potřebná data, či uvedl jméno nebo i jiná data nesprávně, nebo konečně potřebná data pro fyzický či psychologický defekt ani uvést nemohl.

S touto otázkou souvisí problém, zda lze vůbec vznést obvinění a vydat rozhodnutí o vazbě vůči osobě, jejíž totožnost — a tedy ani jméno a osobní data — nebyla zjištěna, když jednou z podstatných náležitostí jak usnesení o vznesení obvinění, tak i o vzetí do vazby, je přesné označení obviněného.

Při absenci zvláštních ustanovení o náležitostech rozhodnutí o vazbě platí obecná ustanovení § 134 tr. ř. a násl. § 134, který stanoví obsah usnesení, výslovně neuvádí, že usnesení má obsahovat jméno a osobní data obviněného. § 163, upravující náležitosti vznesení obvinění, mluví o „určité osobě“. Podle § 138 jestliže oddíl pojednávající o usnesení neobsahuje ustanovení zvláštní, užije se na usnesení přiměřené ustanovení

³⁹⁾ Srov. k tomu *L i v š i c*, str. 27. Podrobněji se osobou obviněného zabývá v širších souvislostech např. *A. B. S a c h a r o v*, O ličnosti prestupníka i příčinách prestupnosti v SSSR, Moskva 1961. Seznam literatury NDR k této otázce viz *H a r t i s c h*, str. 44 poznámkové přílohy, pozn. 252.

⁴⁰⁾ S tím počítá i článek 14 řádu výkonu vazby, podle něhož, nemá-li obviněný u sebe žádný doklad, z něhož by bylo možno zjistit jeho totožnost, musí orgán, který ho do věznice dodal, prověřit nejpozději do 48 hodin jeho totožnost a výsledek oznámit věznici.

o rozsudku. Takovým ustanovením, jehož je třeba použít, je § 120 odst. 2, podle něhož kromě jména a příjmení a dalších identifikujících údajů má být obžalovaný označen „popřípadě jinými údaji potřebnými k tomu, aby nemohl být zaměněn s jinou osobou“.

Je jisto, že v rozhodnutí o vazbě je třeba uvést především jméno a osobní data osoby, která se bere do vazby ve všech případech, kdy je to možné. To však neznamená, že jestliže to možné není, má osoba, u níž jsou dány obavy odůvodňující vazbu, zůstat na svobodě. Tehdy je třeba se spokojit s tím, že v usnesení o vazbě bude taková osoba co nejpřesněji popsána tak, aby nedošlo k záměně jak při uvalení vazby, tak i při předání obviněného věznicí.

Zpravidla však je zjištění totožnosti při současném systému evidence jak občanské, tak i kriminalistické, a při daných technických možnostech otázkou krátkého časového úseku, který lze zpravidla počítat ne na dny, ale na hodiny.

Zjištěním totožnosti tento vazební důvod pomíjí. Není-li současně dán jiný důvod vazby, musí být obviněný propuštěn na svobodu (§ 72 odst. 1, věta za středníkem).

V řízení před soudem tento vazební důvod přichází v úvahu nepochybně ještě méně často, než v řízení přípravném. Nemožnost zjistit hned totožnost obviněného, který se dostavil k hlavnímu líčení, např. proto, že se nemůže vykázt občanským průkazem, nebude okolností odůvodňující obavu, že obviněný se bude skrývat nebo že uprchne. Vždyť právě tím, že se k soudu dostavil, dal najevo záměr opačný. Pokud by bylo důvodné podezření, že osoba, která se k hlavnímu líčení dostavila, není obviněným, pak tím méně by ji bylo možno vzít do vazby, protože toto opatření lze použít výlučně proti obviněnému. Důvodem vazby by nemohla být ani skutečnost, že snad pravý obviněný tímto postupem chce zmařit konání hlavního líčení, protože pouhé nedostavení se k hlavnímu líčení bez omluvy je — jak bylo již uvedeno — pouze důvodem k p ř e d v e d e n í.

Ke zjištění totožnosti zajisté postačí jakýkoliv způsob, je-li v ě r o h o d n ý. Nejčastěji to bude ovšem občanský nebo jiný, zejména služební průkaz (vojenská knížka apod.). Zajisté postačí i to, že totožnost může osvědčit některá věrohodná osoba, ať služební či jiná, učiní-li tak způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti. Pokud se obviněný nemůže prokázat, nastoupí obvyklé způsoby zjišťování totožnosti bezpečnostními orgány.

Důvodem k vazbě by byla patrně skutečnost, že obviněný sice má u sebe průkaz osvědčující jeho totožnost, avšak uvádí podstatné osobní údaje rozporně s údaji, které jsou v průkaze uvedeny. Za důvod vazby bylo by nutno uznat i to, že obviněný prokazuje totožnost průkazem, který vzbuzuje důvodné pochybnosti co do pravosti, neboť na jeho základě nemůže být totožnost spolehlivě zjištěna. Důvodem vazby by naproti tomu nemohla být zřejmě pouhá skutečnost, že jinak bezvadný občanský průkaz má prošlou platnost a nebyl včas prolongován.

Potvrzení příslušného orgánu o ztrátě či odevzdání občanského průkazu by zřejmě z hlediska důvodů vazby nemohlo být dostatečným průkazem totožnosti, protože takové potvrzení není opatřeno fotografií. K prověření totožnosti by ovšem v takovém případě mohlo dojít velmi rychle na příslušném oddělení SNB.

K osvědčení totožnosti nemohou jistě zásadně stačit ani průkazy různých zájmových organizací, zvláště nejsou-li opatřeny fotografií. Nepochybně však každý údaj, který

může vést ke zjištění totožnosti, je nutno co nejrychleji zužitkovat, aby se tak v mezích možností vazby buď vůbec předešlo, anebo aby mohla být zrušena v nejkratší době.⁴¹⁾

Z povahy věci vyplývá, že v těchto případech nepřichází v úvahu záruka společenské organizace, která je jinak při vazbě podle § 67 písm. a) přípustná. Uplatnit se nemůže ani písemný slib obviněného, protože v takovém případě by musel podle výslovného znění § 73 příslušný orgán hodnotit i osobu obviněného, což pochopitelně nelze, když není známa ani jeho totožnost.

Třeba znovu zdůraznit, že nemožnost zjistit hned totožnost obviněného je důvodem vazby jen za podmínky, že tato okolnost vzbuzuje obavu, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat. Taková obava nevznikne důvodně např. tehdy, jestliže obviněný, který se zúčastnil rvačky nebo někoho fyzicky napadl, byl sám zraněn a povaha zranění vyžaduje jeho hospitalizaci, přičemž podle vyjádření lékaře není dočasně schopen samostatného pohybu a to přinejmenším do doby, než se lze nadít, že bude zjištěna jeho totožnost.

Vazba z důvodu, že nelze zjistit hned totožnost obviněného, se v praxi vyskytuje jen zcela výjimečně. Z tohoto hlediska je zajisté problematická účelnost jejího zařazení mezi zákonem demonstrativně uvedené okolnosti, které se podle zkušenosti častěji opakují jakožto typický případ útěkové vazby.

bbb) Nedostatek stálého bydliště

Ani tato další příkladmo uvedená okolnost není zákonnou domněnkou útěku. O nařízení vazby lze uvažovat pouze tehdy, jestliže nedostatek stálého bydliště odůvodňuje v konkrétním případě reálnou obavu, že obviněný se bude skrývat nebo že uprchne.⁴²⁾

Co je třeba rozumět stálým bydlištěm ve smyslu § 67, písm. a)?

Termín „stálého bydliště“ objasňují především předpisy o evidenci obyvatelstva. Vyhl. č. 6/1958 Ú. l., která provádí zákonná ustanovení o ohlašovací povinnosti, v § 2 obsahuje zákonnou definici p o b y t u, jímž rozumí trvalý pobyt (stálé bydliště) a přechodný (dočasný) pobyt mimo místo stálého bydliště.

⁴¹⁾ Takovými údaji mohou být např. dopisní obálky s jménem a adresou v držení obviněného, iniciály na peněženke, jméno vepsané v kalendáři, diáři apod., ale i záznamy jmen jiných osob, které mohou být při identifikaci obviněného nápomocny, a různé jiné poznámky, které mohou mít identifikační hodnotu.

⁴²⁾ Murzynowski v této souvislosti uvádí: „Zjištění, že obviněný nemá např. v tuzemsku stálé bydliště... nezakládá... bezvýjimečnou povinnost použití vazby... Nabude-li v konkrétním případě příslušný orgán přesvědčení, že... ve skutečnosti není dána odůvodněná obava..., může a dokonce musí od použití vazby upustit.“ — Murzynowski, str. 104, 105. Podobně v socialistické literatuře např. Komentář k tr. ř. NDR z r. 1968 (Lehrkommentar, Berlin 1968, str. 176–177); viz též Hartisch, str. 190 a násl.

Stálým bydlištěm ve smyslu vyhlášky je zpravidla místo, kde má občan rodinu, rodiče, byt, zaměstnání nebo majetek (§ 7/1 vyhl.). Přechodným pobytem je dočasný pobyt občana mimo místo stálého bydliště, zpravidla místo, kde se zdržuje z pracovních, studijních, zdravotních, rekreačních apod. důvodů.⁴³⁾

Pouhé nesplnění ohlašovací povinnosti podle obecných či některých zvláštních předpisů samo o sobě zajisté důvod vazby nezakládá. Stává se např., že při přestěhování se občan odhlásí včas z dosavadního pobytu, avšak opomenutím se ani po uplynutí delší doby nepřihlásí k trvalému pobytu v novém bydlišti. Ještě častěji dochází k porušování ohlašovací povinnosti při přechodném, déle než 30 dnů trvajícím pobytu. Jde o nesplnění administrativního příkazu, avšak nikoliv o důvod k uvalení vazby. Vazba, pokud by nebyla podložena dalšími okolnostmi, odůvodňujícími reálnou obavu z útěku obviněného, by takto byla vlastně jen sankcí za nesplnění ohlašovací povinnosti.

Hlediska opodstatněnosti vazby pro nedostatek stálého bydliště nelze proto vyvozovat mechanicky z předpisů upravujících ohlašovací povinnost. Podmínky vazby nemusí být splněny ani při jejich hrubém porušení a naopak i při formálním dodržení ohlašovacích předpisů může být úteková vazba plně odůvodněna.

Osobou bez stálého bydliště ani ve smyslu předpisů o evidenci obyvatelstva, tím méně pak ve smyslu § 67 písm. a) není ten, kdo — ač má trvalý pobyt — se přechodně nachází na jiném místě, ať na kratší či delší dobu, jestliže tento pobyt není zřejmě projevem snahy vyhnout se trestnímu stíhání či trestu. Na takovou snahu by bylo možno usuzovat např. z toho, že obviněný z místa trvalého pobytu odejel tajně, nezanechal zprávu, kde se nachází, nevzal si dovolenou v zaměstnání, popř. měl již dovolenou vyčerpanu apod.

Pobyt na dovolené, na léčení, střídavý pobyt na různých místech vyvolaný povahou zaměstnání (montéři, průvodčí vlaků, řidiči, kontrolní pracovníci apod.) nemůže být sám o sobě okolností odůvodňující obavu z útěku. Totéž platí o přechodném ubytování např. v brigádnických domovech apod.

Je řada osob, které stálé bydliště nemají vůbec nebo je mají pouze formálně. Při posuzování důvodnosti vazby třeba vzít obecně a zvláště pak v těchto případech v úvahu konkrétní situaci a vždy si položit otázku: Hrozí reálné nebezpečí, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat, jestliže bude ponechán na svobodě? Vždyť ratio legis je zajisté zbavit obviněného osobní svobody pouze tehdy, jestliže nedostatek stálého bydliště představuje skutečnou hrozbu, že obviněného nebude možno zastihnout pro účely trestního stíhání nebo k výkonu sankce. Odpověď na správný postup bude proto i zde třeba hledat v souvislosti s celkovou osobou obviněného, s jeho společenskými, osobními, pracovními apod. vztahy.

O nedostatek stálého bydliště z hlediska zájmů sledovaných předpisy

⁴³⁾ Ohlašovací povinnost ohledně stálého bydliště i přechodného pobytu je třeba splnit do 3 dnů. Povinnost hlásit přechodný pobyt nastává jen při předpokládané době přes 30 dnů (§ 7 odst. 2, § 8 odst. 2 vyhl.).

o vazbě se jedná především tehdy, jestliže obviněný častěji, či dokonce soustavně mění místo pobytu a je pravděpodobné, že se nezdrží na stejném místě alespoň po dobu, v níž s ohledem na okolnosti případu bude probíhat trestní stíhání. Vázanost na tuto a nikoliv jinou dobu je nutná, protože účelem útěkové vazby je zajistit obviněného pouze pro potřeby sledované trestním procesem.

Reálná obava z útěku bude dána zpravidla u osob z nejrůznějších důvodů „vyděděných“, bez jakýchkoliv rodinných, citových, společenských apod. vztahů, morálně otrlých, nemajících zájem nebo neschopných navázat a udržet ani základní mezilidské kontakty apod. Často půjde současně o osoby štítící se práce, přizívající se na úkor společnosti či jednotlivců a dopouštějící se soustavně trestné činnosti.

Osoby tohoto ražení často přespávají příležitostně u známých, jimiž se zcela či zčásti nechají živit, a po čase odcházejí zase jinam (prostitutky, notoričtí povaleči, kteří kratší či delší dobu přebývají v bytě cizích žen apod.). Některé osoby tohoto druhu nocují v čekárnách na nádraží, v telefonních budkách, v různých chatách, stodolách, provizorních stavbách a boudách, v železničních vagónech apod.

Nezřídka lze tento vazební důvod konstatovat u narušených osob propuštěných z výkonu trestu, které se nechtějí či nemohou vrátit k rodině nebo rodinu nemají a záhy se dopouštějí znovu trestné činnosti. Nejedná se vždy jen o osoby vyložené asociálního založení, ale i o psychicky postižené jedince, např. s chorobnými sklony k tuláctví.

Obava tohoto druhu bude zásadně dána i u osob kočujících, které se toulají z místa na místo a přes nabízenou pomoc společnosti setrvávají při tomto způsobu života.⁴⁴⁾

Ruku v ruce s nedostatkem stálého bydliště je proto často splněna i podmínka nedostatku stálého zaměstnání a nezřídka i podmínky pro vazbu předstižnou (§ 67, písm. c)).

Naproti tomu se obviněný může ocitnout v určité mezní životní situaci, která ho dohání k odchodu z dosavadního životního prostředí, aniž se mu naskytne okamžitá možnost alespoň přechodného usazení, přičemž jde o přechodný stav a při náležitém zhodnocení osoby obviněného není třeba se obávat jeho úniku před trestním stíháním (tragické rodinné události, nešťastná láska, manželský rozvrat, útěk dětí od rodičů apod.). Zejména v takových případech, ale i v celé řadě jiných, je třeba především uvažovat o vyžádání písemného slibu obviněného podle § 73 odst. 2 a ponechat jej na svobodě. Může přicházet v úvahu i záruka společenské organizace ve smyslu § 73 odst. 1.

V praxi vznikají často rozpaky ohledně zajištění obviněných *cizinců*, kteří se dopustili trestného činu na území ČSSR, např. pouze při tranzitu nebo při krátkodobém turistickém, obchodním, sportovním apod. pobytu. Zde vystupuje výrazně do popředí

⁴⁴⁾ Srov. zák. č. 74/1958 Sb. zák. o trvalém usídlení kočujících osob. Vedení kočovného způsobu života za podmínek uvedených v § 3 cit. zák. je trestným činem.

nedostatek naší úpravy, která vedle vazby a opatření uvedených v § 73 (písemný slib obviněného, záruka společenské organizace — záruka ovšem u cizinců v úvahu vůbec nepřichází) další prostředky zajištění osoby obviněného nezná. Zejména právě vůči cizincům bylo by možno použít vhodných forem majetkového ručení (používá se i v SSSR, častěji ještě v Jugoslávii a v Polsku; v NDR je dokonce majetkové ručení v trestním řízení omezeno pouze na cizince) nebo jiných opatření, jako je odebrání cestovních dokladů, kombinované popř. s povinností pravidelného hlášení u orgánů VB, příslibem neopouštět zvolené či určené místo pobytu apod.

Za daného stavu přistupuje praxe vůči cizincům k používání vazby někdy za situace, kdy nelze říci, že jde o prostředek nezbytný.

ccc) Nedostatek stálého zaměstnání

Toto nebezpečí lze v obecné poloze dovozovat patrně na základě úvahy, že obviněný, který nemá stálé zaměstnání, jež jemu a případně jeho rodině zajišťuje existenci, rozhodne se dát přednost zlu útěku či života ve skrytu před zlem trestního stíhání spíše než obviněný, který řádně pracuje. Z toho plyne obzvlášť naléhavá potřeba spojovat úvahy o nebezpečí útěku obviněného s celkovou jeho osobou a jeho rodinnými, zdravotními apod. poměry. Také nedostatek stálého zaměstnání je totiž skutečností, která sama o sobě vazbu ještě nemůže odůvodňovat. I zde je třeba posuzovat potřebnost vazby velmi obezřetně na základě širšího posouzení všech k otázce se vztahujících hledisek objektivní i subjektivní povahy.

Osob, které jsou v době trestního stíhání prokazatelně bez stálého zaměstnání, je v praxi velmi málo. Navíc obava, že se budou právě z tohoto důvodu vyhýbat trestnímu řízení, je i u nich důvodná jen zřídka. Jde proto resp. mělo by jít o velmi málo frekventovaný vazební důvod. Zpravidla dochází k jeho kumulaci s jiným důvodem — nedostatkem stálého bydliště obviněného. Je totiž logické, že osoby, které se potulují z místa na místo a nemají kde přebývat, nebo se nechtějí usadit, většinou nemají též stálé zaměstnání. Primérním důvodem vazby zde však bude převážně právě nedostatek stálého bydliště. Jestliže totiž obviněný žije sám či s rodinou trvale usazen, pak — i když nemá trvalé zaměstnání — lze jen velmi zřídka důvodně konstatovat obavu z útěku právě pro nedostatek zaměstnání.

Nedostatek stálého zaměstnání nelze ztotožňovat se skutečností, že obviněný není ve stálém pracovním či obdobném poměru, např. družstevním, brigádnickém apod. Ve stálém pracovním poměru je sice většina obyvatel produktivního věku, nejsou v něm však zejména ženy v domácnosti.

V pracovním poměru není, avšak přesto má stálé zaměstnání řada tvůrčích i výkonných pracovníků, zejména umělců. Stále zaměstnání nejsou ani starobní a invalidní důchodci. Někteří občané pracují jen na částečný pracovní úvazek. Převážně nejsou v pracovním poměru studenti.

Jestliže osoba v produktivním věku, na kterou se vztahuje pracovní povinnost, nemá stálé zaměstnání, je tedy vždy třeba zkoumat důvody tohoto stavu, délku pracovní nečinnosti, zdroje obživy apod.

Za stálé zaměstnání nelze jistě považovat ojedinělé příležitostné práce, jako je např. vykládka vagónů, náhodně se naskytnuvší úplatná pomoc občanům apod. i když třebas výdělek z toho plynoucí postačí k obživě ob-

viněného. Ani tehdy však nelze o vazbě rozhodovat mechanicky, ale vždy pod zorným úhlem základní otázky, zda hrozí reálné nebezpečí útěku obviněného.

Skutečnost, že obviněný nemá stálé zaměstnání, je typická zvláště při stíhání pro některé trestné činy (podvody, krádeže apod.). Pojmovým znakem některých trestných činů je dokonce skutečnost, že se obviněný poctivě práci vyhýbá (tr. čin příživnictví). Samotné stíhání obviněného pro trestné činy tohoto druhu při nedostatku stálého zaměstnání obviněného není bez dalšího důvodem vazby. Vazba tedy nesmí být druhem sankce např. za to, že obviněný se vyhýbá práci nebo jiným obdobným závazkům.

ddd) Ohrožení vysokým trestem

Jde o nejzávažnější a také nejčastěji používaný z příkladmo uvedených důvodů § 67, a).

Jaký trest možno ve smyslu § 67, a) tr. ř. považovat za vysoký?

Zřejmě pouze citelný nepodmíněný trest odnětí svobody a trest smrti. Tresty jiného druhu by sotva mohly vyvolat u obviněného vážné rozhodnutí uprchnout nebo se skrývat. Navíc použití vazby by mohlo být v rozporu s principem proporcionality.

Hrozbu vysokým trestem nelze uvažovat na základě in abstracto typově vyjádřené společenské nebezpečnosti činu podle příslušné trestní sazby. Vždy je třeba věc posuzovat z hlediska okolností případu, to jest podle toho, jaký trest lze v dané věci pravděpodobně očekávat. Tato zásada byla obecně uznávána již za účinnosti rakouského tr. řádu z roku 1873.⁴⁵⁾

Nelze však zakrývat, že posouzení této otázky je v praxi velmi obtížné, zvláště v počátečním stadiu řízení, kdy zdaleka nejsou známy všechny okolnosti případu.

Rovněž je obtížné posoudit, jak vysoký trest může odůvodňovat obavu z útěku toho kterého obviněného. Nepochybně však obecně platí, že čím přísnější trest obviněnému hrozí, tím je pravděpodobnější, že se odhodlá k útěku či k tomu, že se bude skrývat. (Na této zkušenosti je založen i institut obligatorní vazby, jehož prostřednictvím zákon přikazuje bezvýjimečnou detenci obviněného při stíhání pro obzvlášť nebezpečné delikty.)

Proto by bylo patrně účelné pro nejzávažnější delikty připustit ulehčené rozhodování v tom smyslu, že okolnosti podmiňující uvalení vazby není třeba u vyjmenovaných trestných činů podrobně zdůvodňovat.⁴⁶⁾

De lega lata však žádné ulehčení tohoto druhu není připuštěno. *Třeba proto nejen uvážit pravděpodobnou výši trestu, ale i to, zda právě tato pravděpodobná výše u konkrétní obviněné osoby odůvodňuje řečenou obavu (že se rozhodne utéci nebo se skrývat), a zda v kladném případě je tento záměr vůbec realizovatelný.*

⁴⁵⁾ Srov. k tomu např. V. Solnař, Učebnice tr. řízení, Praha 1947, str. 89.

⁴⁶⁾ Srov. V. Mandák, Potřebujeme obligatorní vazbu? Čs. kriminalistika č. 4/1970.

Nelze proto šablonovitě např. v řízení před soudem nařizovat vazbu, jestliže byl obviněnému uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v určité výši, např. dva či tři roky.

Orgán, který o vazbě rozhoduje, musí posuzovat očekávaný trest vždy s a m o s t a t n ě jak podle faktických okolností, tak i vzhledem na právní posouzení skutku. P r o k u r á t o r proto musí např. přezkoumávat právní subsumpci, kterou učinil vyšetřovatel (např. zda je důvodné posuzovat skutek podle kvalifikované skutkové podstaty, v jejímž rámci je obviněný ohrožen podstatně vyšším trestem, než podle skutkové podstaty základní) a současně v rámci dané skutkové podstaty i okolnosti případu, které např. mohou na první pohled odůvodňovat použití moderačního práva, nebo naopak zvýšené sankce (když se v osobě obviněného jedná o zvlášť nebezpečného recidivistu).

Rovněž s o u d se při úvahách o hrozícím trestu musí řídit vlastním názorem bez ohledu na právní posouzení skutku v obžalobě, neboť výše trestu závisí na výroku o vině a právním posouzením skutku v obžalobě není soud vázán (§ 220 odst. 4). To platí pro každou fázi soudního řízení, tedy již pro období předběžného projednání obžaloby, kdy soud rozhoduje o dalším trvání vazby povinně (§ 192).

Odhadnutá výše hrozícího trestu sama o sobě není důvodem pro nařízení vazby. To by totiž znamenalo, že v § 67, písm. a) obsahuje trestní řád též fakticky obligatorní vazbu založenou na povšechné domněnce útěku. Proto *jen tehdy je vazba důvodná, jestliže jsou tu ještě další okolnosti, které v souvislosti s předpokládanou citelnou sankcí obavu z útěku jako reálnou odůvodňují.*

Výše hrozícího trestu se může v průběhu trestního stíhání změnit. Může to být vzhledem k překvalifikaci ve prospěch či naopak neprospěch obviněného, v důsledku zjištění okolností, které zřejmě odůvodňují uložení trestu pod dolní hranici sazby, vzhledem k zastavení trestního stíhání pro část trestné činnosti nebo naopak s ohledem na to, že vyšly najevo skutečnosti, svědčící o daleko větším rozsahu pokračující trestné činnosti obviněného apod.

Obecně však důvody útěkové vazby jsou relativně stálejší než důvody vazby koluzní, které zásadně odpadají při zajištění a provedení koluzí ohrožených úkonů. (Blíže k tomu viz výklady sub. 3.)

eee) Jiné okolnosti odůvodňující útěkovou vazbu

Bylo již řečeno, že okolnosti, obsažené v § 67, písm. a), jsou uvedeny pouze p ř í k l a d m o. Nepochybně přichází v úvahu v podstatné většině případů obava z útěku obviněného právě z důvodů v cit. ustanovení naznačených, a z nich pak daleko nejčastěji pro obavu z vysokého trestu.

Jiné než v § 67 a) uvedené okolnosti jako důvod útěkové vazby přicházejí v úvahu zřejmě jen velmi zřídka, nicméně mohou se vyskytnout.

Motivem k tomu, aby se obviněný skrýval nebo uprchl, mohou být např. okolnosti, které tkví v osobní situaci obviněného, již delší dobu existující

jako potencionální síla, která čeká jen na určitý podnět, aby se projevila. Může se ku příkladu jednat o trvalou nespokojenost v zaměstnání, krizové manželství, pocit totálního životního ztroskotání apod. Oním podnětem, uvolňujícím skrytou tendenci po úniku ze stávajících poměrů, může být právě fakt zahájení trestního stíhání. Obviněný se rozhodne k útěku pod dojmem odhalení činu, přičemž však základní motivaci třeba hledat nikoli v ohrožení případně i nikterak důrazným trestem, ale v dlouhodobé konfliktní situaci.

Okolností odlišné povahy od těch, které uvádí příkladmo zákon, může být např. i nepřekonatelný stud obviněného z odhaleného činu.

Vážený místní občan platný jako vzorný manžel a otec rodiny se dopustí sexuálního trestného činu. Podnětem k tomu, aby se skrýval nebo uprchl do ciziny, nemusí být obava z trestu, ale pocit neodčinitelné hanby před rodinou a společností.

Podobných situací, které nelze zahrnout mezi žádnou z okolností uvedených příkladmo v § 67, písm. a), bylo by možno zajisté uvést více.

3. KOLUZNÍ VAZBA

a) Obecné poznámky

aa) Nebezpečí koluze je dáno — obecně řečeno — při důvodné obavě, založené na konkrétních skutečnostech, že obviněný bude mařit zjištění podstatných skutkových okolností, důležitých pro objasnění věci.

V pozitivních úpravách nachází koluzní vazba rozličné vyjádření potud, že některé procesní řády uvádějí formy koluzního jednání jen příkladmo, jiné vyčerpávajícím výpočtem. Při taxativně vypočtených důvodech není okruh okolností, které mohou být podnětem k nařízení vazby, vždy stejný. Tak pokud jde o působení obviněného na osoby, většinou se připouští vazba při nedovoleném ovlivňování spoluobviněných, svědků a znalců. (Avšak např. německý tr. řád z r. 1877 hrozil vazbou jen v souvislosti s působením na spoluobviněné a svědky, nikoliv též na znalce. Stejně tak i současná úprava jugoslávská.)

b b) Nebezpečí koluze bylo v minulosti velmi diskutovaným a někdy i odmítaným vazebním důvodem. Diskuse se vztahovaly nejen k rozsahu zásahů do osobní svobody obviněného, ale často se uváděla v pochybnost vůbec oprávněnost a též účinnost koluzní vazby jako takové. Již v prvé, ale hlavně pak v druhé polovině minulého století a na počátku století našeho se ke koluzní vazbě vyslovila mj. celá řada předních autorů působících v oblasti německého práva a tehdejšího rakouského, tj. i u nás platného práva.

Podle H e t z e l a je koluzní vazba založena na úvaze, že obviněný je povinen zdržet se všeho, co může ztížit nebo zmařit realizaci trestního práva (míněno nepochybně mimo rámec zákonem aprobovaných způsobů obhajoby). Uzná-li se tato povinnost obviněného, lze považovat koluzní vazbu za přípustnou tehdy, je-li nezbytná v tom

smyslu, že bez jejího použití nelze předejít koluznímu jednání a navíc, jestliže by koluze měla za následek zmaření trestního řízení. Podle názoru Hetzela však tyto podmínky splněny nejsou, a proto z důvodů, které dále podrobněji rozvádí, nelze prý uznat koluzní vazbu za opodstatněnou.⁴⁷⁾

Proti koluzní vazbě se na počátku tohoto století vyslovil též čelný představitel ruské doktríny Fojnickij, který uvádí: 1. koluzní vazba je pozůstatek překonaných názorů, 2. hrozí-li nebezpečí koluze, je věcí státu, aby učinil potřebná opatření, z ničeho však nelze dovodit právo omezovat obviněného na svobodě, 3. „převaha sil v trestním řízení je i tak na straně orgánů stíhání, když obviněný je sledován společností i policií“.⁴⁸⁾

Není nahodilé, že hlavní nápor proti koluzní vazbě byl veden v druhé polovině minulého a počátkem tohoto století. V té době, když byly již získány zkušenosti s reformovaným trestním procesem podle francouzského vzoru, se totiž ukázalo, že praxe má tendence tohoto vazebního důvodu využívat, přesněji zneužívat, často podobně jako dříve praxe inkvizičního procesu, tj. k vynucení doznání. Tyto snahy vyjádřil kdysi lapidárně Carpzow sentencí: „Captura est modus torturae“. Boj proti této vazbě byl proto veden s neobyčejnou vehemencí.

Nejméně zastřeným způsobem vynucení doznání se stal pověstný institut francouzského procesu *mise au secret*, uváděný v literatuře mnohokrát odpůrci koluzní vazby jako krajní případ její nehumánnosti a nevhodnosti. Tento institut spočíval v přísném odloučení obviněného od okolního světa. Obviněný byl zpravidla umístěn v tmavé cele, kde se mnohdy nacházel i po celé měsíce. Francouz Béranger tvrdil, že *mise au secret* může mít důsledky ještě hrozivější než dřívější mučení, protože působí na tělesný organismus a nervový systém soustavně po delší dobu (podle Zuckera III, str. 56).

O tom, jakými hledisky se řídila rakouská legislativa, když přijala koluzní vazbu, podává svědectví Würth, podle něhož koluzní vazba byla sice v nejnovější době z více stran odmítána jako výplod inkvizičního procesu, avšak „přesto byla . . . do rakouského zákona pojata, protože přípravné řízení je v souladu s principy uznávanými většinou právní nauky založeno v podstatě na inkvizičním principu . . .“⁴⁹⁾

Snad nejúplněji shromáždil námitky proti koluzní vazbě s použitím již dříve uváděných argumentů Zucker.

Zuckerovy námitky lze v největší stručnosti shrnout takto: Koluzní vazba vznikla pod vlivem teorie, podle níž právo státu na zjištění pravdy odpovídá povinnosti stíhaného zdržet se všeho, čím by mařil či ztěžoval vyšetřování. Ve skutečnosti však koluzní vazba je neudržitelná, nedůsledná, nadbytečná a svádí v praxi ke zneužití. Důsledně by pak měla být použita nejen vůči obviněnému, ale vůči každému, kdo se chová

⁴⁷⁾ Srov. Hetzel, dílo cit. v pozn. 5, str. 123.

⁴⁸⁾ Fojnickij, Kurs ugovnogo sudoproizvodstva, Petěrburg 1907.

⁴⁹⁾ Würth, Die österreichische Strafprozessordnung vom 17. Jänner 1850, Wien 1851, str. 292. Würth považoval současně za potřebné poznamenat, že koluzní vazba nesmí být pláštěm zakrývajícím úmysl zlomit inkvizita, získat jeho doznání, a tak působit jako nepřímý donucovací prostředek (tamtéž, str. 293).

obdobně jako obviněný, který se dopustil koluzního jednání. To se týká především známých, příbuzných, potencionálních svědků apod. Touto zásadou se v podstatě řídil i římský proces. Zucker uvádí, že stát má k dispozici prostředky materiálního práva k tomu, aby zamezil koluzi, a to pohrůzkou trestního stíhání pro falešné svědectví, nesprávné znalecké posudky apod. Ostatně hrozí-li nebezpečí koluze, je prý věcí státu, aby využil práva provést s největším urychlením důkazní a zajišťovací úkony a předešel tak rušivé činnosti obviněného. Pokud příslušné orgány o konkrétní možnosti působit na třetí osoby nebo zahlazovat stopy činu nevědí, nemůže být dán ani zákonný důvod pro uvalení vazby. Vědí-li o ní, musí se starat o včasné zajištění a provedení důkazů, nikoliv zbavit obviněného svobody. Koluzní vazba znamená podle Zuckera dále průlom do obžalovací formy procesu. Obviněného nelze prý uvěznit za jeho chování v řízení, za jeho vztah k procesní činnosti orgánu provádějícího stíhání. Taková možnost znamená protiprávní zásah do vztahu mezi stranami v neprospěch obviněného.⁵⁰⁾ Proti nepřipustným zásahům má se stát bránit zvýšenou bdělostí. Na ochranu, vedoucí k omezení osobní svobody obviněného, nelze státu přiznat z těchto důvodů nárok. Ostatně zabránit v působení obviněného na osoby nebo v odstraňování stop je reálné zpravidla jen je-li izolován brzy po činu nebo na počátku vyšetřování. Jinak měl již obvykle možnost své koluzní záměry uskutečnit. Je proto koluzní vazba převážně i neúčinná. Vhodným řešením není ani omezení vazby maximálním časovým limitem. Praxe ráda využívá časové možnosti trvání vazby bez ohledu na skutečně potřebnou její délku. Na druhé straně i po propuštění může obviněný zjišťování pravdy nepřipustně ovlivňovat. Podle Zuckera časové omezení vazby je sice nepochybně menším zlem, ale přesto zůstává zlem, založeným na pochybných principech. Těžiště inkvizičního procesu bylo v co nejobsáhlejší vyšetřování. Proto používání koluzní vazby mělo svůj smysl. Naproti tomu těžiště novodobého procesu je v hlavním líčení, při němž soud volně hodnotí důkazy. „Hermetické uzavření před každým ovlivněním“ za podmínek, kdy již neplatí formální průvodní teorie, nemá nadále smysl. Důkazem nadbytečnosti vazby koluzní je i to, že anglické a americké řízení ji nezná. Koluzní vazbou se zastírá starý inkviziční hon za doznáním, protože tato vazba stále slouží především jako náhražka tortury. Zlepšení se nelze nadít ani od přísnějšího vymezení koluzní vazby. Namísto nedůsledného kompromisu je třeba koluzní vazbu zcela odstranit.⁵¹⁾

Proti koluzní vazbě se u nás vyslovovali i někteří účastníci 1. sjezdu českých právníků v r. 1904. Podrobněji zde toto stanovisko zdůvodnil K. Drbohlav. Není však třeba se jím blíže zabývat, neobsahuje v podstatě nic jiného než to, co nacházíme i u Zucker a.

Naproti tomu S t o r c h, současník Z u c k e r ů v, důvody uváděné pro zrušení koluzní vazby neuznával, a k námitce, že jde o přežitek inkvizičních názorů, v souladu s výše citovaným výrokem W ü r t h o v ý m uváděl: „... to platí větší neb menší měrou i o jiných způsobech vazby a žádné zákonodárství neuznalo všech důsledností zásady obžalovací tou měrou, aby i tam, kde by to bylo účelu řízení na patrnou újmu, zachovalo rovnost stran procesních; že však prostředku toho... jest třeba, nelze popírat...“⁵²⁾

⁵⁰⁾ Obdobně v německé literatuře vyslovil již dříve např. Z a c h a r i a e názor o neslučitelnosti akuzačního principu s koluzní vazbou, „protože se každému skutečnému procesnímu právu přičítá učinit protivníka bezbranným vzhledem k možnému zneužití svobody nebo práva obhajoby...“ (Z a c h a r i a e, dílo cit. v pozn. 26, str. 137).

⁵¹⁾ Podle Z u c k e r a III, str. 36 a násl.

⁵²⁾ S t o r c h II, str. 11.

Storch zaujal kritické stanovisko i k některým dalším argumentům kategorických odpůrců koluzní vazby.

Tak k námitce, že vazba je nedůsledná, postihuje-li jen obviněného, připomíná, že obviněnému záleží na výsledku řízení nejvíce a nelze pokládat za nespravedlnost vůči němu, neužívá-li stát stejně důrazných prostředků i proti jiným osobám. Odmítá též námitku, že obviněnému se ve vazbě odnímá možnost opatřit si prostředky k obhájení. To totiž platí o každé vazbě, nejen o vazbě koluzní. Také z práva anglického nelze vyvozovat námitky proti koluzní vazbě, protože tam se způsoby vazby podle důvodů vůbec nerozeznávají.⁵³⁾

c c) Není bez zajímavosti, že ostré útoky proti koluzní vazbě výrazně opadly zhruba od období první světové války. Je to jen důsledek únavy z neúspěšně po celá desetiletí vedeného boje, nebo postupem doby převládly názory, uznávající koluzní vazbu jako „účel, který světlí prostředky“ (Zachariae) nebo dokonce jako koneckonců přece jen nezbytnost vyplývající z povahy trestního procesu?

Ať tak či onak, názorům o neoprávněnosti koluzní vazby nelze přisvědčit. I v moderní době jde o institut k dosažení účelu trestního řízení v určitých mezích nezbytný. Koluzní vazba je i v soudobém procesu za některých situací nevyhnutelným ultima ratio.

Je pravda, že kriminalistické postupy, které usnadňují usvědčení obviněného bez ohledu na jeho případné snahy po utajení činu a zahlazení stop, se neustále zdokonalují a modernizují. Orgány trestního stíhání jsou však často odkázány nikoliv na materiální stopy činu, na věcné důkazy, ale převažují svědecké výpovědi jako podstatné či dokonce někdy výlučné důkazní prostředky. Trestněprávní ochrana čistoty svědeckých výpovědí — hrozba sankcí za křivou výpověď — ukazuje se být často ne dosti účinná, nehledě k tomu, že způsoby ovlivňování svědků berou na sebe nezřídka takové formy zdánlivě nevinného dotazování apod., že v mnoha případech se nutně vazba jeví opatřením nezbytným, protože případné mírnější prostředky by nepřípustnému působení na prameny důkazů zabránit nemohly.

Avšak i tam, kde přicházejí v úvahu „mlčící důkazy“ — věci, listiny apod., nelze mít beze zbytku za to, že orgány trestního stíhání i s použitím speciálních služeb vybavených soudobou technikou jsou s to vždy obviněného předstihnout a bez újmy na kvalitě provést včas potřebné zajišťovací a důkazní úkony. Tento závěr by bylo možno doložit řadou případů z kriminalistické praxe. Je dále pravda — i když to z hlediska koncepčního přístupu samo o sobě nic nedokazuje — že reformní snahy se v posledních desetiletích ubíraly spíše jinými směry, než cestami úplného zrušení koluzní vazby, a že také zatím žádný kontinentální proces od této vazby neupustil. Ani anglické právo nevylučuje, aby soudce, rozhodující o vazbě, přihlížel též k nebezpečí koluze.

Lze snad proto dojít k těmto závěrům:

⁵³⁾ Storch II, str. 11, pozn. 6.

Se zásadou nezbytnosti je v souladu koluzní vazba jen tehdy, jestliže detence obviněného má zabránit takovému jeho počínání, jež by s vysokým stupněm pravděpodobnosti mělo za následek zmaření možnosti zjistit skutečnosti pro objasnění věci podstatně důležité. Nestačí tedy jen nedoložená možnost či domněnka takového následku nebo je-li dán vysoký stupeň pravděpodobnosti pouze z t ě ž o v á n í objasnění věci. Jestliže obviněný svým jednáním hrozí objasnění pouze ztěžovat, nelze totiž odůvodnit vazbu její nezbytností. Vazba by byla jen prostředkem k usnadnění vyšetřování. Konečně i při splnění předchozí podmínky nelze považovat koluzní vazbu za opodstatněnou, jestliže hrozí zmaření zjištění takových okolností, které z hlediska nutného objasnění nejsou pro meritorní rozhodnutí podstatné.

Podmínky, za nichž může být koluzní vazba nařízena, měly by být vymezeny tak, aby byla odstraněna „elasticita“, tj. široké formulování tohoto vazebního důvodu. Zákon proto má vyžadovat určité, to jest *konkrétní* skutečnosti, které by opodstatňovaly důvodnou obavu, že se obviněný pokusí o koluzní jednání. Konkrétní skutečnosti by měly být přitom zjištěny zásadně d ů k a z n í cestou, což předpokládá, že by měly být patrný ze spisů a obsaženy v potřebné míře v odůvodnění rozhodnutí o nařízení vazby. (O výjimkách při stíhání pro zvláště závažné delikty viz úvahy de lege ferenda sub. III./2.)

Koluzní vazbu — stejně jako zásadně i jiné druhy vazby — třeba zásadně vyloučit při stíhání pro méně závažné delikty, nehrozí-li obviněnému trest odnětí svobody (zásada úměrnosti).

Zákon by měl stanovit výslovně i zásadu, že koluzní vazbě se má všemožně předcházet urychleným a soustředěným prováděním vyšetřovacích úkolů obecně a zejména pak těch, které jsou ohroženy koluzí. Totéž by měl zákon stanovit i z hlediska zajištění co nejkratšího trvání uvalené vazby. Koluzní vazba by měla být limitována relativně krátkými lhůtami.

Brzdou nadužívání koluzní vazby by měla být vhodná úprava řízení o uvalení a přezkoumávání vazby založená na zásadě ústnosti, veřejnosti pro strany, bezprostřednosti a kontradiktornosti.⁵⁴⁾

b) Platná úprava

aa) Ze dvou možných řešení — demonstrativní nebo taxativní výpočet forem koluzních jednání — volil čs. trestní řád v souladu s domácí tradicí cestu druhou: způsoby, jimiž se záměr obviněného mařit objasnění věci může realizovat, vypočítává pouze d e m o n s t r a t i v n ě. Příkladem je

⁵⁴⁾ Tato otázka náleží již do oblasti tzv. formálních podmínek vazby, proto se jí blíže nezabývám. Srov. k tomu např. L a c h o u t, který navrhuje zavedení kontradiktorní procedury při rozhodování o vazbě v souvislosti se vznesením obvinění pro závažnější delikty (viz Právnícké štúdie č. 2/1965). Viz též J. Š t ě p á n, Trestní řád č. 141/1961 Sb. z hlediska záruk občanských práv, Stát a právo 11, Praha 1965, zejm. str. 137 a 151.

takto v § 67 písm. b) uvedeno působení na svědky nebo spoluobviněné.⁵⁵⁾ Důvodem pro nařízení koluzní vazby může být i jakýkoliv jiný reálný záměr obviněného, způsobilý mařit objasňování skutečností, které jsou pro trestní stíhání závažné (arg.: „...nebo jinak mařit...“ — § 67 písm. b).

bb) Objasňováním skutečností závažných pro trestní stíhání ve smyslu § 67 písm. b) tr. ř. třeba rozumět zásadně d o k a z o v á n í ve smyslu trestního řádu. „Jinak“ mařit objasnění věci lze však výjimečně i jiným způsobem. Příkladem takového počínání mohou být pokusy obviněného o nedovolené ovlivňování orgánů trestního řízení, tj. soudu, prokurátora, vyšetřovatele, vyhledávacího orgánu či orgánu konajícího objasňování, ale zřejmě i orgánů, které — i když nejsou procesními subjekty — mají za úkol spolupůsobit při objasnění věci (operativní a jiné pomocné bezpečnostní apod. složky).

Okruh skutečností, které je třeba dokazovat, stanoví tr. řád příkladmo v § 89. Ne všechny zde uvedené skutečnosti jsou však takové povahy, že ztěžování či maření jejich zjištění může odůvodňovat použití tak důrazného opatření jako je vazba. Jak již bylo připomenuto, musí se totiž jednat ve smyslu § 67 písm. b) o skutečnosti pro trestní stíhání z á v a ž n é. Soudím, že za závažné lze považovat jen takové skutečnosti, které z hlediska zajištění účelu řízení tvoří podstatný základ pro posouzení viny a pro použití přiměřené sankce, či jiného opatření. Za takové nelze uznat skutečnosti či okolnosti pouze ilustrativní či jinak podružnější povahy.

Při úvahách o použití koluzní vazby je tedy třeba vždy klást otázku, zda i při zjevné snaze obviněného mařit objasnění věci vztahuje se tento jeho záměr ke skutečnostem první či druhé skupiny (závažné — ostatní).

Mezi skutečnosti z hlediska trestního řízení z á v a ž n é náleží nepochybně obecně ty, které jsou uvedeny v § 89/1 písm. a, b, c, e, (skutečnosti osvědčující, že se stal skutek, v němž je spatřován trestný čin, že jej spáchal obviněný, okolnosti ovlivňující stupeň nebezpečnosti pro společnost a zásadně též okolnosti tvořící podklad pro stanovení povahy a výše škody). Nebudou to však j a k é k o l i v skutečnosti, které je možno do uvedených kategorií zařadit, ale pouze ty, které jsou v k o n k r é t n í v ě c i pro trestní řízení podstatné, což je vždy quaestio facti.

Tak např. při dokazování skutečností, jimiž se má osvědčit, že skutek spáchal právě obviněný, půjde často jednak o okolnosti, bez nichž se nelze obejít (např. zda obviněný byl v kritickou dobu na místě činu a jak si tam počínal), jednak o okolnosti podružnější povahy, jejichž zjištění je sice rovněž žádoucí, z hlediska posouzení trestní odpovědnosti však nikoli podstatné. Pouze snaha mařit zjištění skutečností první skupiny může použití vazby opodstatňovat.

Zájem na zjištění okolností tvořících podklad pro stanovení *výše škody* může být důvodem vazby při majetkových deliktech, kdy vyčíslení škody je podstatným znakem objektivní stránky trestného činu a mnohdy i rozhodujícím kvalifikačním momentem

⁵⁵⁾ § 67 tr. ř.: Obviněný smí být vzat do vazby jen tehdy, jsou-li tu skutečnosti, které odůvodňují obavu a) (...), b) že bude působit na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo c) (...).

(značná škoda, škoda velkého rozsahu apod.). Naproti tomu podle mého názoru tatáž okolnost, tj. výše škody, nemůže opodstatňovat uvalení vazby (je-li zjištění škody ohroženo koluzním jednáním obviněného) při stíhání pro delikty, při nichž vznik majetkové škody není jejich podstatným znakem, jako např. při ublížení na zdraví. Zde je objektem trestného činu zájem na zachování lidského zdraví, nikoliv majetek. Důvodem vazby při stíhání pro způsobení těžké újmy na zdraví by tedy např. mohla být snaha obviněného ovlivnit lékaře v postavení znalce při stanovení povahy způsobené škody na zdraví, resp. jejího stupně, nikoliv však snaha mařit uplatnění náhrady škody např. zničením nebo pozměňováním dokladů o rozsahu věcné škody apod. V posledním případě by nešlo o skutečnosti závažné ve smyslu § 67, nýbrž o skutečnosti důležité jen z hlediska uplatnění nároku na náhradu škody, o němž se jinak rozhoduje v občanskoprávním řízení, které vazbu ani jiný způsob detence účastníka řízení nepřipouští. Jednání obviněného tohoto druhu by však soud musel zajisté posoudit v rámci úvah o trestu jakožto projev svědčící o tom, že obviněný neprojevuje snahu odčinit způsobenou škodu.

Důvodem koluzní vazby nemůže být dále jednání, byť i vědomě zaměřené na maření skutečností z hlediska trestního řízení jinak závažných, které přes subjektivní záměr obviněného není způsobitelné ohrozit v závažném směru zjištění objektivní pravdy. Vazba v takových případech nejen že by nebyla nezbytná, ale nebyla by vůbec funkčně opodstatněna.

Patrně jen zcela výjimečně by mohla být důvodem vazby obava, že bude mařeno objasnění skutečností uvedených v § 89/1 písm. d (okolnosti závažné pro posouzení osobních poměrů pachatele). Tyto skutečnosti nemohou zásadně ovlivnit posouzení viny, mohou být pouze jedním z faktorů ovlivňujících opatření, které má obviněného postihnout. Přitom zpravidla nejde o okolnosti podstatné, alespoň ne ve smyslu případného z p ř í s n ě n í sankce.

Bylo by paradoxní zbavit obviněného osobní svobody proto, že by mohl mařit zjištění okolností týkajících se jeho osobních poměrů, pokud hodnocení takových okolností může vyznít jen v jeho p r o s p ě c h, což si obviněný nemusí vždy jasně uvědomovat, popř. — jsa si toho vědom — může mít ke svému počínání různé důvody osobní apod. povahy, které s trestní věcí nesouvisí.

Důvodem vazby zřejmě nemůže být obava, že bude mařeno objasnění skutečností uvedených v § 89/1 písm. f (okolnosti, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její spáchání). Sotva si lze představit, že by se mohlo jednat o skutečnosti z hlediska základního poslání trestního řízení natolik závažné v tom smyslu, že bez jejich zjištění by nebylo možno učinit závěr o trestní odpovědnosti obviněného. Převážně se jedná pouze o skutečnosti v podstatě ilustrující povahy, které zásadně nemohou ovlivnit výrok o vině, a jen do jisté míry mohou mít vliv na úvahy o přiměřené sankci.

cc) Objekty „maření“ mohou být různorodé povahy.

Skutečnosti závažné pro trestní řízení se objasňují zásadně procesní cestou ve formě dokazování. Proto také jako objekty nepřipustného působení ze strany obviněného uvádí zákon příkladmo svědky a spoluobviněné, tj. nejčastěji se vyskytující prameny důkazů.

Za svědky a spoluobviněné ve smyslu § 67 písm. b) je třeba považovat nejen osoby, které již jako svědci byli v přípravném řízení nebo před sou-

dem vyslechnuti resp. vůči nimž v rámci téhož řízení bylo vzneseno obvinění. Pokud jde o svědky, jedná se v první řadě o osoby, které teprve potenciačně jako svědci přicházejí v úvahu. Je logické, že koluzní jednání obviněného směřuje preventivně především vůči těm osobám, které svou výpověď mají teprve jako informační zdroje působit.

Skutečnosti, které by mohly odůvodňovat koluzní vazbu, objevují se nejen v průběhu trestního stíhání, ale i dříve, často krátce i bezprostředně po činu, tedy v době, kdy ještě ani nebylo zahájeno trestní stíhání „ve věci“ nebo sice již zahájeno bylo, ale nedošlo dosud ke vznesení obvinění. K nedovolenému působení na možné prameny důkazů (zahlazování stop, vyhrožování a nepřípustné ovlivňování svědků apod.) se totiž pachatel často uchyluje ve snaze zabránit tomu, aby jeho trestná činnost byla vůbec zjištěna, resp. on jako pachatel odhalen. Tím však nemá být řečeno, že každé v minulosti realizované jednání koluzní povahy (např. právě ještě před zahájením trestního stíhání) je skutečností, která sama o sobě odůvodňuje vazbu. Nezbytnost vazby je totiž třeba posuzovat vždy podle toho, co lze očekávat v době rozhodování o použití tohoto zajišťovacího opatření pro futuro, tedy vždy až po vznesení obvinění. Kdyby bylo možno uvalit vazbu pouze z toho důvodu, že v minulosti — ať před či po vznesení obvinění — se obviněný dopustil koluzního jednání, aniž stejné nebezpečí hrozí i do budoucna, pak by tento institut neměl účel zajišťovací, ale jednalo by se o obdobu trestů pro procesní neposlušnost, které naše trestní řízení nezná.

To, co bylo řečeno o koluzním jednání ve vztahu ke svědkům, týká se obdobně i působení obviněného na spoluobviněné. Nemusí jít vždy jen o osoby, vůči nimž již bylo vzneseno obvinění. V době, kdy vzniká důvodná obava, že obviněný se dopustí koluzního jednání, mohou být určité osoby zatím jen neurčitě podezřelými, takže proti nim ještě nebylo možno vznést obvinění, protože nejsou splněny podmínky § 163 tr. řádu.

Svědky a spoluobviněné jako objekty koluzních záměrů obviněného uvádí tr. řád jen příkladmo. O jaké další objekty se může jednat, na něž by obviněný mohl působit nepřípustným způsobem, aby šlo o „maření objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání?“

Za předpokladu objektivní způsobilosti závažným způsobem nepříznivě ovlivnit zjištění objektivní pravdy může jít zajisté o jakýkoliv v trestním řízení použitelný důkazní pramen.

Třeba vycházet z ustanovení § 89 odst. 2, podle něhož za důkaz může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci, zejména výpovědi obviněného a svědků, znalecké posudky, věci a listiny důležité pro trestní řízení a ohledání.

Nepochybně by mohlo být důvodem vzetí do vazby nepřípustné působení na znalce i na věcné důkazy a listiny.

Pokud jde o nepřípustné působení na znalce, nebylo by možno poukazovat na zásadní „nezpůsobilost“ koluzních pokusů obviněného s odkazem na povinnosti znalce a na znalecký slib, a z toho pak dovozovat, že takové počínání nemůže být důvodem vazby. Totéž by bylo možno koneckonců uvádět i v souvislosti s působením na svědky, kteří rovněž vypovídají pod trestní sankcí.

Pokud jde o věcné důkazy, může se jednat o jakýkoliv zdroj, který může sloužit v trestním řízení jako informační pramen. Nejčastějšími for-

mami koluzní činnosti ve vztahu k věcným důkazům je odstraňování stop v nejširším slova smyslu, ničení věcí, jejich pozměňování, padělání apod. Je ovšem nerozhodné, zda obviněný je jinak oprávněn a věcmi tak či onak disponovat, např. jako vlastník, schovatel apod. (spálení dopisů, vymazání magnetofonového záznamu, zničení fotografie apod.).

„Mařením“ ve smyslu § 67 b nebude však odmítnutí obviněného podrobit se zkoušce krve např. na alkohol (§ 114 odst. 2). I když jde nepochybně o jednání způsobilé ztížit nebo dokonce znemožnit náležité objasnění skutečností pro trestní stíhání závažných (např. při dopravních nehodách, pracovních úrazech, při podezření z trestného činu opilství podle § 201 tr. zák. apod.), nelze zkoušku krve vynucovat ani s použitím přiměřeného násilí, tím méně uvalením vazby. Odmítnutí lze postihnout pouze pořádkovou pokutou, tedy procesní sankcí majetkové povahy (§ 66).

Obviněný může mít na svém těle stopy trestného činu, jehož se dopustil (např. škrábance pocházející od bránící se oběti). I když je jeho povinností podrobit se za podmínek § 114 odst. 1 prohlídce těla, ani nesplnění tohoto příkazu — byť takové počínání lze zajisté též označit jako maření objasňování věci — nemůže mít za následek vzetí obviněného do vazby, ale opět jen pořádkovou pokutu.

Totéž platí zajisté i o odmítnutí obviněného splnit ediční povinnost ve smyslu § 78. Počíná-li si takto, lze pouze přikročit k odnětí věci (§ 79), čímž je účelu sledovaného zákonem dosaženo. Vazba by i zde plnila funkci nikoli zajišťovací, ale sankční. I v tomto případě je ovšem možno jako procesní sankci uložit pořádkovou pokutu (§ 86).

Mařením ve smyslu § 67 písm. b nemusí být vždy pouze přímé osobní působení obviněného na zdroje důkazů, ale i působení zprostředkované, tj. realizované jinými osobami, jestliže k němu dochází na žádost obviněného, na jeho nátlak nebo z jakéhokoli jiného jeho podnětu. Nestačilo by však zřejmě pouhé v ě d o m í obviněného o tom, že někdo jiný bez jeho podnětu či součinnosti hodlá realizovat některou z forem koluzního jednání nebo že ji už uskutečnil. Nestačila by v tomto ohledu ani n e č i n n o s t obviněného v tom smyslu, že by takovému jednání nezabránil, ač to učinit mohl. Tím méně by byly splněny podmínky vazby tehdy, jestliže by třetí osoba jednala zcela b e z v ě d o m í obviněného nebo dokonce p r o t i j e h o v ů l i. (Např. matka ve snaze odvrátit trestní postih syna ovlivňuje bez jeho vědomí nebo proti jeho vůli nepřípustným způsobem svědky).

Důvodem vazby nemůže být pochopitelně ani skutečnost, že někdo jiný (spoluobviněný, příbuzný, známý apod.) se snaží obviněného pohnout ke koluznímu jednání, aniž obviněný tento podnět akceptuje. I zde by měla vazba povahu procesní sankce, a to dokonce za jednání třetích osob.

Z hlediska objektů maření objasnění věci lze tedy shrnout: Může se jednat o působení na osoby nebo na věci. Osoby mohou být v postavení buď již působících nebo teprve možných důkazních prostředků (svědek, spoluobviněný, znalec), nebo v postavení orgánů na věci zúčastněných (orgány trestního řízení, pracovníci operativních služeb apod.). Může jít jak

o přímé osobní působení obviněného tak i o působení zprostředkované, tj. realizované z jeho podnětu jinými osobami.

dd) Zákon připouští použití vazby jen při existenci odůvodněné obavy založené na konkrétních skutečnostech (viz návětí § 67). Nestačí proto pouhá abstraktně pojímaná m o ž n o s t koluzního jednání obviněného, tj. domněnka v podstatě jako produkt ve smyslu formální logikou chápaného „možného“. Při tomto pojetí by totiž koluzní vazba byla v zásadě obecným vazebním důvodem, protože pouhou m o ž n o s t mařit objasnění věci lze teoreticky vyloučit jen ojediněle. Na druhé straně však nelze požadovat, aby podmínkou uvalení vazby bylo vždy to, že obviněný by skutečně tak či onak objasnění věci mařil nebo se o to pokoušel. Avšak bez ohledu na to, zda se již obviněný o koluzní jednání pokusil či nikoliv, musí ze zjištěných skutečností vyplývat jeho úmysl v d a l š í m p r ů b ě h u stíhání mařit objasnění věci, tj. úmysl vztahující se k budoucnosti. I zde jde — jak z povahy věci vyplývá — o pouhou d o m n ě n k u, která však musí mít oporu v objektivních zjištěních.

Má-li být obava odůvodněna konkrétními skutečnostmi, znamená to, že

1. musí tyto skutečnosti ukazovat na to, že obviněný podle všech okolností bude mařit objasnění věci v závažných směrech, což současně předpokládá
2. že obviněný má nejen záměr, ale i možnost objasňování mařit. Jde tedy o to, aby konkrétní nebezpečí koluze nebylo zaměňováno za nebezpečí abstraktní, povšechné.^{55a)}

Tento základní požadavek, uznávaný v teorii i v praxi dnes stejně jako už více než před jedním stoletím, zůstává však převážně stále jen naléhavým postulátem. Praxe se většinou spokojuje s možností koluze, dovozovanou více či méně paušálně jen z obecných zkušeností, aniž zkoumá současně skutečnou vůli obviněného s přihlédnutím ke všem okolnostem případu a k jeho osobě.

Tento závěr by bylo možno doložit bez obtíží na příkladech z aplikační praxe většiny prokuratur i soudů. Kritické hlasy, obsažené nejen v naší, ale i v cizí literatuře a judikatuře potvrzují, že jde o problematiku nejen u nás stále aktuální.

ee) Z čeho lze dovozovat v ů l i obviněného ke koluznímu jednání? Jde o otázku nejdůležitější a také nejobtížnější. Je jistě třeba souhlasit s H a r t i s c h e m, když říká, že skutečnosti, z nichž se dovozuje nebezpečí koluze, musí být p r o k á z á n y a dodává, že zákonem použitá formulace „skutečnosti“ (shodná v NDR i ČSSR) nepřipouští žádný jiný výklad.⁵⁶⁾

^{55a)} Srov. J. Š t ě p á n, K některým otázkám přípravného řízení, zvl. číslo Zpráv advokacie, 1965; srov. též M. S k a l n í k na trestní sekci PÚMS, Zprávy PÚMS č. 3/1968.

⁵⁶⁾ H a r t i s c h, str. 233. Totéž zdůrazňuje např. i oficiální komentář k trestnímu řádu NDR: „...Nebezpečí koluze předpokládá s k u t e č n o s t i, které musí být prokázány a z nichž lze dovozovat, že obviněný či obžalovaný s e c h c e trestní odpovědnosti vyhnout...“ (str. 176). V sovětské literatuře L i v š i c v téže souvislosti hovoří o všestranném posouzení na základě d ů k a z ů (str. 25).

Na stejné bázi stojí i velmi skrovná čs. *judikatura*. Významné je v tomto ohledu publikované rozhodnutí Městského soudu v Praze z 15. 2. 1968 5 To 11/68 (R 39/68), v jehož právní větě se mimo jiné uvádí: „Důvodnost obavy, že obviněný bude... mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání *musí být zjištěna vždy na základě konkrétních skutečností*“.

Z j i s t i t v trestním řízení znamená nepochybně prokázat, což předpokládá shromáždění skutkových podkladů.

Tentýž závěr ještě pregnantněji vyplývá z nepublikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu z 16. 5. 1963 č. j. 10 To 08/63, v jehož odůvodnění se uvádí: „... ak uvedené zákonné ustanovenia — totiž § 67 písm. b (autorova poznámka — V. M.) — dovoľuje vziať alebo ponechať vo väzbe preto, že obvinený bude pôsobiť na svedkov alebo spoluobvinených... možno z tohto dôvodu nariadiť väzbu len ak tieto okolnosti sú konkrétné zistené. *To znamená povinnosť súdu zisťovať také okolnosti...*“.

Tímto směrem orientuje praxi ostatně i důvodová zpráva k tr. řádu, když uvádí, že je třeba, aby obava byla vždy podložena konkrétními skutečnostmi.

Nestačí však konstatovat, že musí jít o skutečnosti konkrétní, tedy zjištěné, svědčící o úmyslu obviněného mařit vyšetřování. Ani tehdy, jestliže bude uznána nezbytnost opřít vazbu o konkrétně zjištěné skutečnosti, neznamená to ještě uspokojivé řešení problému. Hlavní problém je v interpretaci samotných těchto skutečností, jejich povahy.

Praxe nezřídka odůvodňuje koluzní vazbu například těmito skutečnostmi:

- vyšetřování dosud neskončilo a obviněný trestnou činnost popírá,
- obviněný sice trestnou činnost doznává, ale jde o skupinovou věc, resp. je podezření, že na věci bylo zúčastněno více spolupachatelů, takže by mohlo dojít k domlouvání mezi obviněnými a dalšími pachateli,
- mezi obviněnými a svědky jsou příbuzenské, přátelské, zaměstnanecké apod. vztahy, takže by mohlo snadno dojít k jejich ovlivňování,
- mezi více spoluobviněnými jsou rozpory ve výpovědích,
- je důvodné podezření, že obviněný se dopustil ještě další trestné činnosti, pro kterou není dosud stíhán, ale kdyby zůstal na svobodě, mohl by mařit její objasňování,
- obviněný je stíhán pro závažný trestný čin, takže je nebezpečí nejen že se pokusí o útěk, ale že využije svobody i k tomu, aby mařil vyšetřování, atd.

Ve všech uvedených případech je vazba odůvodňována skutečnostmi, jejichž existence může být in concreto nesporná. Přesto však *nejde o skutečnosti takové povahy, které by bez dalšího opodstatňovaly vazbu, ale pouze o vhodné podmínky, za nichž by mohl obviněný objasňování mařit*. Existence těchto skutečností nezabavuje příslušné orgány povinnosti zkoumat a z dalších ve věci zjištěných okolností teprve posuzovat záměr obviněného mařit vyšetřování. Jinými slovy: ze skutečností, odůvodňu-

jících koluzní vazbu, musí vyplývat nejen objektivní možnost mařit vyšetřování, ale tyto skutečnosti musí zahrnovat i příznaky toho, že obviněný má v á ž n ý ú m y s l vyšetřování mařit.⁵⁷⁾

Z toho plyne závěr, že za koluzní situaci, která může odůvodňovat vazbu, třeba považovat jen stav vyvolaný skutečnostmi tak či onak spojenými s osobou obviněného, s jeho předpokládanou aktivní činností, jejímž cílem by bylo maření vyšetřování. Proto důvodem vazby nemůže být pouze určitá důkazní situace, jako např.: „nezralost vyšetřování“, které je teprve v počátcích, nebo skutečnost, že jde o věc, v níž se zodpovídá několik obviněných apod.

Správně neuznal městský soud v Praze (R 39/1968) za vazební důvod skutečnost, že měl být v hlavním líčení vyslechnut svědek, kterého obviněný zná jako spolupracovníka. Tato skutečnost podle názoru městského soudu ještě neodůvodňuje obavu, že obviněný bude na svědka působit, aby nepravdivě vypovídal v jeho prospěch. Soud k tomu dále poznamenává, že důvody, které v usnesení o nařízení vazby uvedl nižší soud, nejsou v souladu s tím, že trestní řád nezná obligatorní vazbu.⁵⁸⁾

Popírání viny nebo odmítnutí obviněného vypovídat nemůže mít povahu skutečnosti, která je způsobila ztížit nebo i zmařit objasnění věci. Jde o součást práva obviněného na obhajobu, tedy o činnost, kterou zákon nezakazuje. Nejde také o jednání, jímž by obviněný působil na jiné osoby či věci, což je podmínkou toho, aby jeho činnost vůbec mohla mít povahu koluzního jednání. Nemůže jít tedy o skutečnosti odůvodňující vazbu.

Tím spíše nelze dovodit úmysl mařit vyšetřování tehdy, jestliže obviněný trestnou činnost plně doznává. V takových případech by mohla koluzní vazba přicházet v úvahu snad jen zcela výjimečně, například jde-li zřejmě jen o úskok, jehož smyslem je zmást orgány trestního řízení, přičemž obviněný počítá s tím, že doznání později odvolá (např. tvrzením, že bylo vynuceno) a v mezidobí nepřipustně ovlivňuje svědky apod. I zde by však úmysl obviněného mařit vyšetřování musel být ověřen zjištěnými skutečnostmi.

Mařením vyšetřování nemůže být nic z toho, co tvoří součást zákonných práv obviněného. Pouze exces z těchto oprávnění, zaměřený proti zákonným postupům, jejichž cílem je zjištění objektivní pravdy, může mít povahu koluzního jednání.

⁵⁷⁾ Hartisch v této souvislosti poznamenává: „Nikdo netvrdí, že zjistit úmysl obviněného mařit vyšetřování v jednotlivých případech může někdy vyvolávat značné těžkosti. Nelze však souhlasit s pokusy ulehčovat si tyto těžkosti tím, že nebude položena otázka, zda obviněný má také úmysl reálně existující možnosti maření... využít“ (str. 229).

⁵⁸⁾ V obecné rovině se zabýval obdobnou otázkou též např. Nejvyšší soud NDR: „Opakovaně se vyskytující odůvodnění, že nebezpečí koluze spočívá v tom, že dosud neskončilo vyšetřování, neodpovídá zákonným požadavkům... Skutečnosti, odůvodňující nebezpečí koluze..., musí být odvoditelné z dosavadních výsledků vyšetřování. Proto také nepředstavuje odůvodnění nebezpečí koluze odkaz na možné výsledky dalšího vyšetřování“ (Neue Justiz 1962, str. 677).

Je sporné, zda povahu takového zákonem neaprobovaného jednání má snaha obviněného pátrat po možných pramenech důkazů a vejít s nimi ve styk za účelem zjištění, zda jde o prameny, které mohou být z hlediska zájmů obhajoby významné (např. dotazování svědků, provádění experimentů na způsob vyšetřovacích pokusů, obstarávání listin apod.). Jde o složitou otázku, na kterou jsem se v širších souvislostech snažil dát odpověď na jiném místě.⁵⁹⁾

Soudím, že koluzní jednání nelze spatřovat v tom, že obviněný žádá osoby, jež mohou odepřít výpověď, aby tak učinily, nebo že osobám, které jsou povinny výpověď odmítnout, tuto povinnost připomíná. Nejde o ovlivňování k jednání zákonem zakázanému, ale o připomenutí zákonné povinnosti (pokud jde o zákaz výslechu) resp. využití práva, které je dáno právě ve prospěch obviněného (právo výpověď odepřít).

Ani očividná snaha obviněného působit nepřipustnými prostředky na zdroje důkazů nemůže opodstatňovat vazbu, jestliže jde o záměr k dosažení zamýšleného cíle objektivně nezpůsobilý. *Nebezpečí koluze hrozí reálně vždy jen tehdy, jestliže je vůbec co mařit.*

O takový případ nepůjde např. tehdy, jestliže obviněný pátrá po kompromitujících listinách, aby je zničil, zatímco tyto listiny byly již procesní formou zajištěny, nebo snaží-li se obviněný ovlivňováním svědků získat falešné alibi, ač jeho přítomnost na místě činu byla už jinak spolehlivě zjištěna objektivními důkazy, např. kriminalistickou, popř. jinou expertízou (např. byly bezpečně zjištěny vlasy obviněného na šatstvu oběti, identifikována sedřená kůže obviněného za nehty poškozeného, trasologickým zkoumáním potvrzena totožnost obuvi obviněného se stopami na místě činu apod.).

Soudím, že za vylučující možnost mařit vyšetřování ovlivňováním svědků by měla být z á s a d n ě považována i skutečnost, že svědek byl již procesní formou vyslechnut.

Na rozdíl od některých zahraničních úprav svědek v přípravném řízení u nás vypovídá pod trestní sankcí. Při důsledném zachovávání procesních předpisů o výslechu musí si být svědek vědom toho, že již jednou složenou výpověď nemůže v podstatných směrech bez rozumného vysvětlení změnit, aniž by se vystavoval nebezpečí trestního stíhání, nehledě k mravní stránce věci.⁶⁰⁾ Případné pokusy obviněného o působení na svědka po jeho

⁵⁹⁾ Srov. V. M a n d á k, Jsou obviněný a obhájce oprávněni vyhledávat a prověřovat prameny důkazů? Kriminalistický přehled č. 2/1969. Viz též polemickou reakci Pavla V o j n y v Čs. kriminalistice č. 4/1970.

⁶⁰⁾ H a r t i s c h k tomu dovozuje, že jestliže snad svědek změnil výpověď, neztrácí tím ještě jeho původní údaje důkazní hodnotu, ale je třeba v souladu se všemi ostatními důkazy zhodnotit, které údaje jsou spolehlivé. Přiléhavě dále k tomu připomíná, že připouští-li zákon — byť výjimečně — též důkaz pouhým přečtením výpovědi z přípravného řízení, dává tím najevo, že protokolací byl důkaz zajištěn (str. 225). Podle L i v š i c e zpravidla je vazbu třeba zrušit, resp. ji nahradit mírnějším opatřením, jestliže věc je už v podstatě objasněna, „protože obviněný i kdyby chtěl, nemůže průběh věci ovlivňovat“ (str. 115). Podobně M u r z y n o w s k i uvádí, že jestliže už byly sebrány a zabezpečeny nejdůležitější důkazy o trestném činu, zaniká převážně nezbytnost bránit obviněnému v maření vyšetřování (str. 99).

výslechu nelze proto pravidelně považovat za způsobilé k tomu, aby svědka pohnul ke křivé výpovědi v další fázi řízení, ledaže by zde byly okolnosti, které by nasvědčovaly opaku. Samozřejmým požadavkem by mělo být — a to nejen v těchto případech, ale vždy, kdy přichází v úvahu podezření, že obviněný svědky nepřípustným způsobem ovlivňoval — provedení výslechu těchto osob ke zjištění obsahu takového rozhovoru. Důvodem vazby nemůže být tedy pouhé bytí i zcela nesporné zjištění, že obviněný se svědkem hovořil.

Proti tomuto názoru lze namítnout, že svědek přece vypovídá pod sankcí vždy a že tedy z našeho hlediska není rozhodné, zda již byl vyslechnut či nikoli. Tato námitka však by přehlížela jeden významný rozdíl: reálné nebezpečí ovlivnění svědka ke křivé výpovědi je výrazně vyšší v době, kdy ještě vůbec nevypovídal (to platí zvláště, když pravdivost výpovědi nelze ověřit jinými důkazy), než jestliže již svědeckou výpověď složil a její správnost potvrdil podpisem, navíc za případné účasti obhájce obviněného nebo v přítomnosti dozorujícího prokurátora.

Názor, že koluzní důvody mají své hranice trvání „a nejpozději při seznámení s výsledky vyšetřování jejich opodstatněnost končí“ byl vysloven i v současné domácí kriminalistické literatuře.⁶¹⁾ Tento závěr nelze však stavět takto jednoznačně, ale pouze jako *z á s a d u*.

Důvod koluzní vazby může totiž přetrvávat dále, dokonce se může objevit teprve v soudní fázi řízení. Újma zjištění objektivní pravdy nepřípustným působením obviněného může hrozit po celou dobu trestního stíhání a v kterékoli jeho fázi může proto také nastat potřeba koluzní vazby.

Důvody koluzní vazby jsou tedy zásadně jen dočasné povahy. Mohou se vyskytnout sice v kterékoli fázi trestního stíhání, ale zpravidla — i když ne vždy — odpadají, jakmile důkaz ohrožený koluzí byl zajištěn (např. odňaty věcné důkazy a provedena jejich kriminalistická expertiza, vyslechnuti svědkové apod.).

gg) Z povahy skutečností odůvodňujících koluzní vazbu dále vyplývá, že vhodnými kriminalistickými a procesními postupy lze často této vazbě buď vůbec předejít, nebo ji alespoň omezit na relativně krátkou dobu.

Tak např. jsou-li koluzí ohroženy listinné důkazy, je třeba urychleně provést jejich zajištění odnětím, domovní prohlídkou apod. Je-li ohroženým objektem svědecká výpověď, je třeba všemožně obviněného předstihnout a provést výslech dříve, než by mohl na svědka nepřípustným způsobem působit. Zabránit koluznímu jednání obviněného lze např. též jeho předvedením k výslechu za současného provedení důkazu ohroženého koluzí. Stejného výsledku lze dosáhnout též tím, že na žádost příslušného orgánu obviněný dobrovolně setrvává v úřadovně po dobu, než důkaz bude zajištěn (zajištění nástrojů činu, sejmutí mechanoskopických či jiných stop, zajištění věcí získaných trestným činem apod.) či proveden výslech svědka, vyjádření odborníka či znalce apod., nebo zadržením obviněného, které může trvat až 2 × 48 hodin.

⁶¹⁾ Srov. Kriminalistika, prozatímní učební text z oboru kriminalistické taktiky, vydal Ústav kriminalistiky PF KU v Praze, 1968, str. 452.

Jestliže už vazba byla uvalena, pak je třeba provádět objasnění věci s největším urychlením a — samozřejmě s respektováním zásad kriminalistické taktiky — volit pokud možno pořadí jednotlivých úkolů tak, aby přednostně a soustředěně byly provedeny ty, které jsou ohroženy koluzí.

Nutno v této souvislosti podotknout, že nebezpečí koluze hrozí zpravidla jen části důkazních pramenů. Jen výjimečně lze reálně dovodit nejen úmysl, ale i možnost obviněného působit například na větší množství svědků i na znalce, falšovat nebo potlačit věcné, či listinné důkazy apod. I z tohoto hlediska třeba každý případ posuzovat individuálně a vyhnout se šablonovitému přístupu.

Při koluzní vazbě tedy výrazněji než při vazbě útěkové a zpravidla i předstižné hraje důležitou roli taktický postup a rychlost i soustředěnost při provádění procesních úkonů.⁶²⁾ Vazební věci tohoto druhu je třeba zpracovávat přednostně a s největším urychlením.

Ukazuje se, že praxe těchto zvláštností koluzní vazby dostatečně nedbá. Jednou uvalená vazba trvá mnohdy po celé přípravné řízení a nezřídka přetrvává i do soudní fáze. Tendence setrvávání na již uvalené vazbě převládá bez ohledu na to, zda vzhledem na měnící se procesní situaci její důvody již odpadly. Praxe též převážně nesdílí stanovisko, že náležité zajištění a provedení rozhodujících důkazů je okolností, která zásadně činí koluzní vazbu nikoli nezbytnou.

hh) Jestliže výše bylo dovozeno, že obava z koluzního jednání musí být 1. konkrétní, 2. reálná, 3. že koluzním jednáním není činnost obviněného, která není zákonem zakázána, zejména jednání v rámci zákonného práva na obhajobu, 4. že vazba může sloužit jen k zamezení aktivního jednání obviněného a nikoli jednání jiných osob, pokusme se nyní ve stručnosti nastínit, *jaké skutečnosti v praxi koluzní vazbu mohou opodstatňovat.*

Především půjde o *pozitivní činnost obviněného projevenou slovem či skutkem, prozrazující již realizovaný pokus o koluzi nebo plán či bezprostřední přípravu koluzního jednání.*

Obviněný se např. svěří svému okolí s tím, že se chystá zničit kompromitující účetní doklady, které jsou hlavním usvědčujícím materiálem.

Obviněný se pokouší poskytnout znalci úplatek s cílem, aby vypracoval nesprávný posudek v jeho prospěch.

Obviněný odeslal dopis svědkovi, v němž ho nabádá ke křivé výpovědi ve svůj prospěch, nebo za tímto účelem svědka navštíví.

Obviněný přímo či nepřímo vyhrožuje svědkovi pro případ, že bude svědčit, nebo vyzní-li svědectví v jeho neprospěch, popř. jiným způsobem zastrašuje svědka.

⁶²⁾ Na zvláštnostech časového faktoru při koluzní vazbě jsou založeny úpravy, které omezují její trvání nepřekročitelným limitem. Srov. bývalá úprava rakouská a později i čs. do roku 1950, podle níž koluzní vazba nesměla trvat déle než dva, resp. tři měsíce. Podle čs. tr. řádu z r. 1956 koluzní vazba v přípravném řízení nesměla být nikdy delší než dva měsíce. V rámci prací na novele tr. řádu v r. 1971 se u nás rovněž počítá se zavedením maximálního, i když delšího časového limitu.

Obtížnější je dovodit úmysl obviněného mařit vyšetřování tehdy, jestliže o jeho koluzních záměrech nejsou po ruce přímé důkazy. Zde bude často třeba se opřít — podobně jako v meritorním trestním řízení — o určité indicie. Přitom však třeba dbát, aby šlo o skutečnosti reálného světa, nikoliv jen o spekulativní dohady, logické konstrukce apod.

Vždy je třeba posuzovat věc z toho hlediska, zda vzhledem k okolnostem případu je dán rozumný stupeň pravděpodobnosti, že obviněný bude mařit vyšetřování a že k tomu bude mít reálnou možnost.

Okolnosti, které samy o sobě odůvodňují použití koluzní vazby, nelze dovozovat zásadně jen z povahy činu. U žádné skupiny trestných činů ani s ohledem na druhový či konkrétní objekt nelze dovozovat bez dalšího oprávněnost koluzní vazby. To platí především ohledně trestných činů spáchaných buď výlučně nebo zpravidla více osobami (např. rvačka) nebo při nichž je poškozená osoba v určité závislosti na obviněném (pohlavní zneužití dcery otcem, soulož mezi příbuznými apod.). Ani zde nelze obavu z koluze presumovat, ale vždy je třeba ji dovozovat na základě rozboru vztahů zúčastněných subjektů a všech ostatních okolností případu.

Skutečnostmi, které mají povahu určitých indicií, mohou být např. „mocenské“ vztahy uvnitř kriminální skupiny. Např. lze předpokládat podle zkušeností, že vedoucí chuligánské party, požívající všeobecné autority členů a vyžadující železnou kázeň, by mohl svým vlivem „držet v šachu“ ostatní členy party, tj. působit na ně tou či onou formou koluzního jednání, počínaje přemlouváním a konče i fyzickou likvidací.

Důvodná obava z koluze je dána zpravidla i u osob, jejichž celý způsob života je založen na utajování, ukrývání, na klamání, vyhrožování a násilí (špioni, řemeslní překupníci, kuplíři apod.).

Lze tedy zobecnit: *Není-li přímých a nesporných důkazů o záměrech obviněného mařit objasnění věci, mohou jako podklad vzetí do vazby sloužit zejména určité osobní vlastnosti obviněného výrazně negativního ladění (příslušnost k podsvětí, již dříve zjevně a opakovaně osvědčená značná rafinovanost při utajování trestné činnosti) posuzované s okolnostmi případu a s aktuálním chováním obviněného, jeho současnou životní situací, dalšími perspektivami apod., pokud takové okolnosti ukazují na pravděpodobnost závažného stupně, že obviněný uskuteční některou z forem koluzního jednání.*

4. PŘEDSTIŽNÁ VAZBA⁶³⁾

a) Obecné poznámky

Zatímco postih pachatelů trestných činů ve formě sankce je záležitostí výlučně soudních orgánů, předcházet a zabránovat trestné činnosti je specifickou povinností především orgánů bezpečnostních.

⁶³⁾ Touto problematikou jsem se podrobně zabýval ve stati „K otázkám předstižné vazby“ (Právní č. 3/1971), na kterou odkazuji. Zde proto uvádím jen teze hlavní závěry.

Těmto orgánům poskytuje každý právní řád množství oprávnění, jejichž pomocí je tento úkol uskutečňován. Patří k nim mj. i právo zasahovat do některých ústavně chráněných občanských práv, např. provést zadržení a předvedení, osobní prohlídku apod. Jestliže lze takové zásahy použít proti osobám, vůči nimž neprobíhá trestní řízení, jde o opatření mimoprocení, které má nejčastěji preventivně bezpečnostní apod. povahu.⁶⁴⁾

Jinak tomu není ani tehdy, jestliže se proti určité osobě již vede trestní řízení a je dána důvodná obava, že se dopustí další trestné činnosti. Jestliže je toto nebezpečí tak naléhavé a očividné, že v zájmu ochrany společnosti je třeba osobu obviněného izolovat, pak i v tomto případě jde o opatření preventivně bezpečnostní. V literatuře se proto hovoří o „mimoprocení vazbě“ popř. o „mimoproceních vazebních důvodech“, protože jde o detenci obviněného z hlediska funkčního poslání trestního řízení k účelům vedlejším. *Máme pak co činit s vazbou preventivní neboli předstižnou.*⁶⁵⁾

Předstižná vazba, jak se převážně ustálila v moderním trestním řízení, měla a má dosud četné odpůrce. Není to proto, že by byla podceňována potřeba zásahů do osobní svobody obviněného při bezprostředně hrozící další trestné činnosti, namítá se však zejména, že toto donucovací opatření nepatří na půdu trestního procesu. Uvádí se též, že tato vazba ani nemůže důsledně splnit zamýšlený účel, protože její trvání je omezeno jen na dobu trestního stíhání resp. její účinky se projeví nejvýše ještě po dobu výkonu trestu, zatímco nebezpečí další trestné činnosti může hrozit i později. Kromě toho se poukazuje na to, že předstižná vazba vede v praxi i k nedůvodným zásahům do osobní svobody tam, kde nelze dovodit ani důvodnou obavu útěku, ani nebezpečí koluze.

Skutečnost, že předstižná vazba je svou povahou preventivně — bezpečnostním opatřením a nikoliv procesní vazbou v tradičním slova smyslu, je nesporná. Z přísně formálních hledisek lze tedy mít proti tomuto vazebnímu důvodu námitky. Vezme-li se však v úvahu hledisko účelnosti (nikoli účelovosti), pak se věc jeví přece jen v jiném světle: detence obviněného formou předstižné vazby trpí sice „vadou krásy“, avšak podle mého soudu představuje přesto patrně nejvhodnější řešení.

b) Platná úprava

Čs. trestní řád uvádí v § 67 písm. c) čtyři varianty důvodů předstižené vazby: obavu, že obviněný 1. bude pokračovat v trestné činnosti, 2. dokoná trestný čin o který se pokusil, 3. vykoná trestný čin, který připravoval, 4. vykoná trestný čin, kterým hrozil.

Důvody předstižné vazby v té formulaci, jaká byla zvolena nynějším tr. řádem, vyvolávají nutně některé výkladové obtíže. Soudím (pokud jde

⁶⁴⁾ Srov. k těmto otázkám L u k e š, dílo cit. v pozn. 7, str. 95.

⁶⁵⁾ Srov. S t o r c h II, str. 6. V současné socialistické literatuře viz např. M u r z y - n o w s k i, str. 19.

o argumentaci, nezbyvá, než odkázat na článek cit. v pozn. 63), že *de lege lata* může být předstižná vazba nařízena podle všech v § 67, písm. c) uvedených alternativ pouze je-li zde obava z takové další trestné činnosti, která by vykazovala stejné zákonné znaky jako čin, pro který je již obviněný stíhán. Částečně je tato zásada modifikována jen při čtvrté alternativě, která zahrnuje případy nebezpečného vyhrožování, kdy obviněný je stíhán pro některý z trestných činů, jehož znakem je mj. právě nebezpečné vyhrožování, (např. tr. činy násilí proti skupině obyvatel a jednotlivců — §§ 196, 197, 197a tr. z.) tj. pro delikt ohrožovací, zatímco čin, jehož vykonáním takto obviněný hrozí, je deliktem poruchovým (např. těžká újma na zdraví).

III. *Náměty de lege ferenda*

1. VAZBA V ŘÍZENÍ O ZVLÁŠT ZÁVAŽNÝCH DELIKTECH

Platná úprava nerozlišuje ve vztahu k rozhodování o vazbě v žádném ohledu míru nebezpečnosti činu pro společnost. Ať je předmětem řízení jakýkoliv trestný čin, platí pro rozhodování o vazbě vždy stejné zásady. Jak bylo již uvedeno, i při stíhání pro nejzávažnější delikty je třeba v intencích zákona vždy zjišťovat, zda je naplněna konkrétními skutečnostmi odůvodněná obava, že obviněný, bude-li ponechán na svobodě, se zachová některým ze způsobů naznačených v § 67.

Čs. úprava, obsažená téměř ve shodné podobě jak v tr. řádu z r. 1956, který zrušil obligatorní vazbu, tak i v nyní platném tr. řádu z r. 1961, je v tomto ohledu ojedinělá. Téměř všechny současné úpravy totiž v řízení o závažných deliktech stanoví určité *výjimky z obecného postupu*, jejichž smyslem je rozhodování o vazbě ulehčit.

Zdá se, že vysvětlení, proč došlo k úplnému zrušení obligatorní vazby, lze hledat především v reakci na odhalené nezákonnosti padesátých let, jejichž zjištění bylo jedním z hlavních podnětů k výrazné reformě trestního řízení, aniž však nová úprava zákonných důvodů vazby byla dostatečně zvážena z hlediska jejího praktického dopadu.

Vzniklo tak riziko, že při důsledném dodržování zákona zůstanou na svobodě v průběhu trestního stíhání i osoby obviněné ze zvlášť závažných deliktů, přestože důvody vazby zde jsou, avšak zůstávají skryty. Je totiž podstatný rozdíl mezi reálnou existencí např. kolusních důvodů vazby a jejich vyjevením prostřednictvím konkrétně zjištěných skutečností, jejichž existenci tr. řád bezvýjimečně vyžaduje. Tak jako existuje latentní kriminalita, zůstávají nezřídka neodhaleny i okolnosti, které by jinak v konkrétním případě odůvodňovaly použití vazby.

Způsob, který čs. tr. řád zvolil jako obecný, tj. platný pro všechny případy, může a má společnost volit nepochybně pro případy, kdy předmětem řízení je *méně závažný delikt*. Riziko, které takto společnost podstupuje, není značné. Při jiném postupu by naopak mohlo docházet v početných případech k uvalování vazby i tehdy, jestliže se to z hlediska funkčního po-

slání trestního řízení nejeví být nezbytné. Je proto správné a odpovídá to i ústavnímu principu ochrany osobní svobody a zásadě výjimečnosti vazby, jestliže až do určité rozumné hranice požaduje zákon důsledně osvědčení konkrétních skutečností, které vazbu opodstatňují (viz o tom dále sub 2).

Jinak je však žádoucí přistupovat k případům, kdy se trestní řízení vede pro zvlášť nebezpečné delikty. Je zřejmé, že z hlediska celospolečenských zájmů je *značným rizikem vyčkávat, zda bude získán očividný důkaz nebo závažné indicie o tom, že obviněný, jemuž hrozí mimořádně vážná újma ve formě předpokládané sankce, hodlá uprchnout nebo se skrývat, mařit vyšetřování nebo pokračovat v trestné činnosti.*

V této souvislosti objevují se dvě základní otázky:

a) jak určit hranici mezi případy, kdy skutečnosti odůvodňující vazbu je třeba důsledně zjišťovat a náležitě odůvodňovat a ostatními případy, kdy takový rigorosní požadavek již klást netřeba, a dále b) jaká ulehčení při rozhodování o vazbě mají být připuštěna.

Ad a) Nabízí se v podstatě trojí řešení:

aa) obligatorní (kategorická) vazba v absolutní podobě,

bb) obligatorní vazba s možností použít výjimečně mírnějšího opatření („relativně kategorická vazba“),

cc) fakultativní vazba za ulehčených podmínek s možným upuštěním od jejího nařízení za současného použití mírnějších opatření nebo i bez nich.

Ad aa) Obligatorní vazba v absolutní vazbě znamená, že za podmínek stanovených zákonem obviněný do vazby vzat být *m u s í*, a že použití jakéhokoli mírnějšího opatření je vyloučeno. Kategorická vazba v této absolutní podobě se dnes vyskytuje jen zcela výjimečně.⁶⁶⁾ Její zavedení není možno doporučit, a to ani pro sebemenší okruh deliktů. Nelze vyloučit, že v určitých případech konkrétní okolnosti případu nečiní vazbu nezbytnou ani při stíhání pro nejzávažnější delikty.⁶⁷⁾

⁶⁶⁾ I tr. řád rakouský, který od obligatorní vazby dosud neupustil, umožňuje, aby obviněný byl za určitých podmínek propuštěn na svobodu na kauci nebo i bez ní (srov. blíže H. R o e d e r, Lehrbuch des österreichischen Strafverfahrensrechtes, Wien 1963, str. 132).

⁶⁷⁾ Výjimečný případ, kdy by zřejmě i v souladu s obecným míněním přicházelo v úvahu upuštění od vazby při stíhání i pro nejzávažnější delikt, může být takové povahy: V malé obci žijí manželé s několika dětmi. Muž je známý násilník a pijan, který ženu soustavně bije, nepřispívá ničím na domácnost a o děti se nestará. Žena je v zoufalé situaci, protože na jejích bedrech leží celá starost o domácnost a o děti. Mezi manžely došlo za krajně napjaté situace k opakované ostré potyčce, při níž opilý muž ženu surově ztluč. Žena uchopí pohrabáč a v návalu zoufalství ubije alkoholem oslabeného muže několika ranami do hlavy. Čin ihned po spáchání oznámí a dá se k dispozici orgánům SNB. Jde o trestný čin vraždy, spáchaný však za okolností, které odůvodňují závěr, že obviněnou stihne relativně nízká sankce, zřejmě s širokým použitím zmírňovacího práva. Veřejnost v obci zná velmi dobře situaci v rodině a ženu neodsuzuje, ale lituje.

K zajištění osoby obviněné by v takovém případě patrně stačil písemný slib, že se nebude vzdalovat z místa bydliště, kombinovaný s pravidelným hlášením u orgánů SNB apod.

Ad bb) Obligatorní vazba s výjimečným možným použitím mírnějšího opatření znamená, že obviněný zásadně má být sice vzat do vazby, avšak za výjimečných okolností je možno uvažovat o použití některého z mírnějších prostředků. Lze tedy mluvit nikoliv již o absolutně, ale relativně obligatorní vazbě. Takové řešení je nepochybně vhodnější než prvé, protože připouští do jisté míry korektiv opodstatněný okolnostmi případu, tj. nahrazení vazby jiným opatřením, „vyručením“ z vazby, majetkovým i nemajetkovým.

Ani tento způsob nelze však považovat za vhodný. Je příliš poplatný chápání vazby jakožto základního zajišťovacího opatření, o němž je třeba uvažovat primérně, zatímco jakýkoliv jiný prostředek lze uplatnit pouze ve funkci jeho surogátu.

Ad cc) Zbývá poslední alternativa, která se jeví, domnívám se, jako nejvhodnější: nikoliv kategorická vazba, a to ani v její relativní podobě, ale i nadále vazba fakultativní, pouze s tím, že pro určený okruh nejzávažnějších trestných činů není třeba —rozhodne-li se příslušný orgán vazbu použít — prokazovat a spisově dokládat konkrétní skutečnosti, z nichž se důvodnost vazby v rámci zákonných předpokladů uvedených obecně v § 67 dovozuje.

V tomto pojetí by se nejednalo o rozšíření dosud existujících zákonných vazebních důvodů, tj. vazby útěkové, koluzní, předstižné, o důvody další, ale pouze o usnadnění rozhodování o vazbě. Aplikující orgán by již nebyl při stíhání obviněného pro nejzávažnější delikty postaven před často obtížný či dokonce neřešitelný úkol prokazovat konkrétní skutečnosti odůvodňující vazbu. Ostatně nepopíratelně se tak převážně při současné praxi ani neděje. Nynější právní stav vede k rozporu mezi zákonem a praxí, k porušování zákona, který klade nesnadno splnitelné požadavky. To platí zejména když se uváží, že o vazbě je třeba rozhodovat převážně na samém počátku přípravného řízení a s co možná největším urychlením. Současná úprava se tak jeví jako důsledek nedomyšlené koncepce, vyplývající z nereálného odhadu důsledků pro praxi.

Jestliže by zákon připustil, aby rozhodující orgán vazbu za naznačených podmínek uvalil mohl, nikoli však musel, nesmělo by to vést k paušálnímu nařizování vazby bez hodnocení okolností případu. *Jestliže by se vazba nejevila opatřením nezbytným, nebylo by ji možno použít ani v těchto případech.* Stejně jako při obecném postupu bylo by třeba uvažovat i o použití mírnějších opatření a brát přitom zřetel též na zdravotní, rodinné, osobní apod. poměry obviněného, krátce na všechny konkrétní okolnosti daného případu.

Ulehčení, které by tak zákon při aplikaci předpisů o vazbě umožňoval, by se tedy vztahovalo pouze na zjišťování a prověřování skutečností, které vazbu odůvodňují, aniž by se vylučovalo použití mírnějších prostředků. Jestliže by obviněný jako součást svých námitek proti vazbě uváděl skutečnosti, nasvědčující tomu, že jeho izolace není nezbytná, nebylo by možno se těmito námitkami nezabývat, tj. odmítnout je bez hodnocení a případ-

ného přešetření s pouhým poukazem na zvláštní úpravu podmínek vzetí do vazby oproti úpravě obecné.

Skutečnost, že zákon by stanovil relativně mírnější hlediska pro zjišťování předpokladů vazby, by tedy neznamenal, že praxe by směla přehlížet okolnosti případu a osobní poměry obviněného, *protože pak by šlo v podstatě jen o zastřenou odrůdu vazby obligatorní.*

Ulehčeným rozhodováním o vazbě v naznačené podobě by se nesledovalo ani zčásti odlišné pojetí tohoto zajišťovacího opatření než dosud. Účel vazby ani při stíhání pro nejtěžší delikty by proto neměl vybočovat z mezí stanovených obecnou úpravou (§ 67, písm. a, b, c). Předpokládaná změna by se tedy týkala pouze podmínek zjišťování podkladů, nikoliv též samotných důvodů a účelu vazby.

Smysl změny by nebylo proto možno spatřovat ani v tom, že by se měly vytvářet předpoklady pro širší používání vazby než dosud. Úprava by měla ve vymezeném okruhu případů pouze odstranit těžko uskutečnitelné požadavky zákona pokud jde o zjišťování podkladů k nařízení vazby, které praxe převážně tak jako tak nerespektuje.

Ad b) Podstatně významný je rozsah, jehož by se ulehčené rozhodování o vazbě mělo týkat.

Vhodným řešením by rozhodně nebylo omezení okruhu případů pouze na někdejší obligatorní vazbu, tj. na případy, kdy předmětem řízení je trestný čin ohrožený sazbou odnětí svobody s dolní hranicí 10 let nebo trestem smrti. Takové vymezení by bylo nepřiměřeně úzké a dosavadní potíže by byly odstraněny jen zčásti. Na dřívější vzor se nelze odvolávat, protože tehdy šlo o p o v i n n o u vazbu, zatímco nyní by se jednalo i nadále o vazbu f a k u l t a t i v n í.

Okruh trestných činů by bylo možno stanovit několikerým způsobem:

- aa) obecným odkazem na vysoký stupeň společenské nebezpečnosti bez konkrétního vymezení trestných činů,

- bb) stanovením dolní, popř. horní hranice trestu odnětí svobody,

- cc) taxativním výpočtem trestných činů,

- dd) kombinací bb, cc.

Ad aa) Tuto cestu volila např. poslední polská úprava z r. 1969. Jde o řešení nejméně vhodné, kritizované oprávněně i polskou naukou a zčásti i praxí. Úprava tohoto druhu pro svoji „kaučukovost“ otevírá možnost nejednotné aplikaci, zejména nadužívání vazby k jiným účelům, než které jí podle zákona přísluší.

Ad bb) Toto řešení použil např. tr. řád NDR. Výhodou této úpravy z hlediska legislativní techniky i aplikační praxe je jednotné hledisko pokud jde o typovou společenskou nebezpečnost deliktů, které jsou do skupiny zahrnuty.

Ad cc) Naznačené řešení obsahuje proces sovětský.

Zásady trestního řízení SSSR a svazových republik stanoví, že vůči osobám, obviněným ze spáchání nejtěžších trestných činů, jejichž výpočet obsahuje zákon, může

být použito vazby i tehdy, je-li odůvodněna jen nebezpečností trestného činu pro společnost. Republikové trestní řády na základě tohoto zmocnění obsahují někdy širší, někdy užší katalog takových trestných činů. Tr. řád RSFSR jich vypočítává na 60. Převažují delikty s horní hranicí odnětí svobody 10, resp. 15 let, popř. trestné činy ohrožené trestem smrti (asi 2/3 celkového počtu). Dolní mez odnětí svobody je různá, převažuje však hranice 3, resp. 5 let. U některých sem zařazených trestných činů však dolní hranice trestní sazby není uvedena vůbec (např. u § 121/2, 149/2 tr. zák. stanoví zákon trest odnětí svobody až na 8 let, § 98/2 tr. zák. až na 10 let apod.).

Nespornou výhodou tohoto řešení je možnost přihlídnout pružně ke zvláštnostem, které charakterizují některé trestné činy. Při tomto pojetí se ovšem nejen horní, ale i dolní hranice trestů odnětí svobody a deliktů obsažených v taxativním výpočtu mohou někdy i výrazně lišit.

Ad dd) Při tomto řešení by ulehčené rozhodování o vazbě bylo připuštěno zásadně u trestných činů s pevně stanovenou dolní hranicí trestní sazby (např. od 5 let odnětí svobody) za případného současného úzkého doplňujícího taxativního výpočtu některých dalších trestných činů, u nichž je dolní hranice trestní sazby ještě poněkud nižší, avšak rozsah sazby je výrazně široký, např. 3 (ne však méně) až 10 let odnětí svobody. Toto řešení, které je kombinací bb), cc), považuji za optimální. Podmínky ulehčeného rozhodování by se tak vztahovaly v podstatě na řízení o trestných činech, které od účinnosti novely tr. řádu z r. 1969 konají krajské soudy, a současně na vhodně volený, relativně úzce vymezený okruh řízení o některých dalších trestných činech.

Uvažovaný způsob by vhodněji než dosavadní úprava mohl zajistit zájmy sledované trestním řízením, aniž by se však zahradila cesta k uváženému rozhodování o vazbě a tedy i k upuštění od jejího použití v případech, kdy účel trestního řízení mohou zajistit prostředky, které nezbavují obviněného osobní svobody.

2. VAZBA V ŘÍZENÍ O DELIKTECH STŘEDNÍ A MENŠÍ ZÁVAŽNOSTI

Předcházející oddíl byl věnován úvahám o možných způsobech zvýšené ochrany zájmů na zajištění účelu trestního řízení při stíhání pro obzvlášť závažné delikty. Zbývá zabývat se druhou stránkou věci: jak lze důsledněji zajistit zájem obviněného na tom, aby vazby nebylo používáno nad rámec nezbytné potřeby v řízení o činech, které lze z hlediska společenské nebezpečnosti řadit mezi střední nebo drobnější či dokonce bagatelní kriminalitu.

Cesta, jak se pokusit dosáhnout tohoto cíle, je v podstatě dvojitá. Jsou to jednak z hlediska obviněného účinnější procedurální formy, které by mu poskytly lepší možnost bránit se proti nadbytečné vazbě. Náleželo by sem především použití některých zásad, platných pro meritorní projednávání věci, i v řízení o vazbě, především zásady bezprostřednosti a kontradiktor-

nosti. Tyto otázky však náleží do oblasti tzv. formálního vazebního práva, a proto se jimi nezabývám.

Druhá cesta, která ovšem nevylučuje současné použití i první, může spočívat v pokusu po takovém formulování vazebních důvodů, které by odstranilo jejich „elasticitu“, a pokud možno zajistilo, aby tam, kde se nejedná o závažné delikty, byly příslušné orgány povinny zkoumat nezbytnost vazby důsledně na podkladě konkrétních okolností případu. Znamená to *co nejvíce zúžit při rozhodování o vazbě subjektivní prvek, založený jen na obecných úvahách, jejichž platnost pro daný případ nelze na podkladě skutkových zjištění spolehlivě dovodit.*

Pokus o takové řešení však nic nezmění na tom, že orgán rozhodující o vazbě neposuzuje výhradně již v minulosti dovršený skutkový děj, jako to činí např. soud při meritorním projednání věci, ale že rozhodnutí o vazbě je vlastně vždy důsledkem určité *prognózy*, tj. odhadu toho, co by obviněný učinil teprve v průběhu trestního stíhání, kdyby byl ponechán na svobodě. Uvážení, rezultující často z posouzení indicií, proto při rozhodování o vazbě zcela vyloučit nelze. Na zákonodárci je sice možno žádat, aby stanovil co nejpřesněji hodnotící kritéria, dále však jeho možnosti jíti nemohou. *Vše ostatní je v rukou prokurátora či soudu a odvisí tedy zcela od jejich odpovědnosti a svědomitosti.* Jen u vědomí této povahy věci je možno uvažovat o upřesnění a event. zúžení jednotlivých vazebních důvodů.

De lege ferenda považuji především za žádoucí formulovat dosavadní zákonné důvody vazby jako předpoklad použití *k t e r é h o k o l i* v opatření k zajištění osoby obviněného, jinými slovy: dosavadní podmínky vazby stanovit jako přípustné důvody použití i mírnějších prostředků, jejichž systém by však měl být výrazně rozšířen. V tomto pojetí by vazba neměla být *základním opatřením*, od něhož by byla odvozována opatření jiná, mírnější, ale v každém případě by bylo třeba posuzovat vhodnost toho či onoho prostředku *s a m o s t a t n ě*. Takto by vazba účinněji než dosud mohla být v praxi užívána jen jako prostředek nejzazší (subsidiarita vazby).

Z tohoto pojetí vyplývá i další již dříve zmíněná zásada, že zajišťovací opatření se podle okolností — jak je tomu např. v sovětském procesu — zruší, nebo nahradí mírnějším či přísnějším.

Aby se zamezilo vazbě v případech, kdy její použití by bylo v rozporu se zásadou úměrnosti, bylo by vhodné výslovně v tr. řádu stanovit, že vazby se nepoužije, jestliže podle očekávání obviněného zřejmě nepostihne opatření spojené se ztrátou svobody, především tedy nepodmíněný trest odnětí svobody. Jestliže oprávněnost této zásady se zdá být nesporná, je žádoucí vtělit ji do procesních předpisů výslovně, aby nemusela být jako dosud dovozována jen výkladem.

Trestní řád by měl též obsahovat výčet základních obecných hledisek, k nimž je třeba při rozhodování o zajišťovacích opatřeních přihlížet — věk

obviněného, jeho zdravotní stav, rodinné a osobní poměry, způsob zaměstnání apod.⁶⁸⁾

Na rozdíl od stíhání pro závažné delikty, při němž by se uplatnilo ulehčené rozhodování o vazbě, mělo by být pro ostatní případy výslovně stanoveno, že okolnosti, z nichž se dovozuje nutnost vazby nebo jiného zajišťovacího opatření, mají být patrné ze spisů.⁶⁹⁾

Takto by bylo vhodněji zajištěno, že praxi bude stále připomínána nutnost činit závěry o potřebě použít zajišťovacího opatření na podkladě zjištěných skutečností. Význam takové úpravy by byl ovšem i v tom, že teprve ona by činila rozhodnutí o vazbě náležitě přezkoumatelným, a dále v tom, že by dala obviněnému reálnou možnost bránit se proti neodůvodněné vazbě.

Útěková vazba

Bylo již uvedeno, že demonstrativní výpočet okolností, které mohou odůvodňovat obavu z útěku, se neosvědčuje. Takový legislativní postup totiž svádí k šablonovité aplikaci. Jestliže zákon kupř. jako demonstrativní okolnost uvádí nedostatek stálého bydliště či zaměstnání, považuje se mnohdy už pouze ta či ona okolnost za dostatečný důvod vazby, aniž se zkoumá reálné nebezpečí útěku. Navíc okolnost, že obviněný nemá stálé zaměstnání, je při správné aplikaci v praxi tak výjimečným důvodem vazby, že vedle ostatních okolností, které přicházejí v úvahu, nejde o důvod typický. Není proto vhodné jej do demonstrativního výpočtu zahrnovat.⁷⁰⁾

Je žádoucí hledat takové zákonné znění podmínek útěkové vazby, které by rozhodování co nejvíce zobjektivizovalo. Tomuto požadavku by vyhovovala např. taková formulace: *Jsou zjištěny skutečnosti, které s přihlédnutím ke všem okolnostem případu a k osobě obviněného i k jeho poměrům opodstatňují obavu, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak vyhnul trestnímu stíhání nebo trestu odnětí svobody, který mu hrozí.*

Koluzní vazba

Již dosavadní znění § 67 b) zdůrazňuje, že ne každá snaha po maření objasnění věci ze strany obviněného může odůvodňovat použití vazby, ale jen taková, je-li zjištění objektivní pravdy ohroženo v závažných

⁶⁸⁾ Obdobné zásady stanoví čl. 91 tr. ř. RSFSR a § 123 tr. ř. NDR. Polský tr. řád navíc ukládá zásadní povinnost zrušit již nařízenou vazbu, jestliže by setrvání obviněného ve vazbě způsobilo vážné nebezpečí pro jeho život nebo zdraví, nebo výjimečně těžké následky pro obviněného nebo pro jeho nejbližší příbuzné (čl. 218).

⁶⁹⁾ Tento požadavek obsahuje např. tr. řád NDR: Die Tatsachen, aus denen sich die Voraussetzungen für die Anordnung der Untersuchungshaft ergeben, sind aktenkundig zu machen (§ 123 odst. 4).

⁷⁰⁾ Nedostatek stálého zaměstnání jakožto okolnost, která může odůvodňovat vazbu, není zpravidla uvedena ani v těch úpravách, které rovněž jako čs. tr. řád volí demonstrativní výpočet důvodů útěkové vazby (viz např. úprava polská, NDR). Rovněž osnova čs. tr. řádu z r. 1928 (§ 198/1 č. 1) tuto alternativu neuváděla.

směrech. Navíc je žádoucí ještě vhodně vyjádřit, že nebezpečí koluze ve smyslu § 67 b) spočívá vždy pouze v jednání samotného obviněného a nikoliv i na jeho vůli nezávislém jednání třetích osob nebo okolnostech jiné povahy (důkazní stav věci, pokročilost vyšetřování apod.). Jeví se proto účelné zdůraznit více nezbytnost příčinné souvislosti mezi jednáním obviněného a nebezpečnými důsledky, které takto objasnění věci hrozí.

Naproti tomu se nelze ztotožnit s požadavkem, někdy uplatňovaným, aby použití vazby bylo podmíněno tím, že obviněný se již koluzního jednání v průběhu trestního stíhání dopustil. Tak přísné měřítko by z koluzní vazby učinilo bezúčinný institut. Má-li vazba plnit své poslání, musí koluznímu jednání již v zárodku předcházet, nikoliv jen zabráňovat jeho opakování nebo dokonání.

Na základě toho, co bylo uvedeno, lze pak uvažovat např. o následujícím vyjádření předpokladů koluzní vazby: *Jsou-li zjištěny skutečnosti, z nichž je patrný úmysl obviněného mařit objasnění věci v závažných směrech působením na svědky, spoluobviněné či znalce, nebo odstraňováním, pozměňováním či falšováním věcných důkazů a jiných stop činu.*

Předstižná vazba

Jestliže předstižná vazba je v podstatě „mimoprocením“ preventivním opatřením, je k této její povaze třeba přihlížet i při úvahách o rozsahu jejího použití *de lege ferenda*. Bezprostředněji než řada jiných institutů procesního práva musí tato vazba vycházet z kriminálně politických potřeb, neboť je jedním z prostředků, jimiž se společnost brání proti bezprostředně hrozící kriminalitě. Rozsah použití prostředků tohoto druhu je proto nutně ovlivňován aktuálním stavem kriminality.

Trestní recidiva je v současné době vážným problémem na celém světě. Justiční statistiky většiny zemí vykazují neustálý vzestup pachatelů, kteří se opětovně, nezřídka i ve velmi krátké době dopouštějí trestné činnosti. Nejinak je tomu i u nás. Nejen že za poslední dva roky přímo alarmujícím způsobem vzrostl počet odhalené kriminality, ale zvyšuje se neustále i podíl recidivistů na celkové kriminalitě.⁷¹⁾

Z nabízejících se řešení — omezení na užší či relativně širší okruh taxativně vyjmenovaných trestných činů nebo širší obecné vymezení vztahující se na hrozící stejnorodou recidivu či konečně připuštění předstižné vazby při jakékoliv hrozící recidivě — jeví se být z hlediska kriminálně politického nejpříjemnější alternativa nejširší, tj. poslední.

Nebylo by třeba se obávat, že její přijetí by v praxi znamenalo výrazné rozšíření používání vazby nebo jejího zneužívání. Za předpokladu vhodného legislativního řešení by se dosavadní frekvence předstižné vazby v podstatě nemusela změnit, dokonce by se při správné aplikaci mohla ještě

⁷¹⁾ Srov. k tomu např. referáty v denním tisku o tiskové besedě náměstka generálního prokurátora ČSSR dr. J. Krupauera z července 1970. Viz též rozhovor doc. O. Novotného, CSc., a dr. V. Kvasničky s redaktorem Tvorby, Tvorba č. 31/1970.

poněkud snížit. Podstatnou část osob, u nichž hrozí recidiva trestné činnosti, tvoří totiž pachatelé ze zvyku, kteří se dopouštějí převážně stále stejné či podobné trestné činnosti, většinou majetkové. Budoucí úprava by vyplnila pouze dosud existující nevelkou mezeru, která zatím znemožňuje, aby vazbou bylo zabráněno hrozící trestné činnosti obviněného v těch případech, kdy z hlediska hmotněprávní subsumpce se jedná o jinou trestnou činnost, než je ta, pro kterou je již obviněný stíhán.

Při obecné možnosti uvalení vazby na obviněného hrozí-li recidiva jakéhokoliv druhu bylo by ovšem současně nezbytné účinně zajistit, aby vazba nebyla používána nad meze nezbytné ochrany společnosti. Tyto záruky spatřuji v realizaci těchto zásad:

Podmínky předstižné vazby je třeba konstruovat tak, aby praxe byla vedena k důslednému zkoumání aktuálnosti hrozící recidivy. Vazba smí být uvalena jen jestliže takové nebezpečí hrozí bezprostředně v průběhu trestního stíhání pro trestný čin, nikoliv též pro přečin. Důvody předstižné vazby bylo by možno formulovat např. takto: *Obviněný, který je stíhán pro úmyslný trestný čin, může být vzat do vazby, jestliže zvláštní okolnosti případu nebo okolnosti týkající se jeho osoby opodstatňují důvodnou obavu, že se v průběhu trestního stíhání dopustí dalšího trestného činu. Vazba je vyloučena, je-li předmětem řízení přečin a též tehdy, bylo-li by třeba jako přečin posoudit čin, kterým obviněný hrozí.*

ВАЦЛАВ МАНДАК

Основания ареста в чехословацком уголовном производстве

РЕЗЮМЕ

В введении работы автор показывает, что до сих пор без ареста не обходится никакой тип уголовного производства. Объем и условия его применения, однако, отмечены долгим развитием, проходящим в определенной исторической и социально-политической ситуации. По существу и в одинаковых общественных условиях мы встречаемся в нормах об аресте с более или менее выразительными различиями. Как в позитивных нормах, так и в ежедневной практике проявляется постоянное напряжение при поисках оптимальных пропорций между интересом в обеспечении цели уголовного производства и интересом обвиняемого, чтобы до окончания дела ограничение свободы личности применялось только в случае необходимости.

В первой части содержится общее изложение понятия и цели ареста. Чехословацкому УПК известны три основания ареста: 1. когда существует опасение, что обвиняемый убежит или скроется; 2. когда существует опасение коллузии, т. е., что обвиняемый будет препятствовать выяснению обстоятельств дела; 3. когда существует опасение, что обвиняемый будет продолжать преступную деятельность. Первым двум основаниям присуща ясная процессуальная цель — воспрепятствовать нежелательному вмешательству обвиняемого, которое могло бы поставить под угрозу или сорвать цель уголовного производства. Последнее основание отличается от предыдущих стремлением предотвратить серьезную угрозу дальнейшей преступной деятельности со стороны обвиняемого. Поэтому речь идет в основном о мероприятии превентивно-обеспечительного характера.

В чехословацком уголовном производстве арест является одним из способов процессуального принуждения с исключительным обеспечительным или превентивным назначе-

нием. Арест является вмешательством в гарантированную конституцией свободу личности, временным ограничением свободы личности. Ущерб, причиненный личности во время ареста, не является, однако, правовым последствием уголовного преступления в смысле санкции и даже не процессуальной санкцией особого вида.

Чехословацкому УПК не известен обязательный арест и не допускается предположение о существовании факта, который наложение ареста обосновывает. Об угрозе бегства, коллузии или продолжения преступной деятельности со стороны обвиняемого необходимо судить на основе установленных фактов и даже в случае преследования за наиболее тяжкие преступления.

Арест является необходимым злом уголовного производства, который должен применяться как самое крайнее средство, в случае, если нельзя бороться с грозящей опасностью иначе, например, целесообразными криминалистическими или процессуальными средствами или применением средств более мягких, которые не связаны с лишением свободы личности обвиняемого (субсидиарный характер ареста). Чехословацкому уголовному процессу известны из этих средств только два: обещание обвиняемого и поручительство определенных общественных организаций за дальнейшее поведение обвиняемого. Эти средства, однако, нельзя применять при опасении, что имеет место коллузия со стороны обвиняемого. Это небольшое число средств психического воздействия по мнению автора является недостатком, который нужно будет устранить в действующем законодательстве введением иных целесообразных институтов, например, разных форм личного и имущественного поручительства, различных приказов и других ограничений.

В чехословацком УПК прямо не выражен принцип пропорциональности в том смысле, что арест нельзя применять, если, смотря по обстоятельствам, можно предположить, что не будет применено наказание в виде лишения свободы или иная аналогичная мера. Применение этого принципа, признаваемого в литературе социалистических стран, в чехословацком уголовном процессе можно обосновать, по мнению автора, путем толкования. Было бы в противоречии с понятием чехословацкого уголовного производства и со средствами, применяемыми в нем, если бы принудительные меры процессуального характера были более строгими, чем санкция, которая будет, повидимому, применена к обвиняемому.

В заключении первой части дается сравнение некоторых черт наказания в виде лишения свободы и ареста. Кроме того, здесь констатируется, что между тем как программной частью наказания является перевоспитание преступника, арестом эта цель не преследуется. Это было бы в противоречии с презумпцией невиновности и с характером законных оснований ареста. Поэтому даже режим ареста в отличии от наказания в виде лишения свободы — не имеет целью перевоспитание в смысле программной воспитательно-исправительной деятельности. Несмотря на это, арест несомненно имеет определенное профилактическое воздействие как в отношении обвиняемого, так и в отношении общества.

Во второй части рассматриваются отдельные основания ареста согласно чехословацкому УПК. При решении вопроса об аресте прокурор или суд должен рассмотреть следующие вопросы: является ли уголовное преследование достаточно обоснованным, имеют ли место обстоятельства, обосновывающие какое-либо из оснований, являющихся законным основанием для ареста, является ли применение ареста необходимым, в частности, нельзя ли арест заменить более целесообразными процессуальными и криминалистическими мерами или принятием обещания обвиняемого или поручительства общественной организации, и, наконец, не было бы применение ареста в противоречии с принципом пропорциональности. Особенностью принятия решения об аресте при этом является то, что речь идет всегда о прогнозе, об оценке будущего поведения обвиняемого.

После этих замечаний в работе комплексно излагаются основания ареста согласно действующему чехословацкому законодательству. Исключение составляет раздел, посвященный аресту, как средству, предотвращающему продолжение преступной деятельности. Здесь автор делает краткое заключение, а что касается подробного изложения ссылается на ранее опубликованную статью об этом вопросе (Правник, 1971, № 3).

Третья часть работы посвящена предложениям де леге ференда. В первом разделе автор задумывается над проблемой принятия решения об аресте в производстве по делам о наиболее тяжких преступлениях. Автор не поддерживает мнение, согласно которому нужно было бы возобновить обязательный арест, однако, он считает нужным подумать об

упрощенных формах принятия решения об аресте при уголовном преследовании за наиболее тяжкие преступления. Автор не рекомендует расширять основания для ареста. Речь идет о факультативном аресте, причем в принципе не нужно материалами дела доказывать конкретные обстоятельства, на основе которых принимается решение об аресте. Если бы оказалось, что арест не является необходимой мерой, не было бы возможным ее применять даже в этих важных случаях. Такой упрощенный способ решения мог бы распространяться по существу на преступления с низшим пределом наказания — лишением свободы сроком на 5 лет.

Второй раздел является оборотной стороной предшествующих рассуждений и в нем рассматривается возможность как формой де леге ференда обеспечить, чтобы в производстве по делам о преступлениях средне тяжких и менее тяжких применение ареста было ограничено лишь на необходимые случаи. Эту возможность автор видит в регламентации, которая при принятии решений об аресте ограничила бы на минимум субъективный фактор, основанный лишь на общих рассуждениях, которым не отвечают в достаточной мере обнаруженные факты.

В заключении работы содержатся предложения о возможных решениях отдельных оснований ареста, а именно так, чтобы соответствовали отмеченным принципам, т. е. их уточнение и частичное сужение. Автор в этом случае снова возвращается к вопросу о системе средств, которые наряду с арестом могут помочь обеспечить цель уголовного производства. Применение этих средств без физической изоляции обвиняемого не должно было бы исходить из ареста как его возмещения, т. е. эти средства не должны пониматься как суррогат ареста. Было бы целесообразным воспринять советскую систему, в которой эти меры имеют самостоятельный характер и их можно применять динамически в соответствии с конкретной процессуальной ситуацией.

VÁCLAV MANDÁK

Die Haftgründe im tschechoslow. Strafverfahren

ZUSAMMENFASSUNG

In der Einleitung der Arbeit weist der Autor darauf hin, dass bisher kein einziger Typ des Strafverfahrens ohne die Haft auskommen konnte. Der Umfang und die Bedingungen ihrer Anwendung sind jedoch durch die langjährige Entwicklung gekennzeichnet, die immer unter dem Einfluss der konkreten historischen und sozialpolitischen Situation stand. Sogar auch unter wesentlich denselben gesellschaftlichen Bedingungen finden wir in den Vorschriften über die Haft mehr oder weniger prägnante Unterschiede. So wie in den einzelnen positiven rechtlichen Regelungen tritt auch in der alltäglichen Praxis der Rechtsanwendung die ständige Spannung bei der Suche nach den optimalen Proportionen zwischen dem Interesse an der Sicherstellung des Zwecks des Strafverfahrens und dem Interesse des Beschuldigten daran hervor, dass es vor der rechtskräftigen Beendigung der Sache zu Eingriffen in seine Freiheit nur in einem unerlässlichen Ausmass kommt.

Der I. Teil enthält in Kürze allgemeine Ausführungen über den Begriff und den Zweck der Haft. Die tschechoslow. Strafprozessordnung kennt drei Haftgründe: die Befürchtung, dass der Beschuldigte flüchten oder sich verbergen könnte, die Befürchtung der Kollusion und die Befürchtung weiterer strafbarer Handlungen des Beschuldigten. Die ersten zwei Gründe haben eine ausgesprochen prozessuale Bestimmung, nämlich unerwünschten Eingriffen des Beschuldigten vorzubeugen, die den Zweck des Strafverfahrens gefährden oder zunichte machen könnten. Der zuletzt angeführte Haftgrund unterscheidet sich von den vorangegangenen darin, dass er durch das Bestreben motiviert ist, weitere akut drohende strafbare Handlungen des Beschuldigten zu verhindern.

Die Haft ist im tschechoslow. Strafverfahren eine der Arten prozessualer Zwangsanwendung, die ausschliesslich der Sicherung bzw. präventiven Zwecken dient. Sie stellt einen Eingriff in das durch die Verfassung geschützte Recht auf persönliche

Freiheit dar, die zeitweilige Einschränkung der persönlichen Freiheit. Die Einbusse, die die in Haft befindliche Person trifft, ist jedoch nicht die Rechtsfolge einer strafbaren Handlung im Sinne einer Sanktion, und dies auch nicht im Sinne einer prozessualen Sanktion sui generis.

Die tschechoslow. Strafprozessordnung kennt keine obligatorische Haft und lässt keine Vermutungen bezüglich des Vorhandenseins von Umständen zu, die die Anordnung der Haft begründen. Die Gefahr der Flucht, der Kollusion oder weiterer strafbarer Handlungen des Beschuldigten muss daher immer aus den festgestellten Tatsachen abgeleitet werden und zwar auch dann, wenn es sich um die schwerwiegendsten Delikte handelt.

Die Haft ist im Strafverfahren ein notwendiges Übel, das nur als ultima ratio anzuwenden ist, wenn man der drohenden Gefahr nicht anders begegnen kann, z. B. durch ein geeignetes kriminalistisches oder prozessuales Vorgehen oder durch die Anwendung milderer Mittel, die nicht damit verbunden sind, dass der Beschuldigte seiner persönlichen Freiheit beraubt wird (subsidiärer Charakter der Haft). Der tschechoslow. Strafprozess kennt nur zwei solche Mittel: das Gelöbnis des Beschuldigten und die Haftung einiger gesellschaftlicher Organisationen für das weitere Verhalten des Beschuldigten. Diese Mittel können aber nicht angewendet werden, wenn Kollusionshandlungen von seiten des Beschuldigten zu befürchten sind. Diese geringe Auswahl von Mitteln der psychischen Beeinflussung ist nach Ansicht des Autors ein Mangel, der de lege ferenda durch die Einführung weiterer geeigneter Institute beseitigt werden sollte, z. B. verschiedener Formen der persönlichen oder das Vermögen betreffenden Haftung, unterschiedlicher Gebote und Verbote oder durch andere Beschränkungen.

In der tschechoslow. Strafprozessordnung kommt das Prinzip der Proportionalität nicht ausgesprochen in dem Sinn zum Ausdruck, dass die Haft nicht angewendet werden soll, wenn den Umständen entsprechend die Auferlegung der unbedingten Strafe des Freiheitsentzuges oder einer anderen ähnlichen Massnahme nicht erwartet werden kann. Die Geltung dieses in der sozialistischen Literatur anerkannten Grundsatzes kann jedoch nach der Meinung des Autors im Wege der Interpretation für den tschechoslow. Strafprozess abgeleitet werden. Es würde der Auffassung des sozialistischen Strafverfahrens und der darin angewendeten Mittel widersprechen, wenn eine Zwangsmassnahme prozessualen Charakters strenger wäre als die Sanktion, die erwartungsgemäss den Beschuldigten treffen soll.

Der Abschluss des I. Teils enthält eine Vergleichung einiger Merkmale der Freiheitsstrafen und der Haft. Unter anderem wird hier konstatiert, dass während die Umerziehung des Täters einen programmatischen Bestandteil der Strafe darstellt, mit der Haft dieses Ziel nicht verfolgt werden kann. Dies stünde im Widerspruch zur Rechtsvermutung der Unschuld und auch zum Charakter der gesetzlichen Haftgründe. Deshalb ist auch das Haftregime — zum Unterschied vom Vollzug der Freiheitsstrafen — nicht erzieherisch im Sinne einer programmgemäss edukativ-bessernden Tätigkeit ausgerichtet. Die Haft hat jedoch zweifellos gewisse prophylaktische Wirkungen, sowohl gegenüber dem Beschuldigten wie auch gegenüber der Gesellschaft.

Im II. Teil werden die einzelnen Haftgründe nach der tschechoslow. Strafprozessordnung analysiert. Bei der Entscheidung über die Haft muss sich der Prokurator bzw. das Gericht unter anderem auch mit folgenden Fragen beschäftigen: ob die Strafverfolgung genügend begründet ist, ob Umstände da sind, die eine der Befürchtungen begründen, die gesetzliche Haftgründe darstellen, ob die Anwendung der Haft unerlässlich erscheint, besonders ob sich der Haft nicht durch geeignetes prozessuales und kriminalistisches Vorgehen oder durch die Annahme des Gelöbnisses des Beschuldigten oder durch die Haftung einer gesellschaftlichen Organisation vorbeugen lässt, und schliesslich, ob die Anwendung der Haft nicht dem Prinzip der Proportionalität widersprechen würde. Dabei besteht die Besonderheit der Entscheidung über die Haft darin, dass es sich immer um eine Prognose, um die Abschätzung des künftigen Verhaltens des Beschuldigten handelt.

An diese Bemerkungen knüpft die komplexe Darstellung der Haftgründe laut der geltenden tschechoslow. Regelung an. Eine Ausnahme stellt der der vorbeugenden (präventiven) Haft gewidmete Abschnitt dar. Hier führt der Autor nur kurze Schlussfolgerungen an und verweist bezüglich der Einzelheiten auf seinen schon früher veröffentlichten Artikel „Zu den Fragen der vorbeugenden Haft“ (Právník Nr. 3/1971).

Der III. Teil ist den Anregungen de lege ferenda gewidmet. Im ersten Abschnitt stellt der Autor Erwägungen über das Problem der Entscheidung über die Haft im Verfahren wegen besonders schwerer Straftaten an. Er teilt nicht die Ansicht, dass die obligatorische Haft erneuert werden soll, hält es aber für angebracht vereinfachte Formen der Entscheidung über die Haft bei der Verfolgung besonders gefährlicher Straftaten in Erwägung zu ziehen. Laut der Empfehlung des Autors sollten die Haftgründe jedoch nicht um weitere vermehrt werden. Auch weiterhin bliebe die Haft in jedem Fall fakultativ, wobei es jedoch nicht mehr grundsätzlich unumgänglich wäre die konkreten Umstände, aus denen die Entscheidung über die Anordnung der Haft abgeleitet wird, aktenmässig zu belegen. Wenn die Haft nicht als unerlässliche Massnahme erscheint, dann wäre sie auch in diesen schwerwiegenden Fällen nicht anwendbar. Ein derartiges vereinfachtes Entscheidungsverfahren könnte sich im wesentlichen auf Straftaten beziehen, über die in erster Instanz die Kreisgerichte entscheiden, d. i. grundsätzlich auf Straftaten mit der unteren Grenze der Strafe des Freiheitsentzuges in der Dauer von 5 Jahren.

Der zweite Abschnitt bildet die Kehrseite der vorangegangenen Erwägungen und beschäftigt sich mit der Möglichkeit de lege ferenda sicherzustellen, dass im Verfahren über Straftaten mittlerer und geringer Wichtigkeit die Anwendung der Haft wirklich nur auf die unerlässlichen Fälle beschränkt wird. Diese Möglichkeit erblickt der Autor in einer Regelung, die bei der Entscheidung über die Haft das subjektive Element, das von allgemeinen Erwägungen ausgeht, deren Gültigkeit jedoch auf Grund der Tatbestandserhebungen nicht verlässlich abgeleitet werden kann, auf ein Minimum reduziert.

Der Schlussteil der Arbeit enthält Anregungen für eine mögliche Konstruktion der einzelnen Haftgründe derart, dass sie den angeführten Grundsätzen entsprechen, nämlich ihrer Präzisionierung und teilweisen inhaltlichen Einengung. Der Autor wendet sich bei dieser Gelegenheit neuerlich der Frage des Systems von Mitteln zu, die neben der Haft zur Sicherstellung des Zwecks des Strafverfahrens beitragen können. Die Anwendung solcher Mittel ohne die physische Isolierung des Beschuldigten sollte nicht aus der Haft als Ersatz dafür abgeleitet werden, d. h. sie sollten nicht als Surrogat der Haft aufgefasst werden. Es wäre angezeigt vor allem dem sowjetischen Beispiel zu folgen, nach dem alle diese Massnahmen selbständigen Charakter haben und entsprechend der konkreten prozessualen Situation dynamisch angewendet werden können.

An diese Bemerkungen knüpft die komplexe Darstellung der Haftgründe und der geltenden tatsächlichen Regelung an. Eine Ausnahme stellt der vorübergehende (präventive) Haft gewählte Abschnitt dar. Hier führt der Autor nur kurze Schlussfolgerungen an und verweist bezüglich der Einzelheiten auf seinen schon früher veröffentlichten Artikel. Zu den Fragen der vorbeugenden Haft (Právník Nr. 3/1970).

Der 1. Teil ist den Anregungen der Leser gewidmet. Im ersten Abschnitt führt der Autor Erwägungen über das Problem der Entscheidung über die Haft im Verfahren wegen besonders schwerer Straftaten an. Er teilt nicht die Ansicht, dass die vorbeugende Haft erneuert werden soll, hält es aber für angebracht, verschiedene Formen der Entscheidung über die Haft bei der Verfolgung besonders gefährlicher Straftaten in Erwägung zu ziehen. Laut der Empfehlung des Autors sollten die Haftgründe jedoch nicht um weitere verengt werden. Auch weiterhin bliebe die Haft in jedem Fall fakultativ, wobei es jedoch nicht mehr grundsätzlich unzulässig wäre, die konkreten Umstände, aus denen die Entscheidung über die Anwendung der Haft abgeleitet wird, aktenmäßig zu belegen. Wenn die Haft nicht als unerlässliche Massnahme erscheint, dann wäre sie auch in diesen schwerwiegenden Fällen nicht anzuwenden. Ein derartiges vereinfachtes Entscheidungsverfahren könnte sich im wesentlichen auf Straftaten beziehen, über die in erster Instanz die Kreisgerichte entscheiden. Es ist grundsätzlich auf Straftaten auf der unteren Grenze der Strafe des Freiheitsstrages in der Dauer von 3 Jahren.

Der zweite Abschnitt bildet die Kehrseite der vorangehenden Erwägungen und beschäftigt sich mit der Möglichkeit der gesetzlichen Sicherstellung, dass im Verfahren über Straftaten mittlerer und geringer Wichtigkeit die Anwendung der Haft wirklich nur auf die unerlässlichen Fälle beschränkt wird. Diese Möglichkeit erblickt der Autor in einer Regelung, die bei der Entscheidung über die Haft das subjektive Element der von allgemeiner Erwägung ausgeht, deren Gültigkeit jedoch auf Grund der Tatbestandsfeststellungen nicht verlässlich abgeleitet werden kann, auf ein Minimum reduziert.

Der Schlussteil der Arbeit enthält Anregungen für eine mögliche Konstruktion der einzelnen Haftgründe, damit sie den angeführten Grundätzen entsprechen, nämlich ihrer Präzisierung und teilweise inhaltlicher Klärung. Der Autor weist darauf hin, dass bei dieser Gelegenheit auch die Frage des Systems der Haft zu bedenken ist, wobei der Haft zur Sicherstellung der Zwecke des Strafverfahrens beitragen können. Die Anwendung solcher Mittel ohne die physische Isolierung des Beschuldigten sollte nicht nur der Haft als Mittel dafür abgelehnt werden, d. h. sie sollten nicht als Strafregel der Haft aufgeführt werden. Es wäre anzuraten, vor allem dem systematischen Beispiel zu folgen, nach dem alle diese Massnahmen selbständigen Charakter haben und entsprechend der konkreten prozessualen Situation dynamisch angewendet werden können.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 3 — 1971

© Universita Karlova, Praha, 1971

Redakční rada série Iuridica: doc. dr. Z. Lukeš (předseda),
dr. K. Malý (tajemník), doc. dr. J. Hrdlička, doc. dr. J. Kincl,
doc. dr. E. Kučera, doc. dr. J. Nežkusil

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

Z nové sazby písmem Primus vytiskl TISK, knižní výroba, n. p.,
Brno, závod 1

Náklad 500

Cena brožovaného výtisku Kčs 10,—

V MONOGRAFICKÉ ČÁSTI ACTA
UNIVERSITATIS CAROLINAE —
IURIDICA

vyšlo od roku 1963:

Malý Karel, dr., Pozemkové zákony
Říjnové revoluce

Čepelka, Č., dr., Les conséquences ju-
ridique du délits en droit interna-
tional contemporain (francouzsky)

Radvanová Senta, dr., Rozvod man-
želství v čs. právu

Císařová Dagmar, dr., Obhájce v čs.
trestním řízení

Kučera Zdeněk, dr., Suretyship in
private international law (anglicky)

Tomeš Igor, dr., Old age pension, con-
dition of eligibility (anglicky)

Kincl Jaromír, dr., Studie o otrocích,
kolónech a propuštěncích ve vizigót-
ském státě 5.—8. století

Lukeš Zdeněk, dr., Obecné a spe-
ciální zmocnění ve správě na úseku
ochrany veřejného pořádku

Štajgr František, dr., Některé teore-
tické otázky civilního práva proces-
ního

Kučera Eduard, dr., Marx a Engels
o proletářské politické společnosti

Čížkovská Věra, dr., Socialistické
majetkové právo manželské

Litsch Karel, dr., Ústava a sněm ně-
mecké říše v 19. století

Novotná Eva, dr., K základním ry-
sům a tendencím právní úpravy pra-
covní doby

Publikace lze obdržet nebo objednat
v knihovně právnické fakulty Uni-
versity Karlovy, Praha 1, nám. Cu-
rieových 7

Kčs 10,—